

Tarton yliopisto
Filosofinen tiedekunta
Suomalais-ugrilainen laitos

Kersten Lehisemets

KÄSI-SANAN KIELIOPILLISTUMINEN SUOMESSA JA VIROSSA
SEKÄ VIRON KÄSI-GRAMMIEN KÄÄNNÖSVASTINEET SUOMESSA

Maisteritutkielma

Ohjaaja professori Tuomas Johannes Huumo

Tartto 2009

SISÄLLYS

1.	<u>Johdanto</u>	4
1.1.	<u>Työn sisältö ja rakenne</u>	4
1.2.	<u>Tutkimuksen tavoitteet</u>	6
1.3.	<u>Tutkimusmenetelmät ja aineisto</u>	7
2.	<u>Teoreettinen tausta</u>	8
2.1.	<u>Kognitiivinen kielitiede ja sen lähtökohdat</u>	8
2.2.	<u>Kieliopillistumistutkimuksen historiaa</u>	10
2.3.	<u>Kieliopillistumisprosessi ja siihen liittyvät kielen ilmiöt</u>	11
2.4.	<u>Grammin käsite</u>	13
3.	<u>Kiintopiste <i>käsi</i>-grammin sisältävässä lauseessa</u>	17
3.1.	<u>Possessiivisesta suhteesta yleisesti</u>	17
3.2.	<u>Kiintopisteen määrittäminen possessiivista suhdetta sisältävässä liikettä ilmaisevassa lauseessa</u>	17
3.2.1.	<u>Konkreettinen fyysinen sijainninmuutos</u>	17
3.2.2.	<u>Fiktiktiivinen sijainninmuutos</u>	19
3.3.	<u>Kiintopisteiden mahdollinen luokittelu</u>	19
3.4.	<u>Kiintopisteen sija</u>	24
4.	<u>Tilanteen muutos</u>	31
4.1.	<u>Muutoksen suunta</u>	31
4.2.	<u>Muutosta ilmaisevat grammit <i>käsi</i> ja <i>ära</i></u>	32
5.	<u><i>käsi</i> erilaisten verbien yhteydessä</u>	37
5.1.	<u><i>käsi</i> ja aistihavaintoverbit</u>	37
5.1.1.	<u><i>käsi</i> aistihavaintoverbien yhteydessä viron kielessä</u>	39
5.1.2.	<u>Suomi ja viro: aistihavaintoverbien eroavaisuuksia</u>	57
5.1.3.	<u>Suomen vastineet viron aistihavaintoverbien kanssa esiintyville <i>käsi</i>-grammeille</u>	60
5.2.	<u><i>käsi</i>-sana ja liikeverbit</u>	67
5.2.1.	<u>Spesifioinniltaan matalat verbit</u>	68
5.2.2.	<u><i>käsi</i>-grammin sijan, verbin suunnan ja kiintopisteen sijan ristiriitaisuus</u>	72
5.2.3.	<u>Spesifioinniltaan korkeat liikeverbit</u>	74

<u>5.3. käsi-sana ja jäämä/ jäädä-verbi</u>	83
<u>5.3.1. Merkitys ‘jäädä jäljelle’</u>	86
<u>5.3.2. Merkitykset ‘joutua mielivaltaan’ ja ‘unohtua’</u>	90
<u>5.4. Syytä ilmaisevat verbit ja grammin ja sisäpaikallissijan työnjako</u>	92
<u>5.4.1. Tilaan joutuminen: verbit <i>surema</i> ja <i>kuolla</i></u>	94
<u>5.4.2. Tilassa oleminen: verbit <i>kannatama/ piinlema</i> ja <i>kärsiä</i></u>	101
<u>5.4.3. <i>kätte surema</i> ja <i>käes kannatama/ piinlema</i> yhteensopivuudesta</u>	105
<u>Lopuksi</u>	108
<u>LÄHTEET</u>	110
<u>KOKKUVÖTE</u>	113
<u>LIITTEET</u>	115
<u>Tehtävä 1</u>	115
<u>Tehtävä 2</u>	116
<u>Tehtävä 3</u>	117
<u>Tehtävä 4</u>	118
<u>Tehtävä 5</u>	118

1. Johdanto

Tämän tutkielman aiheena on *käsi*-sanon kieliopillistuminen suomen ja viron kielessä ja vironkielisten kieliopillistuneiden *käsi*-sanojen mahdolliset käännösvastineet suomen kielessä. Tarkastelen, mitä kieliopillistuminen on ja miten se suomessa ja virossa näkyy. Kieliopillistuneita yksikköjä nimitän *grammeiksi*.

Aiheen valintaan vaikutti Krista Ojutkankaan vuonna 2001 ilmestynyt väitöskirja *Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Väitöskirja herätti kiinnostusta ja näin syntyi päätös jatkaa aihetta tuomalla siihen lisää erilaisia näkökulmia. Ojutkangas käsittelee tutkimuksessaan muidenkin ruumiinosanimien kieliopillistumista, tämä tutkielma keskittyy vain yhteen ruumiinosanimen *käsi*. Tutkimus rajoittuu sanan sisäpaikallissijaisiin muotoihin.

Ihmisillä on tapana hahmottaa ympärillään tapahtuvaa oman ruumiinsa kautta, ja tällainen hahmotus näkyy myös erilaisten seikkojen kielellisessä ilmaisemisessa (ks. mm. Heine 1997, Ojutkangas 2001). Ruumis on keskipiste, jonka kautta asioita koetaan, ja siksi juuri ruumiinosia ilmaisevat sanat siirtyvät usein ilmaisemaan myös muunlaisia sijainteja, esim. *(tytön) pää > (pöydän) päällä*. Sanan leksikaalinen merkitys on läpinäkyvä, kieliopillistumisprosessin tuloksena substantiivista on kehittynyt paikka ilmaiseva adverbi. Samalla se alkaa ruumiinosaan viittaamisen sijasta ilmaista spatiaalista tai muuta suhdetta (Ojutkangas 2001: 22). Sanan merkitys on muuttunut – alkujaan ruumiinosaa merkinnyt *pää* esiintyy täysin uudessa kontekstissa ja uudessa kieliopillisessa tehtävässä adpositiona.

1.1. Työn sisältö ja rakenne

Työ koostuu viidestä osasta. Tutkimuksen luvussa 2 esitän katsauksen työn teoreettiseen taustaan. Siinä kuvailen kognitiivista kielitiedettä, joka on erottamaton osa kieliopillistumisen tutkimusta. Osoitan lyhyesti kognitiivisen kielentutkimuksen ja kieliopillistumistutkimuksen historian tärkeimpiä vaiheita. Selitän kognitiiviseen kielilittieteeseen ja kieliopillistumisilmiöön liittyviä termejä, jotka kulkevat mukana koko työn edetessä. Kuvaan myös kieliopillistumisprosessin kulkua ja prosessia

edeltäviä ilmiöitä kuten merkityksen muuttumista ja laajentumista.

Grammi on tutkimuksen avainsana. On tarpeellista selittää käsitteen merkitys ja sen synnyn vaiheet. Ensiksi esitän grammin kuvauksen yleisesti, minkä jälkeen selitän tarkemmin tämän työn tutkimusaiheen, *käsi*-grammin syntyä ja kehitystä substantiivista itsenäiseksi kieliopilliseksi yksiköksi.

Luvut 3–5 ovat empiirisen osuuden käsittelyä. Luvussa 3 käsittelen *käsi*-grammin sisältävän lauseen ilmaisemaa possessiivisuutta. *käsi*-sanana kieliopillistuminen muodostuu suurimmaksi osaksi omistuksen käsitteen ympärille (Ojutkangas 2001: 16). Pohdin lähinnä sitä, kuka toimii lauseen kiintopisteenä eli ketä käsitellään kussakin yhteydessä käden ”omistajana“.

Luvun 4 teemana on *käsi*-grammin esiintyminen tilanteen muutosta ilmaisevassa lauseessa. Tähän liittyy vahvasti fiktiivisen liikkeen käsite. *käsi*-grammilla ilmaistaan tietynlaista liikettä, mutta se ei ole fyysinen, vaan mentaalinen siirtyminen paikasta toiseen. Huomio kohdistuu *käsi*-grammin esiintymisen vertailuun siihen nähden, joko se on lauseessa tulo- tai erosijaisena. Samassa hahmotan tilanteen muutoksellisuutta esittämissä lauseissa usein näkyvän kaksiosaiseen grammin *käsi + ära* tehtäviä.

Luvussa 5 esitän kuvauksen erilaisista verbeistä, joiden kanssa *käsi*-sana muodostaa yhdistelmiä. Huomioni kohteena ovat aistihavaintoverbit, erilaiset liikeverbit sekä monikasvoinen *jäädä*-verbi. Verbiosuuden yhteydessä pohdin grammin ja sijapäätteen käyttövaihtelua viron kielessä. Selvitän syytä ilmaisevien adverbiaalinen ottavien verbien *surema*, *piinlema* ja *kannatama* avulla, minkälainen on *käsi*-grammin ja sijapäätteen välinen työnjako, sillä jonkin tapahtuman syytä voi ilmaista sekä grammalla, että sisäpaikallissijalla. Mitä useimmissa kontekstissa jopa molemmat keinot ovat rinnakkaisesti olemassa ja käytössä; toisaalla toisen käyttö on yleisempää.

Abstraktinen liike ja sen suuntaisuus sekä kiintopiste ja tilanteen muutoksellisuus kulkevat työssä koko ajan mukana ja niitä käsittelen silloin tällöin itsenäisten lukujen lisäksi myös verbiosuudessa.

Kuten mainittu, lähden tutkimuksessani liikkeelle viron kielestä. Suomenkieliset informantit ovat kääntäneet kaikki empiirisen osan esimerkkilauseet suomen kielelle. Ensiksi selvitän, mitkä ovat työn tavoitteet, minkä jälkeen jatkan esittelemällä keinoja, joiden avulla olen päässyt tuloksiin.

Koska työn perustana on kognitiivinen kielentutkimus, valotan sen perusajatuksia ja tuon esille kognitiivisessa kielentutkimuksessa käytettäviä käsitteitä, joita tässä tutkimuksessa sovellan. Työn keskeisimpiä termejä ovat *kieliopillistuminen* ja siihen liittyvä *grammi*, joiden merkityksiä selitän erikseen.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Työn tavoitteena on tutkia kieliopillistumisilmiötä virossa ja suomessa. Kieliopillistuminen on jatkumonluonteinen prosessi, joka seuraa jonkin kielenilmiön ja sen tehtävän muuttumista lauseessa. Tässä työssäni sellaisena tutkittavana ilmiönä on ruumiinosannimi *käsi*.

Käsittelen sekä viron että suomen kieltä. Lähtökohtana on viro ja tutkimuksen toisena tavoitteena onkin saada selville, miten suomen kieli samoissa tilanteissa käyttäytyy. Tutkimuksen edistyessä ilmeni, että suomen kielessä *käsi*-sanon kieliopillistuneita muotoja on vähemmän kuin virossa. Siitä johtuu, että verrattuna viroon suomen kielen osuus voi jäädä aiheittain pienemmäksi. Sen takia kaikki alaluvut eivät ole rakenteeltaan samanlaisia. Jossain luvussa olen kiinnittänyt huomion tiettyyn kohteeseen, jota toisessa luvussa olen käsitellyt vähemmän. Esimerkiksi kaikkien verbien käsittelyssä sanatarkkojen käännösvastineiden käsittelyä en ole katsonut tarpeelliseksi sen vuoksi, että tulokset eivät johda kovin tyhjentäviin johtopäätöksiin. Vaikka työssä on monesti asetettu suomi ja viro rinnakkain, tutkimuksen varsinainen tarkoitus ei kuitenkaan ole kahden kielen kontrastiivinen vertailu. Tavoitteena on pikemmin kieliopillistumisilmiön käsitteleminen, joten näkökulma kieliin on kuitenkin sama.

1.3. Tutkimusmenetelmät ja aineisto

Työn lähdekielenä on viro. Aineistoa on erilaista ja sen keruuseen olen käyttänyt erilaisia lähestymistapoja.

Viron kielen kohdalla on tutkielmassa sovellettu mm. ”nojatuolilingvistiikkaa“ (lisää tutkimusmenetelmästä ks. esim. Huumo 2007). Nojatuolilingvistiikalla tarkoitetaan itse keksittyjen ns. laboratoriolauseiden käyttöä tutkimukseen. Omaan kielitajuun perustuvia esimerkkejä olen tarkastellut Internetin sananhaun avulla, mikä mahdollistaa päättää esimerkiksi tietyn kielenaineksen esiintymistiheydestä.

Selvittääkseni jonkun kielenilmiön käyttömahdollisuuksia ja luontevuutta laadin kyselylomakkeita. Vastaajina toimivat viroa äidinkielenä puhuvat informantit. Riippuen tutkittavasta aiheesta, koehenkilöillä oli erilaisia tehtäviä. Esimerkiksi aistihavainto- ja liikeverbien osuudessa heidän tuli esittää esimerkkilauseita kyseisillä verbeillä; toisaalla pyysin informantteja vertailemaan minimipareja ja selittämään niiden eroavaisuuksia. Tavoitteiden ja tutkimusmenetelmien tarkemmat kuvaukset löytyvät Liitteet -osiosta.

Työn toisen tavoitteen toteuttamiseen, suomen ja viron vertailuun ja suomenkielisten vastineiden löytämiseen on käytetty suomea äidinkielenä puhuvien apua. Suomenkielisiä vastaajia oli yhteensä neljä. Informantteina toimineilla on erittäin hyvä viron kielen taito, joka vastaa yleiseurooppalaisen viitekehyksen asteikolla ainakin tasoa C2. Kolme vastaajaa asuu vakituisesti Virossa ja neljäs on asunut siellä vuoden, mutta nykyään on palannut Suomeen. Esimerkkejä on myös erilaisista sanakirjoista ja muista kielitieteellisistä lähteistä kuten Nykysuomen sanakirja (NS), Suomen kielen perussanakirja (PS), Iso Suomen Kielioppi (ISK), Eesti keele käsiraamat (EKK), Eesti õigekeelsussõnaraamat (ÕS), mutta ne ovat olleet teoreettisena tukena. Analysointi ja johtopäätökset perustuvat muista lähteistä poimittuihin esimerkkeihin.

Työ on synkroninen, käytän siinä vain nykykielen esimerkkejä. Diakronisuus on kieliopillistumisessa tavallaan aina mukana, sillä kieliopillistumisprosessit ovat pitkiä ja jatkuvia, mutta analysoitava aineisto perustuu kuitenkin nykyiseen kielenkäyttöön.

2. Teoreettinen tausta

2.1. Kognitiivinen kielitiede ja sen lähtökohdat

Tässä esittelen kognitiivisen kielitieteen taustaa. Luku perustuu Pentti Leinon kirjaan *Polysemia – kielen moniselitteisyys* (1991).

Kognitiivinen kielitiede lingvistiikan yhtenä haarana on noussut esille juuri viime vuosikymmenien aikana vastakohtana generatiiviselle kielitieteelle ja formalismille. 1900-luvun teoriat perustuivat karttanäkemykseen, jonka mukaan kielillä ei ollut mitään yhteistä ihmisen kanssa, vaan se oli aivan irrallaan ihmisestä, hänen kulttuuristaan, ajattelustaan ja maailmastaan. Siihen perustuivat myös formalismin lähtökohdat, keskittyen kielen muotoihin eikä merkityksiin. Formalismi käsitteli semantiikkaa ottamatta huomioon puhujan omaa kuvaa maailmasta, sen sanottiin olevan kielenulkoista. Puhujalla nähtiin olevan hallussa ns. sanakirja, johon kuuluivat sanat merkityksineen, ja näillä sanoilla luultiin olevan ns. ydinmerkitys, joka on muuttumaton. Sanat siis määrittivät sisällön selvästi ja täsmällisesti.

Kognitiivisessa kielitieteessä vallitsevat aivan toisenlaiset periaatteet. Sen mukaan kielen kuvaamisen tulee ottaa huomioon merkitykset, koska ne eivät ole arbitraarisia, vaan motivoituneita. Kieltä tarkastellaan sen suhteessa käyttöön. Motivaation käsite on olennainen kieliopin säännönmukaisuuksien selittämisen kannalta. Kielioppi ei ole erillään muusta maailmankäsityksestä, vaan se riippuu muusta kognitiosta. Langacker nimittää kieltä psykologiseksi entiteetiksi, joka sijaitsee kielenkäyttäjän mielessä (Langacker 1987: 12). Sen takia merkitystä ei voi käsitellä objektiivisena, koska se riippuu siitä, miten puhuja sen käsitteistä. Hänellä on monta vaihtoehtoa tilanteen esittämiseen, josta hän itse valitsee. Lauseissa *Jussi kulkee Matin jäljessä* ja *Matti kulkee Jussin edellä* kyseessä on sama leksikaalinen tilanne, mutta ne eroavat kuitenkin toisistaan riippuen siitä, mitä puhuja haluaa korostaa.

Sanan merkitystä ei voi käsitellä autonomisena yksikkönä, se liittyy johonkin laajempaan taustaan, kuten semanttiseen kenttään tai merkitysten verkostoon. Verkoston muodostavat solmut eli entiteetit ja kytkökset eli niiden väliset suhteet. Kokonaismerkityksen muodostumiseen osallistuvat näin ollen osien merkitykset ja

niiden tausta. Tällaisella kokonaisuudella on oma sisäinen rakenne.

Kognitiivisessa kielitieteessä tärkeä rooli on ihmisen omalla tulkinnalla ja käsitteistyksellä maailmasta. Usein sitä tehdään oman ruumiin kautta. Tällainen ympäröivän hahmottaminen on hyvin luonnollinen ilmiö. Siihen perustuu myös tämän tutkimuksen kohteena olevan *käsi*-sanan ominaisuus ilmaista spatiaalisia suhteita ja myöhemmin, tehtäväkentän laajentuessa myös esimerkiksi omistus- ja valtasuhteita.

Keskeisiä käsitteitä. Tutkielmassa käytetään useita kognitiivisessa kieliopissa käytettäviä termejä. Seuraavassa esitellään niitä pääasiassa Langackerin (1987) kognitiivisen kieliopin selityksiin tukien.

Entiteettinä käsitellään kontekstiin tai taustaan sijoittuvaa muuttujaa. Lauseessa on yleensä useita muuttujia. **Muuttuja** on ensisijaisesti huomion kohteena oleva osallistuja, jolla viitataan omistettavaan tai jossain tilassa olevaan entiteettiin. Entiteetti, jolla osoitetaan omistajan tai tilan suhteutuskohtaan, on lauseen **kiintopisteenä**. Esimerkiksi lauseessa *Metsä on talon takana* muuttujana on *metsä* ja kiintopisteenä *talo*, vastaavasti *Talo on metsän takana* lauseessa muuttujana on *talo* ja kiintopisteenä *metsä*.

Ihmisen oma käsitteistys poikkeaa usein ns. objektiivisesta todellisuudesta. Esimerkiksi siitä sopii **fiktiivisen liikkeen** (Talmy 2000: 99–116) käsite, joka kuvaa staattista tilannetta käsitteistämällä sitä dynaamisena liikkeenä. Sillä voidaan kuvata myös eräänlaisen signaalin liikkumista. Se on siis ikään kuin mentaalinen sijainnin muutos. Tällainen fiktiivinen liike on huomattavissa esimerkiksi lauseesta *Tie menee Turusta Helsinkiin*, jossa tilanne itse on staattinen, sillä *tie* ei liiku mihinkään vaan pysyy samassa paikassa (Huomo 2005a: 13). Myös abstrakteja suhteita voi käsitellä dynaamisesti, esimerkiksi aistihavaintoverbien yhteydessä. Lause *Kuulen pianonsoiton huoneeseen asti* ei osoita, että ääni liikkuisi huoneeseen, vaan että se joutuu kuulijan tietoisuuteen ja havaintokenttään mentaalisisellä tasolla.

2.2. Kieliopillistumistutkimuksen historiaa

Kieliopillistumisen käsitteen otti vuonna 1912 käyttöön ranskalainen lingvisti Antoine

Meillet. Hän kiinnitti huomionsa kahteen kieliopillistumisen ominaisuuteen: ekspressiivisten tunnusten muuttumiseen kieliopillistuneiksi ja uusien kieliopillisten välineiden synnyn kieleen. Meillet totesi jo silloin, 1900-luvun alkuvaiheessa, että kieliopillistumisen kautta kielellisen yksikön ekspressiivisyys vähenee, käyttöfrekvenssi laajenee ja fonologiset piirteet voivat kadota (Hopper & Traugott 1993: 22–24). Muun muassa hän huomautti, että kieliopillistumiselle on ominaista jatkumonluonteisuus ja prosessimaisuus ja että rajat kielen eri kategorioiden välillä ovat sumeat. (Heine ym. 1991: 9)

Huomiota tähän lingvistiikan alueeseen alettiin kiinnittää 1900-luvun toisella puoliskolla, vaikka ensiksi sitä käsiteltiin mahdollisuutena analysoida kielen kehitystä diakronisesti. 1930-luvulla kielitieteeseen tullut strukturalismi aiheutti sen, että kiinnostus kieliopillistumisilmiötä kohtaan jäi vähäiseksi. 1960-luvulla kielentutkijat Jerzy Kurylowicz ja Calvert Watkins käsitelivät muun muassa myös kieliopillistumisilmiötä, mutta sinä aikana se ei herättänyt kovin paljon kiinnostusta. (Hopper & Traugott 1993: 25).

Kieliopillistumisteorian synkroninen käsittely nousi esille vasta 1970-luvulla. Siitä alkoi kieliopillistumisen tutkimisen nousukausi, mikä jatkui voimakkaasti 1980-luvulla. (mm Hopper & Traugott 1993: 25; Metslang 2002: 165). Tutkiminen on jatkunut tähän päivään asti. Kieliopillistumisprosessi on kielissä universaalinen ilmiö. Siitä on huomattu useita eri piirteitä, selvitetty siinä tapahtuvia prosesseja, siihen liittyviä ilmiöitä ja muutoksia. (Heine ym. 1991: 22–24).

2.3. Kieliopillistumisprosessi ja siihen liittyvät kielen ilmiöt

Kieliopillistumisprosessia kuvattaessa ovat avainsanoina koko prosessin jatkumonluonteisuus ja leksikaalisten ja kieliopillisten rajojen sumeus. Kieliopillistuminen on prosessi, jossa tapahtuu leksikaalisten itsenäisten kielen elementtien tai niiden muodostamien konstruktioiden vaiheittainen muuttuminen sidonnaisimmaksi, kieliopillisiksi yksiköiksi. Samalla elementit tai konstruktiot menettävät semanttisen ja syntaktisen itsenäisyytensä ja alkavat esiintyä uusissa kieliopillisissa tehtävissä. Jatkumonluonteisuuteen liittyy alkuperäisen sanayksikön ja uuden, kieliopillistumisprosessin kautta tapahtuneen muutoksen kautta syntyneen merkityksen rinnakkainelo. Uusi kieliopillistunut merkitys voi syrjäyttää vanhan leksikaalisen merkityksen kokonaan, mutta ainakin alkuvaiheessa funktiot voivat elää rinnakkain. Näin ollen kyseinen ilmaus voi kuulua useampiin sanaluokkiin, joiden väliset rajat eivät ole jyrkät, vaan joustavat. Ajan myötä lähdeyksikkö voi kuitenkin kadota kielestä tai sen merkitys voi haalistua sen verran, että kieliopillistuneen yksikön yhteys jää jo hyvin kauas siitä.

Kieliopillistumisen kautta ilmaus voi menettää myös foneettisia piirteitään. Suhde alkuperäisen sanan, josta muutos alkoi, ja uuden kieliopillistuneen yksikön välillä voi muuttua sen verran, että yhteyttä ei välttämättä enää huomatakaan (Hopper & Traugott 1993: 116–117).

Bernd Heine ja Tanja Kuteva (2002) esittävät kokoavasti kieliopillistumisprosessissa tapahtuvan seuraavat muutokset:

1. semanttinen haalistuminen;
2. elementin esiintyminen uusissa konteksteissa (ekstensio);
3. kategorian menettäminen eli leksikaalisille tai vähemmän kieliopillisille yksiköille ominaisten piirteiden katoaminen;
4. foneettinen reduktio eli foneettisen substanssin katoaminen (eroosio). (Heine & Kuteva 2002: 2)

Yleisen tendenssin mukaan voi päätellä, että kielellinen elementti kieliopillistuu sitä helpommin, mitä laajempi ja yleisempi merkitys sillä on ja mitä yksinkertaisempi se on.

Muutoksen alaisena ovat sanat, joiden olemassa olo ei riipu kulttuurisista eroista ja jotka kuuluvat kielen ydinsanastoon. Hyvin erilaisiakin maailman kieliä verrattaessa näkyy, että kieliopillistumisen leksikaalisina lähteinä toimivat usein geneettisestä ja areaalisista syistä riippumattomat kielen yksiköt. (Ojutkangas 2001: 24–25). Tästä tendenssistä löytyy poikkeuksiakin. Japanissa prepositioiden lähdeyksikköinä ovat harvakäyttöiset spesifiset verbit. Niiden tapauksessa on olennaista, että ne viittaavat prosesseihin ja relaatioihin, jotka ovat vahvasti sidoksissa adpositiolle luontaisiin kategorioihin. (Matsumoto 1999, viitattu Ojutkangas 2001 kautta).

Tyypillisenä esimerkkinä kieliopillistumisesta on komitatiivin synty viron kielessä. Prosessi on tapahtunut muutaman sadan vuoden kuluessa.

kansak > käsak > kasa > käs > -ka > -Ga (Rätsep 1979: 77–78).

Adpositio on koko ajan lyhentynyt ja lopulta siitä on kehittynyt sijapäätte. Samankaltainen prosessi on tapahtumassa myös suomen kielessä. Puhekielestä ja joistakin murteista (esim. Kymenlaakso) voi huomata, että adpositio *kanssa* on lyhentymässä muotoon *kaa*.

Kieliopillistumisprosessin seurauksena on sanan entisen merkityksen muuttuminen, jonka suunta on konkreettisemmasta abstraktisempaan päin. Tämän saavat aikaan esimerkiksi metafora (esimerkiksi suomessa dynaamista liikettä ilmaiseva verbi *tulla* alkaa ilmaista futuuria) tai metonymia (esimerkiksi virossa sana *käsi* alkaa esiintyä postpositiona muodossa *minu käes*, minkä merkitys on ‘minun hallussa, ominaisuudessa’) (Metslang 2002: 166).

Merkitysten muutokset ovat sujuvia ja vaiheittaisia. Uusien merkitysten kehittyessä vanhat voivat kadota kielestä kokonaan, mutta yhtä hyvin säilyttää asemansa uusien rinnalla. Usein alkuperäisen merkityksen havaitseminen voi olla vaikeaa, koska kieliopillistumisprosessi on kehittynyt hyvin pitkälle ja merkitys saattaa olla abstrahoitunut. Merkityksen muutos ei koske erillistä yksikköä, vaan ne ovat kokonaisuuden muutoksia. Näin siis *käsi*-sanana lisäksi uusia merkitystehtäviä ovat saaneet muutkin ‘ihmisen yläraajaa’, jopa tarkemmin sen ‘ulointa osaa ranteesta sormenpäihin’ ilmaisevat sanat *koura*, *sormet*, *näpit*, *hyppyset* ja *kynnet*. (Ojutkangas 2001: 36). Virossakin voi nähdä samaa tendenssiä. Nämä *käsi*-sanana kanssa sidoksissa

olevat sanat ja niiden väliset kytkökset muodostavat verkoston, jonka kaikki osat ovat vuorovaikutuksessa, eli muodostavat kokonaisuuden.

2.4. Grammin käsite

Tämän tutkimuksen yksi avainsana on *grammi*. Grammeiksi nimetään paikkaa ja muita suhteita ilmaisevia vapaita kieliopillisia elementtejä (*grammi*-termistä Svorou 1993: 31). Koska suomen kieli on tunnettu selkeästä sijasysteemistään, grammien tutkiminen näyttää jääneen ainakin on tähän asti sivuun.

Grammit voivat esiintyä monessa tehtävässä. Ne voivat toimia adpositioina ja liittyä substantiiviin, esimerkiksi *Hän istui talon sisällä*. Toisaalta ne voivat esiintyä itsenäisenä adverbina kuten lauseessa *Hän on sisällä*. Kognitiivisen kielitieteen yksi lähtökohtia onkin se, että kielelliset kategoriat muodostavat jatkumon. Monien mahdollisten kieliopillisten tehtävien vuoksi grammit luonnehtivat sitä jatkumomaisuutta hyvin.

Muodostunut grammi voi osin säilyttää sijataivutuksensa, mutta vähitellen se voi hiipua. Joistakin grammeista voi muodostaa kaikki sisä- ja ulkosijamuodot:

INE *sisässä* ELA *sisästä* ILL *sisään*

ADE *sisällä* ABL *sisältä* ALL *sisälle*

Toiset paradigmatt ovat vajavaisia. Esimeriksi *ympäri*-grammin taivutusparadigmasta löytyvät kyllä ulkopaikallissijamuodot ja olemassa on myös kivettynyt illatiivimuoto *ympäriinsä*. *ympäri* itse on luultavasti vanha latiivi. Mutta inessiivi **ympärissä* eikä elatiivi **ympäristä* ole suomen kielessä luontevia.

ADE *ympärillä* ABL *ympäriltä* ALL *ympärille*

Vaikka grammille onkin kehittynyt taivutusparadigma, sisä- ja ulkopaikallissijamuodot eivät edusta laatuoppositiota näin vahvasti kuten substantiivit. Esimerkiksi voi yhtä hyvin käyttää *tulla esille* ja *tulla esiin*.

Grammit suomen ja viron kielessä. Sana *käsi* on suomalais-ugrilaista perua. Sillä on vastineet kaikissa lähi- ja etäsukukielessä paitsi samojedikielissä. Sanalle on jo kehittynyt tai kehittymässä kieliopillisia funktioita myös muutamissa etäsukukielissä (Ojutkangas 2001: 84).

Virossa sijapäätteet ovat kuluneempia kuin suomessa. Esimerkiksi pelkkä sijapäätte ei enää riitä aspektin ilmaisemiseen, vaan päätteen kuluminen on aiheuttanut sen, että ilmaisemiseen tarvitaan uusia keinoja ja käyttöön tulevat grammit. Sitä sopii luonnehtimaan yksi yleisimmistä grammeista *ära*, jonka tehtävänä seuraavassa esimerkissä on merkitä aspektuaalisuutta.

Ta söi kala. ‘Hän söi kalaa’

Ta söi kala ära. ‘Hän söi kalan’

Samanlaisessa aspektuaalisessa tehtävässä toimii grammi *läbi*:

Lugesin lehte ‘Luin lehteä’

Lugesin lehe läbi ‘Luin lehden’

Toki grammit voivat levitä jopa sinnekin, jossa merkitys on ilman niitäkin selvä. Esimerkeistä näkyy, että esitetyissä lauseissa suomen kieli ei tarvitse grammia, koska sijapäätte pystyy ilmaisemaan aspektin. Sitä on toki mahdollista korostaa seuraavasti: *Hän söi kalan loppuun asti* tai *kokonaan pois* ja *Hän luki lehden läpi*, mutta merkitys on selvä ilman niitä lisäyksiäkin. Virossa aspektuaalisuuden ‘toiminta suoritettiin kokonaan, loppuun asti’ merkitsemiseksi tarvitaan usein grammia.

***käsi*-grammin synty virossa.** *käsi*-grammin synnyssä on olennainen rooli kuvallisuudella. *käsi* on ruumiinosa, joka on usein instrumenttina, johon viittaava sana kuvaa voimaa, hallintaa, osaamista ja taitavuutta. On yleistä, että nimenomaan ruumiinosanimien esiintymiskonteksteista metaforisten ja/ tai metonymisten laajentumien osuus on hyvin suuri verrattuna tapauksiin, joissa ne ilmaisevat konkreettista ruumiinosamerkitystä. Maailman kielissä voi laajasti ottaen erottaa neljä ryhmää nominaalisia lähteitä, joista ovat kehittyneet spatiaalista suhdetta ilmaisevat grammit. Niitä ovat fyysisen ympäristön entiteetin nimet kuten *taivas* ja *joki* tms.,

yleinen osannimi *sivu* ja *keskus* tms., abstraktin käsitteen nimet *läheisyys*, *pituus* tms. ja ruumiinosannimet *pää* ja *selkä* tms. (Svorou 1993: 70). Viimeisenä mainittujen joukkoon kuuluu luonnollisesti tämän työn kiinnostuksen kohde *käsi*.

Grammien synty on vaiheittainen prosessi, jolle on ominaista jatkumoluonteisuus. *käsi*-sanana kehittyemisessä konkreettisesta ruumiinosannimityksestä grammiksi voi erottaa seuraavat vaiheet.

1) *käsi* tarkoittaa konkreettista ruumiinosaa. Substantiivina *käsi* voi täydentää millä tahansa sopivalla täydennyksellä, esimerkiksi: *Nuga lõikas lapse (paremasse) kätte haava* ‘veitsi leikkasi lapsen (parempaan) käteen syvän haavan’.

2) *käsi* alkaa ilmaista jonkun omaisuuteen, haltuun siirtymistä: *Andsin paki ametniku kätte* ‘annoin paketin virkailijalle’, *jätsin oma korteri võtmed sõbra kätte* ‘jätin asuntoni avaimet kaverille’. Tässä *käsi*-sanaa ei enää ole mahdollista laajentaa täydennyksellä: **Jätsin oma korteri võtmed sõbra (*paremasse)* (‘parempaan’) *kätte*, koska kysymys ei ole konkreettisesta ruumiinosasta, vaan laajentuneesta merkityksestä, joka viittaa omistukseen kuulumiseen. *käsi* varsinaisena ruumiinosannimityksenä on kuitenkin vielä läpinäkyvä – voidaan kuvitella, että pakettia/ avainta pidellään kädessä, vaikka ilmaus onkin jo kiteytynyt ilmaisemaan hallussa olemista.

3) *käsi* menettää konkreettisen merkityksensä kokonaan: *Jäin vihma kätte* ‘jäin sateeseen’. Täydennys ei ole mahdollinen: *Jäin vihma (*paremasse)* ‘parempaan’ *kätte*. *Käden* leksikaalinen merkitys ei enää näy. (Metslang 2002: 169–170).

Kehitys vastaa ylempänä esitettyä Kutevan ja Heinen esittämää kuvaa

kieliopillistumisprosessista. Siinä tapahtuu semanttinen haalistuminen, elementin esiintyminen uusissa konteksteissa ja kategorian muuttuminen. *käsi*-sanalle ei kuitenkaan ole tapahtunut foneettisen substanssin katoamista, mutta sen tapahtuminen kielen muuttumisen myötä on mahdollinen.

3. Kiintopiste *käsi*-grammin sisältävässä lauseessa

3.1. Possessiivisesta suhteesta yleisesti

Possessiivisuuden käsite tulee latinankielisestä sanasta *possesivus*, mikä tarkoittaa *kuuluvuutta*. Possessiivisena suhteena voidaan käsitellä sekä oikeudellis-taloudellista omistusta että myös habitiivista hallussapitoa, toiminnallista käyttöoikeutta, ihmisten välisiä suhteita ja erilaisia valtasuhteita (esim. Heine 1997: 87–88). Yksi *käsi*-grammin tehtävistä viron kielessä on ilmaista possessiivisuutta, hallussa olemista. Possessiivista suhdetta ilmaisevassa lauseessa on mukana kiintopiste, jonka hallintaan tai omistukseen lauseessa esiintyvä entiteetti kuuluu. Kuitenkaan sitä ei välttämättä ole pantu lauseessa ilmi, joten sen määrittäminen voi olla monimutkaista.

Haettaessa vastausta kysymykseen, miksi *käsi* on alkanut ilmaista juuri possessiivista suhdetta, ratkaisevana on ensi sijassa seikka, että ihminen kuvaa itseään keskipisteenä, jonka ympärille muut suhteet kehittyvät. Nimenomaan käden esiintyminen tällaisessa funktiossa perustuu sen tärkeyteen ihmisen erilaisissa toiminnoissa. Sitä käytetään instrumenttina ja monissa fyysistä taitavuutta vaativissa tilanteissa.

3.2. Kiintopisteen määrittäminen possessiivista suhdetta sisältävässä liikettä ilmaisevassa lauseessa

3.2.1. Konkreettinen fyysinen sijainninmuutos

Possessiivista suhdetta ilmaisevassa rakenteessa lauseessa pitää aina olla kiintopiste. Fyysistä liikettä ilmaisevassa rakenteessa, jossa tapahtuu konkreettinen sijainnin muutos, kiintopiste on selvästi nostettu esille. Yhtenä merkinä siitä, että virossa kieliopillistumisprosessi on päässyt pitemmälle kuin suomessa on se, että virossa abstraktistuvan *käsi*-ilmauksen kiintopisteenä eli kuvaannollisesti käden ”omistajana” voi olla ihmisen lisäksi myös eläin tai jopa eloton olento. Suomessa inhimillisyyksivaatimus on tiukempaa. Virossa eläimistä käsien ”omistajana” voidaan hahmottaa sellainen olio, jota ihminen pitää jollain tavalla taitavana, esimerkiksi *koira*:

(1) *Vanamees andis kübara koera kätte, kes viis selle tupp.*
'Ukko antoi hattunsa koiralle, joka vei sen sisälle' (Ojutkangas 2001: 95).

Tästä yhteydestä voidaan vielä hahmottaa *käsi*-sanana alkuperäinen merkitys ruumiinosannimenä, jolla voidaan käsitellä esineitä ja kyetä tarkkaan toimintaan (Ojutkangas 2001: 95). Esimerkkilauseesta 1 näkyy antropomorfisuus, ilmiö, jossa elottomalle tai abstraktiselle entiteetille omistetaan ihmisen ominaisuudet ja joka on *käsi*-sanana kieliopillistumisessa yleinen. Antropomorfisuuden käsitteen kautta elottomille olioille ikään kuin omistettaisiin kyky ajatella ja tuntea, abstraktisille esineille ruumis. Kielen ilmaisut palautuvat spatiaaliseen kenttään ja kieliopillistuvat (Tenjes 2005: 276).

Metaforisen laajentumisen myötä mahdollistuu viron kielessä myös elottomien olioiden hahmottaminen inhimillisinä, antaen niille muuten ihmiselle ominaiset kyvyt ja osaamiset.

(2) *Kohe, kui ta jala kaldale tõstab, astub ta katkise elektripirni peale, mille laine on kusagilt kätte saanud ja kaasa toonud.*
'Hetä nostettuaan jalkansa rannalle hän astuu särkyneen sähkölampun päälle, jonka aalto on jostakin saanut ja tuonut mukanaan' (Ojutkangas 2001: 95).

Suomessa kiintopisteen inhimillisyyksivaatimus on tiukempi. Se voi olla ihminen/ ihmisjoukko, johon viitataan ryhmän nimityksellä, tai geneerinen, ilmipanematon. Jälkimmäisessä tapauksessa inhimillisyyks on omistajan kuvaamisessa ainakin implisiittisesti läsnä (Ojutkangas 2001: 106). Viron kielen tapaista laajentumista eläimiin tai elottomiin olioihin suomessa ei ole tapahtunut. Tämä piirre näkyy myös ulkopaikallissijaisissa omistusrakenteissa. Virossa adessiivin käyttö osakokonaisuussuhdetta ilmaisemassa on yleistä, mutta suomessa ei. Adessiivin käyttö edellyttää suomessa varmasti inhimillistä omistajaa (esim. viron *laual on neil jalga*, suomen *pöydässä on neljä jalkaa*).

3.2.2. Fiktitiivinen sijainninmuutos

Kiintopisteenä voi olla abstrakti olio. Sellaista esiintyy fiktiivistä sijainninmuutosta ilmaisevissa lauseissa. Tällaisessa tapauksessa kysymys lauseen kiintopisteestä eli siitä, kenelle lauseessa mainitut ”kädet” kuuluvat, on monimutkaisempaa. Se voi olla yhtä selvästi mainittu kuten fyysisen liikkeen tapauksessa eli nostettu esille, mutta on myös yhteyksiä, josta sen hahmottaminen ei ole näin yksinkertaista.

Luvussa tarkastelen sellaisia fiktiivisen liikkeen lauseita, joissa *käsi*-sanalla ei ole täydennystä eli kysymyksessä ei ole sana postpositiona vaan adverbina.

3.3. Kiintopisteiden mahdollinen luokittelu

Erottelen kiintopisteet sen perusteella, miten näkyvissä ja tarkasti määriteltävissä ne lauseessa ovat. Kiintopisteen eksplisiittinen esille nostaminen on kaikkein selvin tapa hahmottaa, ketä pidetään käsien ”omistajana”. Tällaisena voi virossa olla ihminen ja ihmisryhmä tai -joukko, mutta yhtä hyvin myös eläin tms. Toisaalta *käsi* voi viitata myös ulkopuoliseen kokijaan, jota lauseessa ei ole ollenkaan mainittu. Tällöin voi jäädä jopa kokonaan epäselväksi, keneen tai mihin *käsi* liittyy. Ne ovat kaksi ääripäätä, joiden välille jää vielä kolmaskin mahdollinen kiintopistetyyppi. Erotan kolme ryhmää sen perusteella, joko kiintopiste on

- 1) eksplisiittisesti mainittu
- 2) geneerinen
- 3) skemaattinen.

Ensimmäisen ryhmän tapaukset ovat kaikkein selvimmät, toinen on monimutkaisin. Kiintopistettä määriteltäessä tulevatkin selvästi esille metaforiset ja metonymiset laajentumat ja antropomorfisuuden käsitteet. Antropomorfisuus näkyy siinä, että elottomalle oliolle tai eläimelle omistetaan ihmisen ominaisuudet, tässä tapauksessa ihmisen kädet. Metonymian käsite perustuu kahden esineen läheisyyteen tai yhteyteen.

Abstraktista liikettä käsiteltäessä muuttujakin on erilainen. Omistettava ei ole silloin konkreettinen esine kuten konkreettista liikettä edustavassa lauseessa 1 ja 2, vaan

omistettavana voi olla myös jonkinlainen tieto, taito tai osaaminen, eli mentaalinen hyöty.

Eksplisiittisesti mainittu kiintopiste. Kiintopiste voi lauseessa olla eksplisiittisesti merkitty samalla tavalla kuten fyysistä liikettä ilmaisevassa lauseessa.

(3) *Elu tõi mulle selle võimaluse kandikul kätte.*
'Elämä tarjosi minulle tämän mahdollisuuden tarjottimella'.

Kiintopisteenä tässä lauseessa on *minä*. Kiintopiste on ilmaistu kuitenkin itsenäisellä paikallissijamuodolla ja se sijaitsee erillään grammista. Tausta on suhteellisen läpinäkyvä, koska mielikuvitus jonkin asian tarjoamisesta tarjottimella viittaa siihen, että se asetetaan juuri kiintopisteen käsiin tai kiintopiste ottaa sen vastaan käsillään. Liikkuja on siis abstrakti, mutta liikkumisen väline konkreettinen. Metaforinen laajentuminen ja antropomorfisuus näkyy seuraavassa lauseessa:

(4) *Hundil tuli nälg kätte.*
'Sudelle tuli nälkä'.

Siinäkin kiintopiste on selvästi esillä. Kysymys on siis antropomorfisuudesta. Sudelle annetaan luonnollisesti ihmiseen liittyvä ruumiinosa. Kiintopiste voidaan nostaa esille myös metonymian avulla. Metonymian käsite perustuu siihen, että jokin osa tarkoitetta samastetaan koko tarkoitteen kanssa, kuten ilmenee esimerkeistä 5 ja 6.

(5) *Poola kaotus turniiril andis siiski Eestile kätte võimaluse üritada koguni valikgrupi võitu.*
'Puolan tappio turnauksessa antoi Virolle mahdollisuuden yrittää jopa valioliigan voittoa'.

(6) *Soome võitles endale isesesvuse kätte aastal 1917.*
'Suomi taisteli itselleen itsenäisyyden vuonna 1917'.

Metonymia näkyikin siinä, että urheilujoukkueesta puhuen se samastetaan koko Eestin kanssa ja itsenäisyydestä taistelleista puhuen käytetään valtion nimeä Suomi. Siis kiintopisteinä onkin vastaavasti *Eesti* ja *Suomi*, jotka ovat eksplisiittisesti merkitty.

Geneerinen kiintopiste. Joskus kiintopistettä ei voida määritellä konkreettisesti, vaan se jää geneeriseksi. Jätetään tulkitsemisen varaa.

(7) *Kogu info jookseb ilusti kätte.*
'Kaikki tieto virtaa hienosti perille'.

(8) *Kuksina mäelt paistab kätte Haanja kõrgustik*
'Kuksinan mäeltä näkyy Haanjan ylänkö'

Emme voi määritellä tarkalleen, kenelle käsi tällaisissa tilanteissa kuuluu, koska kiintopistettä ei ole mainittu. On silti mahdollista määritellä yleisellä tasolla, kenen ”käsistä“ puhutaan, koska tiedetään ainakin, että vastaavissa lauseissa viitataan johonkuhun, joka hakee tietoja eli ”tiedon hakijaan“ tai näkee ylänköä eli ”ylängön näkijään“. Konkreettinen *käden* ”omistaja“ jää kuitenkin tietämättä, se voi olla kuka tahansa.

Koska kiintopisteen määrittäminen on ainakin hyvin yleisesti mahdollinen, tällaisia lauseita on mahdollista konkretisoida täydentämällä niitä näkyvällä kiintopisteellä. Suomenkieliset vastineet on tarkoitettu sanatarkkoina vastineina havainnollistamaan viron kielen käyttöä eikä niitä olekaan tarkoitettu olemaan aivan luontevia:

(9) *Kogu info jookseb **mulle/ Pekkale/ juhatajale** ilusti kätte.*
'Kaikki tieto virtaa **minulle/ Pekalle/ johtajalle** hienosti perille'.

(10) *Kuksina mäelt paistab **mulle/ Pekkale/ turistidele** kätte Haanja kõrgustik.*
'Kuksinan mäeltä näkyy **minulle/ Pekalle/ turisteille** Haanjan ylänkö'.

Näin ollen geneerisiä lauseita voi täydentää ja saada niistä eksplisiittiset.

Skemaattinen kiintopiste. Skemaattista kiintopistettä ei ole merkitty eksplisiittisesti, eikä se ole implisiittisesti läsnä ja tulkittavissa. Toisin sanoen sellaisiin lauseisiin ei ole lisättävissä kiintopisteen ilmausta. Niitä on siis täysin mahdotonta määritellä. Yksi tällaisten kiintopisteiden esiintymistapaus on sellaiset tilanteet ja ilmiöt, joita on vaikea tai jopa mahdoton kenenkään hallita, kuten esimerkiksi *sää*.

(11) *Ilm läks käest ära.*
'Sää meni huonoksi'.

Tämäntyyppisessä lauseessa on hallusta poistumisen merkitys, vaikka kiintopistettä, jonka hallusta poistumista ilmaistaan, ei voida hahmottaa edes generisesti. Sää on ilmiö, joka ei voi kuulua kenenkään vaikutusalaan (tässä tarkoitan juuri välitöntä puuttumista siihen). Kukaan ei pysty hallitsemaan sitä, joten kyseisessä lauseessa ei ole ketään, jolle voisi kuvaannollisesti omistaa kädet. Näin kiintopiste näkyy pelkästään skemaattisena. Kiintopisteen määrittäminen onkin hankalinta tilanteissa, joissa kysymys on jollain tavalla erittäin laajavaikutteisesta tai hyvin yleisestä ilmiöstä.

Joskus lause-elementtien välissä näkyy niiden liikkeen suuntien välistä ristiriitaisuutta. Silloinkaan, eksplisiittisen kiintopisteen puuttuessa, omistajan määrittäminen ei ole yksiselitteistä:

(12) *Tee läks kangeks kätte ära.*
'Teestä tuli liian vahvaa'.

Lauseen verbi *minema* ('mennä') ja grammi *ära* viittaavat vastakkaiseen suuntaan liikkumiseen verrattuna tulosijaiseen *kätte*-grammiin. Lauseen semanttinen merkitys on kontrollin menettäminen, vaikka elementit osoittavatkin eri suuntiin ja *kätte* antaisi kuvan nimenomaan tilanteen saavuttamisesta (lause-elementtien liikkeiden välisestä ristiriitaisuudesta tarkemmin luvussa 5.2.2.). Tällaisessa monisuuntaisessa lauseessakin kiintopisteen määrittäminen on hankalaa, jos sitä ei ole eksplisiittisesti pantu ilmi.

Rajatapauksia: omistaja vai paikka?

Joissain tapauksissa kiintopisteen määrittäminen tai määrittämättä jääminen riippuu siitä, miten lauseessa esiintyvää muuttujaa käsitellään. Toisinaan lauseessa oleva muuttuja on kaksitulkintainen. Tämä koskee lauseita, joissa muuttujan sija on adessiivi. Adessiiviargumentilla voidaan virossa kuvata sekä paikkaa että omistajaa (käsittelen aihetta perusteellisemmin luvussa 3.4.).

- (13) *Nii käest ära pole meie maal kord veel kunagi olnud.*
‘Näin pahasti ei tilanne ole maaltamme vielä koskaan karannut käsistä’.
‘Näin käsistä karannut ei maassamme tilanne ole ollut vielä koskaan’.

Kuten suomenkielisistä selityksistä näkyy, lauseen voidaan tulkita kahdella tavalla. Ensimmäisen tulkinnan mukaan *meie maa* voidaan hahmottaa kiintopisteeksi, jolloin maalle ”omistetaan” kädet. *Maa* on metonymisesti laajennut osoittamaan todennäköisesti maan hallitusta, joka on pitänyt tilanteen muuten hyvin kurissa, mutta nyt se on karannut käsistä. Tällöin lause edustaisi sitä ryhmää, jossa kiintopiste on eksplisiittisesti esille nostettu. Toisaalta voi nähdä *meie maan* hahmottavan tilanteen tapahtumisen paikkaa, näin kiintopiste jää ilmaisevaksi. Tällöin tapaus kuuluisi ryhmään 3, jossa kyseessä on kokonaisvaltainen ja yleinen ilmiö, johon kenenkään on vaikea puuttua. Siis kiintopistekin jää pelkästään skemaattiseksi ja sen tarkka määrittäminen on mahdotonta.

Yhteenvetoa

Ilmeni, että *käsi* voidaan ”omistaa“ jollekulle silloin, kun kyseessä on konkreettinen sijainninmuutos, jolloin kiintopiste on näkyvä ja selvästi esillä. Näin ollen konkreettista paikanmuutosta ilmaisevissa lauseissa kiintopisteen hahmottaminen on yksinkertaista. Fiktiivisen liikkeen tapauksessa tilanne ei ole yhtä helppo. Toki fiktiivistäkin liikettä ilmaisevassa lauseessa voi olla sanottu, kenen ”käsiin” jokin entiteetti sijoitetaan tai kenen ”käsistä” sen nähdään poistuvan, mutta usein se on vaan generisesti hahmotettavissa. Kiintopisteenä voi olla mikä tahansa ihminen tai ihmisryhmä, ja antropomorfisuuden ja metonymian avulla myös eläimen tai elottoman olennon kuvaaminen kiintopisteenä on mahdollista. Muuttujana on fiktiivisen liikkeen lauseissa

usein jonkinlainen mentaalinen hyöty, esimerkiksi jonkinlaisen tiedon saaminen. Kiintopiste voidaan silloin määritellä geneerisesti, mutta ei konkreettisesti.

Löytyy myös tapauksia, joissa käden omistajan hahmottaminen on aivan mahdotonta. Tämä liittyy useimmiten ns. kokonaisvaltaisiin tilanteisiin, joita kenen tahansa on vaikea hallita tai jollakin tapaa muuttaa. Omistaja jää usein tunnistamattomaksi myös sentyyppisissä lauseissa, jossa lause-elementit eri suuntiin viittaavina ovat keskenään yhtyeensopimattomia ja lauseessa on kiintopiste näin pelkästään skemaattisena.

3.4. Kiintopisteen sija

Suuntaisuusperiaatteen heikkeneminen. Vanhassa suomalais-ugrilaisessa systeemissä oletetaan olleen samankaltainen suuntasijojen systeemi kuin nykykielessä. Siinä erosijana oli separatiivi nykyisen partitiivin edelläkävijänä, lokatiivi nykyisen essiivin edeltäjänä ja erilaisia latiiveja nykyisten tulosijojen edeltäjinä (Huumo 1995). Tämän mukaan adessiivilla ei voisi ilmaista tilaan eikä tilasta pois liikkumista, kuitenkin virossa tällainen tapa on ainakin abstraktisten suhteiden osalta hyvin tavallinen. Suomessa suuntaisuuden oppositio on paremmin säilynyt.

(14) *Tal suri isa.*
'Häneltä kuoli isä'.

(15) *Tal sündis poeg.*
'Hänelle syntyi poika'.

Verbien semanttiset merkitykset paljastavat, miksi suomenkielisissä vastineissa käytetään ero- ja tulosijaa. *kuolla* viittaa menettämiseen ja erosijan käyttö olisi tässä lauseessa odotuksenmukaista. Toisen lauseen verbi *syntyä* viittaa saamiseen ja tulemiseen, joten tulosija olisi siinä luonteva.

Vaikka adessiivi on kuitenkin suuntaoppositioisena jatkuvasti olemassa sekä

suomessa että virossa, nykyvirossa adessiivin tehtävä omistusta ilmaisevissa lauseissa on muuttunut. Adessiivin leviäminen allatiivin ja ablatiivin tilalle johtaa suuntaisuuden häviämiseen, joten suunnan ilmaisemiseen tarvitaan jokin uusi keino. Juuri tässä aletaankin käyttää grammeja.

Suomessa prosessi, jossa adessiivi alkaa esiintyä entisiltään allatiivin tehtävissä, ei vielä ole yhtä yleinen, sillä ero- ja tulosijoilla erotetaan vastakkainen suuntaisuus selvästi. Ei voi kuitenkaan sanoa, että suomessa viron tapaista suuntaopposition haalistumista ei olisi, sillä puhutusta suomesta tämänkaltaista adessiivinkäyttöä löytyy: *Sillä kuoli isä* on jo havaittavissa. Tämä muutos puolestaan edistää grammin käyttöönottoa. Esimerkiksi lause *Meille tulivat vaikeat ajat* voi puhekielellä ilmaista *Meillä tulivat eteen vaikeat ajat*, jossa *eteen* on tulkittava grammiksi ja lauseen kiintopiste on ilmaistu adessiivilla. Virossa samanlaisessa lauseessa adessiivisijaisen kiintopisteen *meil* käyttö on jo hyvin luontevaa, ja gramminkin käyttö on tällaisessa yhteydessä odotuksenmukainen.

Adessiiviargumentin käyttöä virossa. Adessiivinen kiintopiste yhdessä illatiivisen *kätte*-muodon kanssa on jo selvästi leviämässä allatiivisen kiintopisteen tilalle. Yksi selitys asiaan voi olla pelkkä kielessä tapahtuva yksinkertaistuminen, jonka mukaan sanat lyhenevät sen takia, että niitä on mukavampi ääntää. Adessiivi leviää myös lauseisiin, joihin edellyttäisi ablatiivisen kiintopisteen, koska *käsi* on erosijaisena.

Adessiiviargumentin käyttö on virossa hyvin laajaa. Omistajan merkitsemisen lisäksi sillä on muitakin tehtäviä. Liina Lindström ja Ilona Tragel (2007) ovat erottaneet adessiivin tehtäviä viron impersonaalien yksinäis- ja liittotempuksissa ja tilapassiivissa. Impersonaalia pidetään dynaamisena, se ilmaisee aina toimintaa, mutta ei toiminnan suorittajaa kuten lauseissa *Mind pannakse vangi* ('Minut vangitaan') ja *Sinu särk pandi nõõrile kuivama* ('Paitasi ripustettiin narulle kuivumaan'). Tilapassiivi ilmaisee tilaa, johon on toiminnan tuloksena jouduttu: *Aknad on suletud* ('Ikkunat olivat suljettua'). *olema*-verbi ja *tud*-partisiippi antavat vaikutelman tilanteen staattisuudesta. (emt. 536–537).

Adessiivilla voi lauseessa olla erilaisia semanttisia rooleja. Esille voi tuoda **agentin** (toiminnan tahallinen, tietoinen suorittaja), **omistajan** (esineen omistaja tai haltija),

vastaanottajan (esineen saaja), **patientin** (entiteetti, jonka olotilaan muutos kohdistuu). Semanttisia rooleja on olemassa muitakin, mutta seuraavassa yhteydessä tulevat esille mainitut roolit.

Koska impersonaalin tarkoitus on jättää tekijä ilmaisematta, on odotuksenmukaista, että agenttia ei adessiiviargumentilla ilmaista. Tämä pätee kuitenkin vain impersonaalin yksinäistempuksissa, mutta ei impersonaalin liittotempuksissa.

Yleistäen voi sanoa, että impersonaalin yksinäistempuksissa adessiivia käytetään ei-agenttisissa, jopa staattisissa rooleissa kuten paikan, vastaanottajan ja omistajan tehtävissä. Agenttia ei impersonaalin yksinäistempuksissa adessiivilla merkitä ollenkaan, paitsi joissakin tapauksissa, joissa sitä tietyin ehdoin voi harkita. Nimittäin lauseissa, joissa adessiivinen *meil* viittaa instituutioon, jossa sen voi tulkita yhtymäroolin yhdeksi osaksi, mutta ensisijassa se viittaa kuitenkin paikkaan. (Lindström & Tragel 2007: 545).

Impersonaalin liittotempuksissa käytetään adessiivia agentin tai agentti-omistaja yhtymäroolissa, mutta myös ilmaisemassa paikkaa ja vastaanottajaa.

Tilapassiivissa adessiivilla merkitään kuitenkin useimmiten agenttia tai agentti-omistajaa. Myös tilapassiivissa adessiivi voi ilmaista paikkaa tai omistajaa ilman agentin merkitystä, vaikka tällainen onkin suhteellisen harvinaista. (Lindström & Tragel 2007: 536–537).

Seuraavassa selvitän, mikä rooli adessiiviargumentilla kussakin *käsi*-grammin sisältävässä lauseessa on ja olisiko muun ulkopaikallissijan, ablatiivin tai allatiivin käyttö adessiivin tilalla siinä samassa yhteydessä mahdollista. Samalla tarkastelen koehenkilöiden antamien vastauksien perusteella, ovatko *käsi*-grammi ja argumentti yhtenäisesti samassa sijassa. Koehenkilöille esitetty tehtävä ohjeineen löytyy liitteiden osiosta (ks. Liitteet, tehtävä 1 A). Lauseiden jäljessä näkyvät luvut osoittavat vastaajien mielipidettä siitä, kuinka suuri osuus niistä käyttäisi mieluummin juuri kyseistä lausetta. Samalla selitän argumenttien tehtäviä ja minimiparien välisiä mahdollisia semanttisia eroja.

Analysointi osoitti, että muuttuja vaikuttaa usein kiintopisteen sijavalintaan. Luvussa ilmenee useissa tapauksissa lauseita, joissa sen elementit osoittavat erilaisiin suuntiin. Tämä piirre on otettava huomioon tuloksia käsiteltäessä, mutta perusteellisemmin

palaan aiheeseen luvussa 5.2.2.

Minimiparien vertailua

Vertailuparit: adessiivi- ja ablatiiviargumentti

Adessiivi- ja ablatiiviargumenttia vertailin parien 16–18 avulla.

(16a) *Teed lähevad **meil** siin hulluks **kätte** ära.* (23 esiintymää)

(16b) *Teed lähevad **meilt** siin hulluks **kätte** ära.* (1 esiintymä)
'Tiet menevät huonoksi'.

Kuten näkyy, vastaajat ovat lähes yksimielisesti sillä kannalla, että ablatiiviargumentti on tässä tapauksessa viron kielessä epäluonteva. Adessiiviargumentti viittaa tässä tapauksessa paikkaan.

Paikan merkitys onkin kaikkein yleisin silloin, kun adessiiviargumenttina on adessiivisijainen monikon ensimmäinen persoona *meil*. Konkreettisen paikan lisäksi se voi ilmaista koko tilannetta. (Lindström & Tragel 2007: 542). Paikkaa ilmaisevalle adessiiviargumentille *meil* on vaikea keksiä käännösvastinetta sekä suomesta että muistakin kielistä, koska sellaista ei juuri monessa kielessä esiinnykään.

Jos argumenttina ei käsitellä paikkaa, vaan aitoa possessiivista suhdetta, ablatiiviargumentin käyttöä on enemmän:

(17a) ***Meil** võeti maja **küest** ära.* (8 esiintymää)

(17b) ***Meilt** võeti maja **küest** ära.* (20 esiintymää)
'Meiltä otettiin talo pois'.

võtma-verbin kanssa voisi edellyttää ablatiivista argumenttia. Näistä kahdesta minimiparisesta lauseesta 17 luontevampana pidettiin juuri ablatiiviargumenttista. Kiintopisteen ablatiivinen käyttö monikon ensimmäisessä persoonassa kontrastoituu siis adessiiviseen, jonka tapauksessa sillä merkitään yleisesti paikkaa, mikä näkyi esimerkeissä 16. Siinä siis korostetaan nimenomaan kiintopistettä. Omistajana, joka joutuu jonkun tahallisesta toiminnasta kärsimään, voi olla mikä tahansa pieni ihmisryhmä, esimerkiksi pariskunta tai perhe, mutta myös isompi ryhmä tai instituutio, esimerkiksi voidaan puhua yrityksestä, laitoksesta, koulusta tms. *käsi*-grammi on erosijaisena, eli lauseessa 17b se lankeaa yhteen argumentin ja myös verbin semanttisen

merkityksen kanssa, ja mahdollisesti sen takiakin pidettiin luonnollisempana.

Oma roolinsa ablatiiviargumentin kannatukseen voi olla silläkin seikalla, että entiteettinä on konkreettinen objekti *talo*, minkä menettäminen on oikeasti mahdollinen vaikka fyysistä liikettä ei kuitenkaan tapahdu. Siitä eroaa tilanne, jossa entiteettinä on muu kuin konkreettinen objekti kuten lausepareissa 18, jossa ablatiivin käyttö ei enää ole yhtä yksimielinen.

(18a) *Konkurendi edukas esinemine viis meie **mehel** kõik võimalused **käest**.* (17 esiintymää)

(18b) *Konkurendi edukas esinemine viis meie **mehelt** kõik võimalused **käest**.* (17 esiintymää)

‘Kilpailijan menestys vei mieheltämme kaikki mahdollisuudet’.

Argumentin sija näyttää vaihtuvan adessiiviksi sitä helpommin, mitä abstraktimmasta entiteetistä on kyse eli minkälainen on lauseen ”liikkuja”. Lauseiden 18 *mahdollisuudet* on abstraktimpaa kuin lauseen 17 *talo*.

Merkittävää semanttista merkityseroa esittämieni minimiparillisten lauseiden välillä ei ole tai se on hyvin pieni ja riippuu kielenkäyttäjän käsitteistyksestä. Ei siis ole syytä yrittää kääntää niitä suomeksi kahdella eri tavalla. Jos kuitenkin yritettäisiin löytää jotain eroja niiden minimiparien välille, ablatiiviargumenttinen lause vaikutta hiukan korosteisemmalla verrattuna adessiiviseen. Se aiheutuu siitä, että ablatiiviargumenttilauseessa kumpikin tarkistettava elementti, *meilt* ja *käest*, ovat erosijaisina, samalla kun adessiiviargumenttilauseessa *meil* on olo- ja *käest* erosijaisena. Nämä tekijät saavat aikaan sen, että lauseesta saadaan hieman voimakkaampi, koska toiminnasta aiheutuneet seuraukset ja toiminnan lopullisuus (ajatus, että ”talo on ikuisiksi menetetty eikä sitä koskaan saada takaisin”) nousevat esille vahvemmin. Myös kiintopiste tulee ablatiiviargumentilla enemmän korostetuksi kuin adessiivisijalla.

Vertailuparit: adessiivi- ja allatiiviargumentti

Adessiivi- ja allatiiviargumenttia vertailin parien 19 ja 20 avulla.

(19a) ***Meil** tulid **kätte** rasked ajad.* (16 esiintymää)

(19b) *Meile tulid kätte rasked ajad.* (9 esiintymää)
'Meille saapuivat vaikeat ajat'.

Luvut näyttävät suuntaopposition haalistumisen tendenssin aika selvästi. Adessiiviargumentin käyttö on oikeastaan odotuksenvastaista, koska *tulema* on verbi, joka ilmaisee kiintopisteeseen päin suuntautuvaa liikettä ja jonka kanssa voisi arvioida esiintyvän tulosijaisen argumentin. Lauseiden argumentteja *meil/ meile* ei voida käsitellä paikanilmauksinakaan, vaan kyseessä on selvästi joku, joka joutuu tilanteesta kärsimään, olkoot se ihminen, ihmisryhmä, instituutio tms.

Suuntaopposition vastakkaisuus näkyy allatiiviargumenttia käyttävien vastanneiden kuitenkin hyvin merkittävästä määrästä. Luultavasti tilanne on muuttumassa siihen suuntaan, että adessiivinen argumentti vahvistaa koko ajan paikkaansa syrjäyttäen allatiivia sen tähänastisista tehtävistään. Argumentin ja *käsi*-grammin yhteensopivuus on heikompaa abstraktisen entiteetin kohdalla, kuten osoittaa *vaikeat ajat*.

Toisten minimiparien vertailusta ilmenee suuntaopposition olemassaolo, koska lauseiden 20 vertailussa adessiiviargumentti ei ole laajennut allatiivin tilalle juuri ollenkaan:

(20a) *Meil tuli maja müügist suur summa kätte.* (4 esiintymää)

(20b) *Meile tuli maja müügist suur summa kätte.* (23 esiintymää)

'Saimme talon myynnistä sievoisen voiton'.

Argumentti viittaa tässä tapauksessa vastaanottajaan, joka saa jotain haltuun, omistukseen. Myös tässä sellaisena voi olla ihminen tai ihmisryhmä, instituutio, esimerkiksi yritys, laitos, valtio tms.

Perusta argumenttisijan valintaan voi näkyä entiteetistä, esimerkkilauseissa 20 entiteettinä on *voitto*, minkä arvo on konkreettisesti mitattava. Siinä ei voida kuitenkaan nähdä fyysistä haltuun joutumista. Kysymys on kieliopillistumisesta, mutta kehitys on hieman läpinäkyvämpää kuin lauseessa 19a. Tässäkin tapauksessa on pääteltävissä, että argumentin ja *käsi*-grammin sijan yhteensopivuus on yleisempää silloin, kun objektina on konkreettinen esine. Lauseiden semanttinen ero, jos sitä on ollenkaan, on hyvin pieni. Se voi mahdollisesti selittyä lähes samalla tavalla kun adessiivi-allatiivilauseiden

vertailussa eli lause, jonka elementit ovat samansuuntaisia, vaikuttaa kokonaisuudessaan hiukan korosteisemmalta ja vaikuttavammalta.

Yhteenvetoa

Minimiparien rinnakkaisella vertailulla voi selvittää argumentin sijan vaihtelevuutta *käsi*-grammin sisältävässä lauseessa. Yleisenä tendenssinä on, että adessiivimuotoinen argumentti on laajentumassa ablatiivi- ja allatiivisijaisen tilalle. Prosessi ei ole kuitenkaan yksinkertainen ja nopea, vaan jatkuva ja edistyy vaiheittaisena.

Paikkaa osoittavan adessiiviargumentin tapauksessa ei adessiivia ole mahdollista vaihtaa mihinkään muuhun sijaan. Paikkaa ilmaiseva *meil*-argumentti viittaa tilanteeseen yleensä. Kun kyseessä on kiintopisteeseen viittaava argumentti, adessiivin ja ablatiivin käytön välillä on vaihtelevuutta. Konkreettisempien objektien yhteydessä on luontevampaa argumentin ja *käsi*-grammin sijan yhtenäisyys, ne ovat samassa sijassa. Mitä abstraktimmasta entiteetistä on kysymys, sitä laajempi on adessiiviargumentin levikki, jolloin se tulee ablatiivin tilalle. Sama pätee myös adessiivi- ja allatiivilauseiden välillä. Argumentti ja *käsi*-grammi ovat samassa sijassa useammin silloin, kun entiteettinä esiintyy konkreettinen objekti tai sen arvoon jollain tavalla mitattava.

Adessiivi-ablatiivi argumenttien ja adessiivi-allatiivi argumenttien vertailussa voi huomata hyvin pienen merkityseron, nimittäin ablatiivi- ja allatiiviargumenttiset lauseet vaikuttavat hieman korosteisemmilta verrattuna lauseisiin, jossa argumentti on adessiivissa. Vivahde-ero on kuitenkin hyvin pieni ja saattaa olla kiinni myös kielenkäyttäjän tajunnasta. Varsinainen korostus jää kuitenkin *käsi*-grammin tehtäväksi. Se on ratkaiseva elementti, mikä viittaa kokonaisuuteen ja täydellisyyteen.

4. Tilanteen muutos

käsi-grammilla ilmaistaan usein jonkinlaisen tilanteen muutosta. Viron kielessä tässä tehtävässä esiintyvät *käsi*-sanan sisäpaikallissijaiset muodot. Vaikka sekä illatiivinen *kätte* että elatiivinen *käest* edustavat tilanteen muutoksellisuutta, niitä sisältävien lauseiden rakenteet ovat erilaisia. Huomioon otettavat seikat tilanteen muutoksellisuutta tarkastellessa ovat muutoksen luonne, jolla tarkoitan ensi sijassa sen suuntaa. Toisena tärkeänä piirteenä, joka muutoksellisuuteen liittyy, on toinen grammi *ära*, joka sekin esiintyy *käsi*-grammin kaltaisissa tehtävissä.

4.1. Muutoksen suunta

käsi-grammilla ilmaistavan fiktiivisen muutoksen suunta muuttuu yleensä sen säännön mukaisesti, että muutoksen lähtökohta käsitellään positiivisena ja päätepistettä negatiivisena. Siihen liittyy ajatus kontrollin menettämisestä tai tilanteen hallinnasta poistumisesta. Tällainen lause ilmaisee siis epämiellyttävää, negatiivista tapahtumaa.

(21) *Ma olen nii paksuks kätte ära läinud!*
'Olen kauheasti lihonut'.

(22) *Pekka käitumine on lausa võimatuks kätte ära läinud!*
'Pekan käytös on mennyt jo yli rajojen'.

Esimerkkilauseista 21 ja 22 implikoituu, että muutosta edeltävää tilannetta pidettiin parempana. Sen lisäksi, että muutoksen suunta on positiivisesta negatiivisempaan, muutoksen seurauksena voi olla, että objekti menettää arvonsa tai se ei enää ole käyttökelpoinen. Sitä ei kuitenkaan usein panna erikseen ilmi, sillä käyttökelpoisuuden menettäminen on tulkittava lauseen semanttisesta sisällöstä, kuten osoittaa mm. esimerkkilause 12. Hypoteesinani oli, että kyseistä ilmaisua kuvataan tilanteissa, jossa kysymyksessä olevan muutoksen suunta on positiivisemmasta negatiivisempaan. Hain Googlen sanahaulla, minkälaisia yhdistelmiä tällä ilmaisulla esiintyy. Osoittautui, että

kätte (ära) minema yhdistelmää käytetään suurimmaksi osaksi ilmaisemaan juuri tämänsuuntaista muutosta, päinvastaista, kuten esimerkissä 23, esiintyy virossa erittäin harvoin.

(23) *Eva üldse on tubliks kätte ära läinud!*

(http://maibad.blogspot.com/2008_06_01_archive.html) 18.5.2009

‘Evasta on tosiaan tullut niin reipas’.

Esimerkki on varsin poikkeuksellinen. Siihen liittyy odottamattomuuden ja yllätyksen sävy – puhuja ei olisi uskonut, että toisesta voi tulla niin reipas kuin tästä tuli.

Suomessa *käsi*-sanalla ilmaistu tilanteen muutos on myös negatiivinen. Muutosta ilmaistaan suomessa keinoin, joissa *käsi*-sana on kyllä olemassa, mutta sitä ei voida käsittää grammiksi. Pikemmin on kyse kivettyneistä idiomeista. Suunnaltaan on kyse samalla tavalla kuten virossakin sellaisesta muutoksesta, jonka koetaan olevan negatiivinen. Tällaisia negatiivisen muutoksen suuntaisia ilmaisuja ovat *karata käsistä* ja *luisua käsistä*.

4.2. Muutosta ilmaisevat grammit *käsi* ja *ära*

käsi-grammi voi tilanteen muutosta ilmaisevana esiintyä joko ero- tai tulosijaisena, siis muodossa *käest* (‘kädestä’) tai *kätte* (‘käteen’). Muutosta ilmaisevissa lauseissa esiintyy usein vielä toinenkin grammi *ära*, jota suomessa vastaa ‘pois’, ‘poispäin’, ‘irti’, mutta yksikään niistä ei ole kieliopillistunut ja alkanut esiintyä *käsi*-sanana kanssa samaan tapaan kuin virossa, jossa yhdistelmät *kätte ära* ja *käest ära* ovat hyvin mahdollisia. Vaikka niiden semanttinen merkitys on sama, molemmat ilmaisevat tilanteen muutosta, niiden esittämän lauseen rakenne ei ole kuitenkaan samanlainen.

***ära* merkityksestä ja tehtävästä.** *ära*-sanaa sisältävillä viron kielen verbiyhdistelmillä on totaalisuuden, kokonaisuuden, täydellisyyden merkitys:

(24a) *Pekka lõhkus vaasi ära.*

'Pekka rikkoi maljakon'.

(24b) *Pekka tundis mehe ära.*

'Pekka tunnisti miehen'.

(24c) *Pekka andis kogu oma vara ära.*

'Pekka luovutti kaikki varansa'.

Kuten näkyy, suomessa genetiivisijainen objekti antaa kokonaisuuden ja täydellisyyden merkityksen. Usein näissä tapauksissa, joissa virossa käytetään kahdesta sanasta koostuvaa yhdysverbiä, joista toinen on adverbi *ära*, suomessa siinä on rajaava verbi ja genetiivisijainen objekti. Virossa sijapäätte ei enää pysty ilmaisemaan samaa, ja vaikka verbi on rajaava ja viittaa tuloksellisuuteen, tilanteen ilmaisemiseen tarvitaan kuitenkin lisäsana.

Kaksiosaiset grammit. Kuten selvisi, viron kielessä voi yhdessä lauseessa esiintyä kaksikin grammia. Tällaista samassa lauseessa peräkkäisinä sijaitsevien kahden grammin liittoa nimitän kaksiosaiseksi grammiksi. Kaksiosaiset grammit *kätte ära* ja *käest ära* eroavat toisistaan siinä, että tulosijaisen *kätte*-grammin tapauksessa *ära* voi esiintyä, mutta se ei aina ole pakollinen. Jo pelkkä *ära* antaa saman merkityksen kuin *kätte* tai *kätte ära*:

(25a) *Teed lähevad juba libedaks kätte ~ teed lähevad juba libedaks*

ära ~ teed lähevad juba libedaks kätte ära.

'Tiet menevät huonoksi'.

(25b) *Olukord läheb hulluks kätte ~ olukord läheb hulluks ära ~ olukord*

läheb hulluks kätte ära.

'Tilanne karkaa käsistä'.

Lauseet ovat sisällöiltään samanlaisia. Pyysin koehenkilöitä vertaamaan kyseisiä lauseita ja valitsemaan niiden kolmen joukosta sen, mikä vaikuttaa parhaimmalta (ks. Liitteet, tehtävä 1B). Tulokset näkyvät taulukossa 1.

Entiteetti	Grammi	
	<i>kätte</i>	<i>ära</i>
<i>tee</i>	10	14
<i>olukord</i>	16	9

Taulukko 1. Grammien *kätte*, *ära* ja kaksiosaisen *kätte ära* esiintymisfrekvenssi viron kielessä (absoluuttinen määrä)

Ilmenee, että kaksi ensimmäistä vaihtoehtoa olivat suositumpia verrattuna viimeiseen, kaksiosaiseen grammiin. Pelkkää *kätte*- ja pelkkää *ära*-grammia sisältävän lauseen käyttöfrekvenssi erosi hieman sen mukaan, oliko entiteetti konkreettinen *tie* lauseessa 25a vai abstraktinen *tilanne* lauseessa 25b. Kuten näkyy, tulosijainen *kätte* ei kovin tiukasti vaadi lisägrammia *ära*. Jos muutosta ilmaistaan erosijaisella *käest*-grammilla, *ära* grammin esiintymisvaatimus on vahvempaa.

(26a) *Teed lähevad käest ~ Teed lähevad käest ära.*

‘Tiet menevät huonoksi’.

(26b) *Olukord läheb käest ~ Olukord läheb käest ära.*

‘Tilanne karkaa käsistä’.

Esiintymisfrekvenssi näkyy alla olevassa taulukossa 2.

Entiteetti	Grammi	
	<i>käest</i>	<i>käest ära</i>
<i>tee</i>	11	27
<i>olukord</i>	15	23

Taulukko 2. Grammien *käest* ja *käest ära* esiintymisfrekvenssi viron kielessä (absoluuttinen määrä)

Näyttää siltä, että *käest ära* on suositumpi joka tapauksessa, riippumatta entiteetin luonteesta.

Predikatiiviadverbiaali kaksiosaisten grammien lauseissa. Tulosijainen *kätte ära* vaatii aina predikatiiviadverbiaalin luonnehtimaan uutta tilannetta. On selvä, että muutoksen suunta on positiivisesta negatiivisempaan päin, mutta

predikaattiadverbiaalin liityttyä siihen uusi tilanne täsmentyy vieläkin:

(27a) *Olukord läks hulluks/ raskeks/ segaseks/ pööraseks/ võimatuks kätte ära*
'Tilanne meni hulluksi/ vaikeaksi/ sekaiseksi/ huimaksi/ mahdottomaksi'

Erosijaisen *käest ära* kanssa predikaatiivadverbiaalia ei käytetä:

**Olukord läks hulluks/ raskeks/ segaseks/ pööraseks/ võimatuks käest ära.*

Näin ollen negatiivista tilanteen muutosta ilmaistaan ilman minkäänlaista viittausta siihen, minkälainen uusi tilanne on, mutta suomessa sitä tulee kuvata:

(27b) *Ilm läks käest ära*
'Sää meni huonoksi/ sateiseksi/ tuuliseksi/ helteiseksi/ kosteaksi/ jäiseksi/
pilviseksi'

Suomessa täysin vastaavaa *käest ära*-tyyppistä ilmaisu, joka jättäisi tilanteen tarkemmin kuvaamatta, ei ole, vaan tilanteen muutosta ilmaiseva lause sisältää aina predikaatiivadverbiaalin, joka määrittää uuden tilanteen luonteen. Poikkeuksena siitä on esimerkissä 26b esitetty käännös. Siinä käytetty *karata käsistä*-ilmaisu kuvaa kyllä tilannetta yleisesti ja sen merkitys on lähes sama kuin viron *käest ära minema*, mutta sitä ei voida käyttää yhtä laajasti. Esimerkissä 27b tämä ei vaikuttaisi luonnolliselta. *karata käsistä* näyttää edellyttävän ilmeisesti viroa vahvemmin hallussaolo- tai omistussuhdetta.

Yhteenvetoa

Tilanteen muutosta ilmaisevissa lauseissa kiinnitin huomiota erityisesti tulo- ja erosijaisten *käsi*-grammien vertailuun. Sen lisäksi havainnollistin toisen produktiivisen grammin *ära* tehtävää lauseessa ja selvitin, missä määrin sen merkitys on samaa *käsi*-grammin kanssa. Hyvin usein virossa käytetään myös kaksiosaisia grammeja. Aineiston perusteella voi väittää, että tulosijainen *kätte* ei näin vahvasti vaadi *ära*-grammia ja esiintyy itsenäisenä useammin kuin erosijainen *käest*.

Kuten jo edellisessä luvussa esitin, lauseessa ilmaistu muutoksen suunta on yleensä negatiivisempaan päin. Erona tulo- ja erosijaisen grammin välillä on se, että tulosijaista muotoa sisältävässä lauseessa on predikatiiviadverbiaali, joka antaa selvän kuvan tilanteen uudesta luonteesta. Erosijaisen *käest* tapauksessa uuden tilanteen luonnetta ei tarkemmin selitetä. Suomen kielessä jälkimmäinen tyyppi ei ole mahdollinen, koska muutosta ilmaistaessa uutta tilannetta kuvataan lähes aina jonkinlaisella adjektiivilla. Poikkeuksena siitä on verbiyhdistelmä *karata käsistä*, mutta sen käyttöyhteydet eivät ole yhtä laajat kuin viron *käest ära minema* yhdistelmällä.

Grammi	Tarkasteltava piirre	
	Lisägrammin <i>ära</i> esiintyminen	
<i>kätte</i>	vaihtelevaa	pos → neg
<i>käest</i>	yleinen	pos → neg

Taulukko 3. *kätte* ja *käest* grammien esiintymiseen liittyviä piirteitä

5. käsi erilaisten verbien yhteydessä

5.1. käsi ja aistihavaintoverbit

käsi on ruumiinosannimitys, joka viron kielessä yhdistyy hyvin nimenomaan aistihavaintoverbien kanssa. Suomen kielessä tilanne on selvästi erilainen, sillä *käsi*-sanana kieliopillistuminen ei ole yhtä laaja, kuten osoittavat tässä luvussa esitetyt suomenkielisten informanttien esittämät käännökset.

Selvitän, mitä aistihavaintoverbejä viron ja suomen kielestä löytyy ja mietin niiden eroavaisuuksia ja samanlaisuuksia. Luvun ensimmäisessä osassa pohdin *käsi*-grammin esiintymistä ja tehtäviä viron kielen kannalta. Siinä esitetyt esimerkkilauseet on käännetty suomen kielelle, mutta käännosten ei ole tarkoitus olla sanantarkkoja, vaan osoittaa lauseen semanttinen sisältö. Suomen kielen vastineisiin keskityn luvun toisessa osassa, jossa käännökset ovat tarkempia. Tavoitteena siinä on saada selville, mitä keinoja suomessa käytetään vastaavan merkityksen ilmaisemiseen, ja nostaa esille viron ja suomen kielen väliset erot. Lauseet eroavat ensimmäisen luvun lauseista, ja ne on valittu niin, että ne toisivat esille mahdollisimman erilaisia puolia ilmausten käytöstä.

Aistihavaintoverbien luokittelu. Aistihavaintoverbeillä ilmaistaan erilaisia ihmisen kokemia aistimuksia. Niitä voi luokitella eri tavoin. Seuraava luokittelu kuvaa suomen kielen perusaistihavaintosysteemiä (viron vastineet on vain selityksiä varten eikä ne sisälly viitatussa artikkelissa). Aistihavaintoverbi voi olla

1) intransitiivinen ja ilmaista havaittavuutta. Tähän kuuluvat verbit *näkyä* (viro *paistma*) ja *kuulua* (*kuulda olema, kostma*), *haista* (*lõhnama*) ja *tuntua* (*tunduma*).

2) epäagentiivinen transitiivinen ja ilmaista havaitsemista. Tällaisia verbejä ovat *nähdä* (*nägema*), *kuulla* (*kuulma*), *haistaa* (*haistma*) ja *tuntea* (*tundma*). Ne ei ilmaise aktiivista toimintaa.

3) agenttiivinen transitiivinen ja ilmaista havainnointia. Niitä verbejä edustavat puolestaan *katsoa* (*vaatama*), *kuunnella* (*kuulama*), *haistella* (*nuusutama*) ja *tunnustella* (*katsuma*). Ne ilmaisevat aktiivista toimintaa (Huomo 2005a: 8).

Aistihavaintotilanteessa on ainakin kaksi osallistujaa: havaittava ja havaitsija. Havaittavuusverbit ottavat aina täydennyksekseen vaan ilmauksen, joka kuvaa havaittavaa, ja havaitsija voi jäädä kokonaan koodaamatta. Siitä huolimatta se on kuitenkin implisiittisesti mukana. Tällöin havaitsija jää geneeriseksi. (Huumo 2005a: 11).

Aisteja on mahdollista luokitella näinkin:

- 1) Kuulo- (auditiiviset)
- 2) näkö- (visuaaliset)
- 3) haju- (olfaktoriset)
- 4) tunto- (kinesteettiset) ja
- 5) makuaistit (gustatoriset aistit).

Tässä tutkielmassa sovellan juuri tätä jaottelukeinoa. Lisäksi näitä aistimuksia on mahdollista jaotella senkin perusteella, onko havaitsijan ja havaittavan välillä kontakti (tunto- ja makuaistimukset) tai ei (näkö-, kuulo- ja hajuaistimukset). Tämän jaottelun taustalla on jako lähi- ja etäaisteiksi (Pajunen 2001: 319).

Aistihavainnon suuntaisuus. Aistihavaintoa ilmaisevat lauseet kuvaavat aina liikettä, vaikka fyysisesti sitä ei tapahdukaan vaan kysymyksessä on eräänlaisen signaalin liike (Talmy 2000: 102). *käsi*-grammin suunta aistihavaintoverbin yhteydessä voi vaihdella, mahdolliset ovat sekä ero- että tulosijaiset muodot. Lauseen elementit voivat ilmaista vastakkaista suuntaisuutta. Esimerkki tästä on vironkielinen *käsi*-grammia sisältävä fiktiivistä liikettä kuvaava lause:

(28) *Kuksina mäelt paistab kätte Haanja kõrgustik.*
'Kuksinan mäeltä näkyy Haanjan ylänkö'.

Tässä näkyy kaksi eri suuntaisuutta. Ensiksi havaitsijan paikka on ilmaistu erosijalla, mutta tulosijainen *kätte* osoittaa fiktiivisen liikkeen vastakkaiseen suuntaan liittyen samalla käsitykseen, jossa havaintosignaali etenee ärsykkeestä havaitsijaan päin.

5.1.1. käsi aistihavaintoverbien yhteydessä viron kielessä

Luvun tutkimusmenetelmät ja tarkastelun kohteet

Tutkimus pohjautuu aistien yleisjaottelun mukaisesti viiteen verbiryhmään. Pyrin tarkastelemaan jokaisen ryhmän verbien esiintymistä *käsi*-grammin kanssa. Kiinnitän huomioni erityisesti kolmeen ensimmäiseen, kuulo-, näkö- ja hajuaistimuksiin, koska niitä kuvaavien verbien kanssa *käsi*-grammin kieliopillistumista esiintyi aineistossani eniten (ks. alla oleva kaavio 1). Aineisto kerääntyi vastausten perusteella, jotka annoivat viroa äidinkielenä puhuvat henkilöt. Heille annettun tehtävän kuvaus löytyy liitteiden osiosta (ks. Liitteet, tehtävä 2A). Kuulo- ja näköaistiverbien tarkastelua varten oli toinenkin tehtävä (ks. Liitteet, tehtävä 3).

Tuloksia luonnehtivat taulukot, jossa esitän tulokset kuulo-, näkö- ja hajuaistiverbeistä. Tunto- ja makuaistien kohdalla esiintymisfrekvenssi oli mitaton, joten taulukkojen laatimista en nähnyt tarpeelliseksi.

Analyysissä olen nostanut esille ja verrannut lauseiden eri elementtejä kuten lauseen **muuttujia**, samoin **paikkaa**, josta signaali lähtee liikkeelle ja/ tai johon se päättyy. Lauseen **havaittaja** on myös olennainen. Lauseissa voi olla mukana **havaittavaa** tarkoitetta luonnehtiva korostava **adverbi** ja/ tai **adjektiivi**, joita niitten löytyessä myös tarkastelen. Jotkut vastanneista huomauttivat, että on lauseita, jotka ilmaisevät tiettyä **tavoitetta**. En tarkastele jokaista mainittua elementtiä kaikissa lauseissa, vaan analysoin erilaisia tapauksia ja etsin erilaisia käyttötyyppejä. Toisissa lauseissa olen analysoinut jotain muuta elementtiä, mikä juuri tietyn aistihavaintoverbin kanssa esiintyi.

käsi-grammi näkö- eli visuaalisten aistihavaintojen yhteydessä

Aineiston perusteella on pääteltävissä, että *käsi*-grammin kanssa voivat esiintyä näköaisteja kuvaavat *näitama* ja *paistma* sekä vähäisen määrin *nägema*. *vaatama*-verbin kanssa *käsi*-grammi ei esiintynyt. Samassa esittivät vastaajat esimerkkilauseen kyseisen yhdistelmän kanssa. Tulokset näkyvät alla olevasta taulukosta 3.

Yhdistelmä	Esiintymismahdollisuuden arviointi	
	kyllä, mahdollinen	ei, mahdoton
<i>kätte näitama</i>	21	-
<i>kätte paistma</i>	10	10
<i>kätte nägema</i>	3	16

<i>kätte vaatama</i>	-	16
----------------------	---	----

Taulukko 4. ***käsi-grammin esiintymismahdollisuudet näköaistiverbien kanssa virossa (absoluttinen määrä)***

Käsittelen ilmaisuja informanttien antamien esimerkkilauseiden avulla. Silloin tällöin olen hakenut esimerkkejä myös Internetistä, jolloin siihen olen aineiston lähteenä tietysti viitannut. Lauseiden elementtejä tarkasteltaessa on merkittävää, että erilaisten näköaistimuksia kuvaavien verbien joukossa esiintyi huomattavan paljon eroavaisuuksia verrattuna esim. kuuloaistihavaintoverbeihin, joiden tapauksessa tilanne on eri verbien keskuudessa yhtenäisempi. Kaikkien elementtien joukosta tämä epäyhtenäisyys koskee enimmäkseen muuttujia, joista erityisesti pistää silmiin vielä *kätte paistma*-yhdistelmä. Muiden elementtien kohdalla eroavaisuudet eivät olleet niin suuria ja ne ovat samanlaisia kaikille näköaistiverbeille.

kätte paistma osoittautui kaikkein monikasvoisimmaksi näköverbiyhdistelmäksi, joten tämän yhdistelmän avulla testasin vastaajien mielipiteitä ja havaintoja sellaisissa tapauksissa, joissa verbi *paistma* esiintyy lauseessa yksin ja vertailun vuoksi sellaisissa, joissa siihen yhdistyy *käsi-grammi*. *kätte paistma*-ilmaisun esimerkkinä esitettiin muutaman kerran myös *kätte näha olema*-ilmaisua (esimerkit 34 ja 35).

***kätte näitama* (‘näyttää’)**

näitama on transitiivinen verbi, johon liittyy aktiivinen toiminta. *kätte näitama* tarkoittaa osoittamista, näyttämistä, esittämistä. Suomessa *näyttää*-verbillä on kaksi tehtävää, joiden tarkempi kuvaus on luvussa 5.1.2.

Kuten taulukosta 4. näkyy, vastaajat olivat yksimielisiä siitä, että yhdistelmä *kätte näitama* on viron kielessä olemassa ja täysin luonteva.

Lähes puolille kaikista vastanneista oli ensimmäisenä tullut mieleen *kohta kätte näitama*, mikä virossa esiintyy ilmaisuverbinä. Ilmaisuverbi (vir. *väljendverb*) on finiittiverbin ja nominin kiteytynyt liitto (Erelt & Erelt 1995). Ilmaisuverbin *kätte näitama* merkitys suomessa on ‘ottaa luulot pois’. Vaikka kyseessä ei siis ole ollenkaan kieliopillistunut muoto, jossa *kätte*-sanaa voisi käsitellä grammina, on kuitenkin mielenkiintoista, miten tämä ilmiö oli ylivoimaisesti suosituin.

Esitän muutamia esimerkkejä aineiston lauseista.

- (29) *Kelner näitas meile laua kätte.*
'Tarjoilija osoitti meille pöytämme'.
- (30a) *Õpetaja näitas meile harjutuse kätte.*
'Opettaja antoi meille harjoitustehtävän'.
- (30b) *Näitasime vanale mehele suuna kätte.*
'Osoitimme vanhalle miehelle oikean suunnan'.
- (31) *Ta näitas mulle kätte, kus koer on.*
'Hän näytti minulle, missä koira on'.

Havaittavana voi olla konkreettinen objekti. Objektilla siinä viitataan oikeastaan objektin tarkoitteen sijaintiin. Tällainen on esimerkki 29. Tarjoilija siis opastaa asiakkaat pöydän luo, eli osoittaa heille pöydän sijainnin. Samassa merkityksessä oli havaittaviksi ehdotettu vielä sellaisia kuin *paik* ('paikka'), *teeots* ('tie') jne. Abstraktimpi havaittava voi viitata esimerkiksi johonkin työhön tai toimintaan, johon havaitsijaa odotetaan ryhtyvän. Tämä näkyy esimerkistä 30a: opettaja antaa ohjeet ja myös toivoo, että oppilaat alkavat toimia niiden mukaisesti, suorittamaan työn tai harjoituksen. Myös lauseen 30b havaittava on abstraktinen. Lausetta ei voisi käsittää suorastaan käskynä, mutta kuitenkin on odotettavissa, että opastusta seuraa tietty toiminta, eli ukko varmaan alkaa liikkua hänelle osoitettuun suuntaan.

Internetin avulla on tämäntapaisista lauseista löydettävissä muitakin abstrakteja havaittavia:

- (32a) *Tants kui füüsiline tegevus näitab kätte tema ürgse mina.*
(<http://www.sakala.ajaleht.ee/170607/laupaev/inimene/5027128.php>)
29.4.2009
'Tanssi fyysisenä toimintana tuo esiin hänen alkuminänsä'.
- (32b) *Juukseanalüüs näitab kätte haigused.*
(<http://www.ohtuleht.ee/index.aspx?id=205295>) 29.4.2009

‘Hiusanalyysi näyttää sairaudet’.

Edelliset kaikki havaittavat tarkoitteet olivat ilmaistu nominifraasilla, mikä olikin aineistossa yleisintä. Esimerkin 31 tapaan siinä voi olla myös verbifraasi.

***kätte paistma* (‘näkyä’)**

Verbi tarkoittaa ‘näkymistä’, ‘näkökentässä olemista’. Siihen ei liity aktiivista toimintaa, sillä näkyminen tapahtuu itsestään. Verrattuna *kätte näitama*-yhdistelmään *kätte paistma* esiintyy jo huomattavasti harvemmin. Eroavaisuus koskee entiteettejäkin. *kätte paistma*-lauseiden entiteetteinä esitettiin konkreettisia objekteja, jotka ovat fyysisessä maailmassa olemassa ja jotka voi nähdä, kuten osoittavat esimerkkilauseet 33a ja 33b:

(33a) *Kiriku torn paistab siia lausa kätte.*
‘Kirkon torni näkyy tänne aivan selvästi’.

(33b) *Kodumaa paistis lennukiaknast täielikult kätte.*
‘Kotimaa näkyi lentokoneen ikkunasta kokonaan’.

Entiteetteinä esiintyivät lisäksi *maja* (‘talo’), *mägi* (‘mäki’), *loss* (‘linna’), *meri*, *kodu* (‘koti’).

kätte paistma-ilmauksen yhteydessä esiintyvä **adverbi** on hyvin yleinen ilmiö. Se on luonnollista, koska entiteettinä on konkreettinen objekti ja adverbit *lausa* ja *täielikult* lauseissa 36a ja 36b osoittavat, että se on kokonaisesti näkyvissä eikä mikään osa sitä ei voi jäädä piiloon. **Havaitsija** ei sijaitse lähellä havaittavaa, vaan katsoo sitä etäisyydeltä. Tulosijainen *kätte* ilmaisee kuitenkin, että päämäärä on tavoitettu ja objekti kokonaan ja täydellisesti näkyvissä. **Paikankin** määrittäminen oli yleisintä *kätte paistma* lauseissa, muissa se ei juuri noussut esille. Havaitsijan sijainti voidaan määrittää yleisesti: esimerkissä 33a *siia* ei ole kyllä kovin tarkka, mutta pystyy kuitenkin geneeriseen paikanilmaisuun. Lauseessa 33b määritetään havaitsemisen paikka konkreettisesti.

kätte paistma-lauseissa näkyi eniten vaihtelevuutta siinä esiintyvän havaittavan, paikan ja adverbien osalta. Koehenkilöille annettu vertailutehtävä löytyy työn

loppuosasta (ks. Liitteet, tehtävä 3). Tuon tässä kuitenkin vielä esille analysoitavat lauseet:

Kõrge torn paistab.
Kõrge torn paistab kätte.
'Korkea torni näkyy'.

Puolet vastaajista ei itse osannut keksiä *kätte paistma*-ilmaisulla mitään esimerkkiä ja he kokivat tällaisen kielessä mahdottomaksi. Kun esitettiin kaksi rinnakkaista lausetta ja pyydettiin pohtimaan niiden mahdollisuuksista esiintyä viron kielessä, tilanne muuttui: jopa 17 henkilöä kaikista vastanneista oli sitä mieltä, että ilmausta *kätte paistma* voi käyttää. He siis hyväksyivät tämän ilmaisun silloin, kun se oli esitetty esimerkkilauseena, mutteivät itse olisi keksineet vastaavaa. Kaikki eivät olleet samaa mieltä siitä, oliko näiden kahden lauseen välillä on merkityksellinen ero. Vain hieman yli puolet näki, että sellainen on olemassa.

Kaikkein eniten nostettiin esille **yleisyyden** ja **korosteisuuden** vastakkainasettelua: *Kõrge torn paistab* on yleinen eikä kuvaa tilannetta sen tarkemmin, se on vain faktan toteava. Joidenkin mielestä lause *Kõrge torn paistab kätte* vaikutti liian korostetulta, epäluontevalta, joten se olikin syy siihen, miksei lausetta pidetty kielessä normaalina samalla kun *Kõrge torn paistab* koettiin kielenomaiseksi. Yleisyyden lisäksi koehenkilöiden huomautukset eroavaisuuksista kohdistuivat kolmeen asiaan. Ensimmäinen ero koskee **paikkaa**: lauseen *Kõrge torn paistab kätte* koetaan kuvaavan tilannetta, jossa objektia katsotaan tietystä paikasta. Paikan oli täytettävä tietyt ehdot: sen pitää olla hyvä ja korkea, jotta siitä voisi nähdä mahdollisimman hyvin. Erona nousi esille objektin näkyvyyden **selvyys**. Lauseesta *Kõrge torn paistab* ei ilmene, näkyykö havaittava hyvin tai huonosti. Lause *Kõrge torn paistab kätte* viittaa selvästi siihen, että havaittava on hyvin näkyvissä. Tähän liittyen ilmeni myös, että lausetta *Kõrge torn paistab kätte* käytetään vain silloin, kun puhutaan objektista, jonka kaikki osat näkyvät hyvin, mikään osa sitä ei jää piiloon. Samalla lause *Kõrge torn paistab* koettiin liian yleiseksi antamaan kuvan siitä, näkyykö havaittava osittain vai kokonaisesti.

kätte nügema ('nähdä')

Tämä yhdistelmä on aineiston mukaan virossa melko vähäisessä käytössä, kuten yllä olevasta taulukostakin ilmenee. Havaittavan luonteesta on vaikea esittää päätelmiä. Esitän tässä kuitenkin esimerkkilauseet.

(34) *Seda jama on klassi taha otsa näha.*

‘Se häiriö/hässäkkä/meteli/jne. näkyy luokan taakse saakka/asti’.

(35) *Seda vaatepilti peaks olema siia kindlasti kätte näha.*

‘Tämä näkymä näkyy varmasti tähänkin asti’.

(36) *Siit tornist näen kätte ka oma kodu.*

‘Tästä tornista voin nähdä myös oman kotini’.

Pistää silmiin, että täsmentävää adverbia ei käytetty esimerkeissä lainkaan. Lauseen 35 *kindlasti* voisi ehkä käsitellä sellaisena, mutta muuten sitä esiintyi hyvin vähän. Esimerkit 34 ja 35 osoittavat, että entiteetissä kysymyksessä on jonkinlainen toiminta tai tapahtuma, ei konkreettinen fyysisesti olemassa oleva objekti. Havaittajakin on pelkästään geneerinen, viitataanhan hyvin yleisesti johonkin, joka tilannetta katsoo, ja se ilmaistaan passiivilla. Mainittuna on havaittajan sijainti, eli aistimuksen pääte piste, mutta lähtökohta näkyy lauseessa 34 vain geneerisenä ja lauseessa 35 se on hyvin skemaattinen. Esimerkki 36 eroaa muista. Siinä havaittaja, sen paikka sekä havaittava ovat hyvin konkreettisia.

Lauseen elementit tahtovat tavallisesti olla sellaisia, jotka eivät ole kovin konkreettisia. Lauseen havaittavana on usein jonkinlainen toimintaan viittaava fraasi.

Virossa on olemassa toisella grammalla esitetty ilmaisu *ära nägema*. Se saattaa täyttää samantapaisia tehtäviä, joten *kätte nägema*-ilmaisulle ei ole tavallaan niin paljon tarvetta.

***kätte vaatama* (‘katsoa’)**

Yhdistelmän *kätte vaatama* käyttö näyttää olevan viron kielelle aivan epäluontevaa. Tämä oli hypoteesinanikin kyselyä laatiessani. Vastaukset osoittivat, että *vaatama* verbiä ei käsitellä samalla lailla kuin *näitama*-, *paistma*- ja *nägema*-verbejä. Tässä yhteydessä oli mainittu kaikkein eniten sellaisia lauseita, jossa *kättä* ei nähty

kieliopillistuneena, vaan tapauksissa, jotka sisälsivät konkreettisesti ‘käteen sisään katsomisen’ merkityksen. Koska kysymyksessä ei ole kieliopillistunut ilmiö, esiintymiä ei ole laitettu taulukkoon. Tyypillisinä esimerkkeinä olivat *arst vaatas kätte (sisse)* ‘lääkäri katsoi käteen (sisään)’ (esim. varmistaakseen sairauden) tai *mustlane vaatas kätte* ‘mustalainen katsoi käteen’, (ennustaakseen kämmenen piirteiden perusteella tulevaisuutta).

Vaikka aineiston perusteella kieliopillistunutta *kätte vaatama* merkitystä ei esiintynyt, hypoteesinani oli, että tällainen voisi kuitenkin löytää käyttöä merkityksessä, jossa se tarkoittaisi jonkinlaisen tiedon hakemista. Koska oli jo ennalta arvattavissa, että *kätte vaatama* tulee esiintymään suhteellisen vähän jos ollenkaan, pyysin arvioimaan yhdistelmää, jossa *käden* tilalla olisi grammi *välja*. Myös *välja vaatama* merkityksessä oli yleinen konkreettinen ‘jostain ulos katsomisen’ merkitys: *Vaatasin aknast välja* (‘katsoin ikkunasta ulos’). ÖS:in mukaan *välja vaatama* esiintyy tämän merkityksen lisäksi ‘valitsemisen’ merkityksessä: *Vaatas endale kena korteri välja* (‘valitsi itselleen kivan asunnon’). Tämä merkitys on aineiston lauseella 37. Tiedon hakemisen merkitykseen ÖS ei viitannut. Aineistossa sitä merkittiin kuitenkin kerran, sitä osoittaa esimerkki 38, koska tässä kysymyksessä ei voi olla valitseminen.

(37) *Vaatasin sobivad artiklid välja.*
‘Valitsin sopivat artikkelit’.

(38) *Arst vaatas patsientide nimed välja.*
‘Lääkäri kävi läpi potilaiden nimilistan’.

kätte-grammin käyttöä *väljan* tilalla en pitäisi lainkaan näissä tapauksissa mahdottomana. *vaatasin sobivad artiklid kätte ja arst vaatas patsientide nimed kätte* olisivat mielestäni hyvin käytettäviä.

***käsi*-grammi kuulo- eli auditiivisten aistimusten ilmauksissa**

Kuuloaistimuksia kuvaavista verbeistä, joita on mahdollista *käsi*-grammin kanssa käyttää, mainittiin *kostma* (‘kuulua’) ja *kuulma* (‘kuulla’). *kuulama* (‘kuunnella’) -verbin ja *käsi*-grammin yhdistelmää ei pidetty mahdollisena. Alla oleva taulukko kuvaa tuloksia, josta ilmenevät vastaukset kysymykseen, onko vastaavassa sarakkeessa esitetty

ilmaisu on viron kielessä mahdollinen.

Yhdistelmä	Esiintymismahdollisuuden arviointi	
	kyllä, mahdollinen	ei, mahdoton
<i>kätte kostma</i>	9	10
<i>kätte kuulma</i>	4	16
<i>kätte kuulama</i>	-	21

Taulukko 5. *käsi*-grammin esiintymismahdollisuudet kuuloaistiverbien kanssa virossa (absoluuttinen määrä)

Aineistona olen käyttänyt taas informanttien esittämiä esimerkkilauseita samalla tavalla kuten näköaistiverbien tapauksessa. Joskus on mukana myös Internetistä haettuja esimerkkejä. Koska kuuloaistimusverbeistä pidettiin *kätte*-grammin kanssa yhdistettynä mahdollisena vain *kostma* ja *kuulma*-verbejä, niitä voisi käsitellä yhdessä. *kätte kostma* verbiyhteyksistä löytyivät kuitenkin kaikkein mielenkiintoisimmat esiintymiseroavaisuudet, joten sen yhdistelmän avulla hain vastausta kysymykseen, miten vastaajat tajuavat eroa *kostma* ja yhdistelmän *kätte kostma* välillä.

***kätte kostma* ja *kätte kuulda olema* ('kuulua') sekä *kätte kuulma* ('kuulla')**

kostma on havaittavuusverbi, *kuulma* havaintoverbi. *kätte kuulda olema*, mitä kerran myös aineistossa esitettiin, voisi luokitella havaittavuutta ilmaisevaksi ilmaisuksi. Seuraavassa analysoin muutamia esitettyjä esimerkkilauseita.

- (39) *Tema kisa kostis valjult kätte.*
'Hänen huutonsa kuului kauas'.
- (40) *Nende laul kostab siiani kätte.*
'Heidän laulunsa kuuluu tänne asti'.
- (41) *Heli kostab otse kätte.*
'Ääni kuuluu tänne asti'.
- (42) *Seda müra oli kaugele kätte kuulda.*
'Tämä melu kuului kauas'.
- (43) *Ma kuulsin teda koju kätte.*

‘Kuulin häntä kotiin asti’.

Panther & Thornburgin (2003: 225–229) mukaan ääntä merkitsevällä sanalla voi viitata metonymyynä myös äänen lähteeseen eli äänen aiheuttaneeseen oloon. Tällaista metonymyistä laajentumaa kuvaa esimerkki 43, jossa objektina on *tema*, mutta tarkoitetaan kuitenkin objektin päästämää ääntä.

Havaittava

kätte kostma lauseissa oli havaittavina esitetty muun muassa seuraavia: *kisa* (‘huuto’), *heli* (‘ääni’), *müra* (‘melu’), *möirgamine* (‘ärjyntä, karjunta’), *muusika* (‘musiikki’), *kontsert*, (‘konsertti’) *laul* (‘laulu’). Kaikki nämä, erityisesti neljä ensimmäistä, viittaavat sellaisiin ääniin, joille yhtenäinen piirre on voimakkuus. Lauseissa oli monesti määritteinä merkitty **adjektiiveja** *kõva*, *tugev*, *vali* (‘kova, voimakas, luja’). Hiljaisesta äänestä, esimerkiksi kuiskaamisesta puhuessa *kätte ära*-ilmaisua ei ollut käytetty.

Tällaisille lauseille on ominaista se, että niissä on usein mukana jokin **adverbi**. Esimerkiksi *otse* (‘suoraan’) esimerkin 41 tyyppisessä lauseessa on melko tavallista viittaamassa siihen, että kuuluva ääni pääsee kuulijaan mutkattomasti ja selvästi. Myös adverbi *siiani* (‘tänne asti’) lauseessa 40 esittää, että ääni on pääsee varmasti määräpäähän, esimerkin 42 tapaan jopa silloin, kun välillä on iso etäisyys. Vaikka alkuperäisessä lauseessa 39 ei viitata välttämättä etäisyyteen, kaikki suomenkieliset informantit käsittivät lauseen juuri näin, etäisyyttä ilmaisevana. Etäisyyden merkitys on muutenkin *kätte kostma*-ilmaisun sisältäville lauseille luonteenomaista. Aivan kiintopisteen läheltä tulevan äänen kuulumista *kätte kostma* avulla ei ilmaistu.

Paikkaa ilmaisevaa adverbiakin käytettiin *kätte kostma*-lauseissa. Kyseessä on paikka, johon ääni ulottuu, eli samalla se määrittää kuulijan sijainnin. Enimmäkseen se on kyllä lauseessa hyvin geneerinen. Siitä eroaa kuitenkin esimerkki 43, josta näkyy, että kuulija on *kotona*. Harvinaista on äänen lähtökohdan ilmaiseminen, ja sellaista informantit eivät esittäneetkään. Internetistä löytyi kuitenkin esimerkki siitäkin:

(44) *Aga planeeritust varasema ärkamise põhjus kostab väljast jälle ja jälle*

kätte – selge ja kõlava häälega laulab karmiinleevike.
(http://www.eoy.ee/varamu/linnuloos/kuldnokk_tj.html) 27.4.2009

‘Mutta suunniteltua aikaisemman heräämisen syy kuuluu ulkoa uudelleen ja uudelleen – selvästi ja kaikuvasti laulaa punatulku’.

Toisessa tehtävässä (ks. Liitteet, tehtävä 3) pyysin koehenkilöitä vertaamaan jo valmiita lauseita, jossa toisessa esiintyi *kätte*-grammi, toisessa ei. Analysoitavat lauseet olit seuraavat:

Tugev heli kostab.
Tugev heli kostab kätte.
‘Voimakas ääni kuuluu’.

Ennen tätä tehtävää 10 vastaajaa pitivät *kätte kostma*-ilmaisua kielessä mahdottomaksi ja sanoivat, etteivät käytä sitä itse. Kun esitettiin kaksi rinnakkaista lausetta ja pyydettiin päättämään niiden esiintymismahdollisuuksista, tilanne muuttui: niitä, joiden mielestä tällainen ilmaisu oli edelleen kielessä epäluontevaa, oli lopulta vain 5. Loput hyväksyivät tämän ilmaisuuden silloin, kun se oli esitetty esimerkkilauseena, mutteivät itse olisi keksineet vastaavaa.

17 henkilöä kaikista vastanneista näkivät kahden mainitun lauseen välillä olevan merkityseron. Eniten mainittiin lauseen *Tugev heli kostab* kohdalla sen signaalin kuulvuutta, lausetta *Tugev heli kostab kätte* kuvattiin korostavampana. Sen mainitsivat lähes kaikki vastaajat. Koehenkilöt nostivat esille **paikan** aseman tilanteessa: lause *Tugev heli kostab* on yleinen ja äänen kuuluminen ei ole sidoksissa mihinkään paikkaan. Lauseesta *Tugev heli kostab kätte* äänen nähtiin tulevan tietystä paikasta eli viitataan äänen lähtökohtaan. Äänellä voidaan osoittaa myös kuulijan paikkaa, eli äänen päätepidettä. Äänen kuulumista voi käsitellä fiktiivisen liikkeen polkuna. Se alkaa fiktiivisesti liikkua määrätystä paikasta, kulkee reitin ja saapuu määräpäähän. (Talmy 2000: 104–105)

Toinen seikka, joka nousi esille, oli **havaittaja**: lauseen *Tugev heli kostab kätte* ääni tavoittaa juuri tietyn havaittajan (henkilön), äänen on määrä päästä konkreettisen kuulijan korviin. Lauseessa *Tugev heli kostab* kuuluva ääni ei ole tarkoitettu kenellekään konkreettiselle. *kätte* siis vahvistaa implisiittisen havaittajan osuutta

tilanteessa.

Mainittiin vielä, että merkitykset eroavat siinä, halutaanko ääntä kuulla vai ei eli onko äänen kuuleminen **tavoite** sinänsä. Tämän mainitsi kyllä vain muutama informantti, mutta sitä kiinnostavampaa se on. Oli kaksi päinvastaista käsitystä: yksi vastaaja koki, että lauseessa *Tugev heli kostab* tilanne on sellainen, jossa äänen kuuleminen on tavoite ja lauseessa *Tugev heli kostab kätte* sellainen, jossa ääntä kuulee, mutta ei välttämättä kuuntele eikä siihen sitten kiinnitetä sen enemmän huomiota. Toisella kannalla olivat kaksi vastaajaa, joiden mielestä lauseessa *Tugev heli kostab kätte* havaitsija haluaa kuulla ja kuunnella äänen, mutta lauseessa *Tugev heli kostab* tämä ei ole olennaista. Tätä selitystä tukee myös se, että tulosijainen *kätte* on muutenkin usein konteksteissa, joissa se ilmaisee tavoitteen toteutumista. Lisäksi *kätte kostma*-lauseille ovat tyypillisiä yllämainitut adverbit *otse* ja *kaugele*, jotka viittavat siihen, että havaitsijan ja havaittavan välillä on etäisyys.

***käsi*-grammi haju- eli olfaktoristen aistimusta ilmaisevien verbien yhteydessä**

Hajuaistimusta ilmaisevien verbien ja *käsi*-grammin yhdistelmää näkyi aineistossa melko vähän. Varsinkin verrattuna kuulo- ja näköaistimusten ilmauksiin sen esiintyminen jää alhaiseksi. *haistma* ('haistaa') ja *löhnama* ('tuoksua, hajuta')-verbien kanssa yhdistelmiä jonkin verran on, mutta *nuusutama* ('haistella') -verbin kanssa *käsi*-grammi esiintyi aineistossa erittäin harvoin. Siitä kertoo myös seuraava taulukko.

Yhdistelmä	Esiintymismahdollisuuden arviointi	
	kyllä, mahdollinen	ei, mahdoton
<i>kätte haistma</i>	6	17
<i>kätte löhnama</i>	3	18
<i>kätte nuusutama</i>	1	18

Taulukko 6. *käsi*-grammin esiintymismahdollisuudet hajuaistiverbien kanssa (absoluuttinen määrä)

Analysointi perustuu informanttien esittämiin esimerkkeihin. Heille annettu tehtävä löytyy osiosta Liitteet (Tehtävä 2A). Esiintymistapausten vähäisyyden vuoksi hajuaistimusten luvusta puuttuu sellainen vertailu, joka oli näkö- ja kuuloaistimuksia kuvaavien verbien osuudessa, jossa pyysin vertailemaan lauseita, joista toisessa esiintyi verbin lisäksi *käsi*-grammi.

- (45) *Seda lõhna on siiagi kätte haista.*
'Sen hajun tuntee tänne asti'.
- (46) *Koer haistis jänese asukoha meile kätte.*
'Koira haistoi ja osoitti meille jäniksen sijainnin'.
- (47) *Koer haistis jänese kätte ära.*
'Koira vainusi jäniksen ja osoitti sen meille'.
- (48) *Ta haistis paha haisu kätte ära.*
'Hän tunsu pahan hajun'.
- (49) *See imeline aroom lõhnas meile kätte.*
'Se ihmeellinen tuoksu tuntui nenäämme'.
- (50) *Surnud rott jäi kätte lõhnama.*
'Kuolleen rotan haju jäi tuntumaan nenässä'.
- (51) *Koer nuusutas kätte, et jänes on lähedal.*
'Koira vainusi, että jänis on lähellä'.

Kuten näkyy, havaittavana on usein konkreettisesti itse tuoksuun viittaava sana *lõhn*, *hais*, *aroom*, mutta siinä voi mainita myös olion, joka on itse hajuaistimuksen aiheuttajana.

Tuoksun laatu on sellainen, joka aiheuttaa voimakkaan aistimuksen. Samoin kuin kuuloaistimusten tapauksessa viitattiin voimakkaisiin ääniin, myös hajuaistimukset osoittavat aistihavainnon intensiivisyyttä. Sitä voi korostaa esimerkiksi adjektiivien *paha* ('huono'), *imeline* ('erinomainen') kuten lauseissa 48 ja 49. Adjektiivi ei ole kuitenkin aina välttämätön ehto, sillä esimerkiksi jäljempänä olevan lauseen *aromi* sinänsä antaisi kuvan erittäin intensiivisestä ja miellyttävästä hajusta, ja esimerkkien 46, 47, 50 ja 51 hajuaistimusten aiheuttajina on eläimet, ja niitä käsitellään tyypillisesti sellaisina, mitkä (varsinkin kuolleena) aiheuttavat vahvan hajun. Entiteetti ilmaistaan joskus myös kokonaisella fraasilla esimerkin 51 tapaan.

Paikan näkyville asettaminen ei ole yhtä yleistä kuin näkö- ja kuuloaistimuksia kuvaavissa lauseissa. Jos se kuitenkin ilmaistaan, se ei liity hajun lähtö- vaan kohdepaikkaan ja määrittää näin ollen havaitsijan sijainnin. Sijainti, jos sitä ollenkaan on mainittu, on hyvin geneerinen kuten esimerkki 45 osoittaa. Samassa kiintopistekin

on geneerisenä (vrt. näkö- ja kuuloaistiverbeihin *on kuulda* ja *on näha*). Muuten kiintopisteen voi panna näkyville kuten lauseissa 46 ja 49, tai jättää sen ilmaisematta kokonaan, kuten osoittavat loput esimerkit.

***käsi*-grammi tunto- eli kinesteettisten aistimusten yhteydessä**

Tuntoaistimuksia kuvaavat virossa verbit *tunduma* ('tuntua') ja *tundma* ('tuntea'). Niiden ja *käsi*-grammin yhdistelmästä viron kielessä ei ole kovinkaan paljon esimerkkejä. Sitä paitsi ne eivät yleensä kuvaa tuntoaistimuksia, vaan virossa kuten suomessakin *tundma*-verbillä on tapana ilmaista haju- ja makuaistimuksia: *Tundsin supis sibula maitset* ('Tunsin keitosta sipulin maun') tai *Tundsin värskete saiakeste lõhna* ('Tunsin tuoreiden pullien tuoksun'). Esimerkkejä, joissa *kätte tundma* esiintyisi muussa kontekstissa kuin haju- tai makuaistimuksia kuvaamassa, löytyi vain muutamia, ja pitää myöntää, että niidenkin käyttö on varmaan hyvin poikkeuksellista eikä vaikuta kovin kielenmukaiselta

(52) *Ta puudutust on kätte tunda.*
'Hänen kosketuksensa tuntuu selvästi'.

(53) *Süstla torget oli kätte tunda.*
'Piikin pisto tuntui selvästi'.

On mahdotonta sanoa, onko lauseen käyttäjä tarkoittanut siinä *käsi*-sanaa grammina vai konkreettisenä ruumiinosailmauksena. Viimeisen vaihtoehdon puolesta puhuu se, että *käsi* on tyypillisesti se osa ihmisen ruumista, johon tartutaan koskettamiseksi ja johon annetaan pisto. Toisaalta jos tarkoituksena olisi yksiselitteisesti ollut fyysisen *käden* merkitseminen, lauseen rakenne ja sanajärjestys olisivat todennäköisesti erilaiset. Aivan varmasti fyysisen ruumiinosannimen ilmaisemisesta olisi kysymys silloin, kun *käsi*-sana sijaitsisi lauseessa enemmän edessä: *Ta puudutust kätte on tunda* ja *Süstla torget kätte on tunda* tms. Esimerkkilauseista 52 ja 53 näyttää kuitenkin mahdolliselta *käsi*-sanana tulkitseminen grammiksi, jolloin se ilmaisee kosketuksen olevan hyvin voimakas.

tunduma-verbi on yhtä harvinainen *kätte*-grammin kanssa kuin *tundma*. Käytössäni olevista informanttien vastauksista löytyi ainoastaan yksi sellainen esimerkki:

(54) *Tundus kätte ära, et tal on midagi viga*
'Vaikutti siltä, että hänellä on joku ongelma'.

Tämäntapainen lause ei kielessä varmaankaan ole kovin tavallinen. Merkitys on sellainen, että oli *hyvin selvästi* ymmärrettävää, että kaikki ei ole kunnossa.

***käsi*-grammi maku- eli gustatoristen aistien yhteydessä**

Makuaistimuksia ilmaisevat *maitsema* ('maistua') ja *maitsuma* ('maistaa'). Makuaistia kuvaaville verbeille *käsi*-grammin kanssa viron kielessä ei informanttien vastausten mukaan ole käyttöä. Kuten edellä ilmeni, makuaistimuksia voi sekä suomessa että virossa ilmaista *tundma* ('tuntea')-verbin avulla.

Liittykö *käsi*-grammi partitiivisubjektiin?

Aineistosta näyttää vahvimmin nousevan esille yksi jo monesti toistettu seikka: *käsi*-grammi antaa virossa muuttujalle totaalisen luonteen. Sitä voi vahvistaa vielä jokin adverbi kuten *kokonaan*, *selvästi* tms. Esimerkiksi näköverbien kohdalla koehenkilöt kokivat *kätte paistma*-yhdistelmän sellaisena, että se tekee havaittavasta kokonaan näkyvän niin, ettei mikään osa jää piiloon. Tarkastelin, voiko *kätte paistma* kuitenkin jossain tapauksissa esiintyä partitiivisubjektin kanssa, jos siihen lisätään sellainen adverbi, joka korostaa partiaalisuutta vieläkin (ks. Liitteet, tehtävä 4). Analysoitavana oli lause *Mäelt paistab kätte natuke kõrgustikku* ('Mäeltä näkyy hieman ylänköä'), jossa adverbi *natuke* ja partitiivimuotoinen *kõrgustikku* osoittavat, että kyseessä on partitiivisubjekti. Enemmistö informanteista eli 15 henkilöä ei pitänyt tällaista yhteyttä mahdollisena, mutta kuitenkin 9 oli sitä mieltä, että lauseessa ei ole mitään epäluontevaa.

käsi-grammin esiintymistä totaalisubjektin kanssa tarkastelin myös verbin avulla. On verbejä, jotka viittaavat osittaiseen tai ainakin epäselvään näkyvyyteen. Tällaisia ovat esimerkiksi *vilksama*, *vilksatama* ja *kumama* ('pilkottaa', 'siintää', 'häämöttää'). Tarkasteltavana lauseena oli *Kõrgustik vilksatab kätte* ('Ylänkö häämöttää'). Kysymykseen annettiin 24 vastausta, josta 14 olivat myönteisiä. Kielenvastaisina pidettiin kyseistä lausetta 10 tapauksessa.

Tällaiset tulokset paljastavat, että vaikka *kätte*-grammi yleensä korostaa lauseessa juuri subjektin totaalisuutta, sen ei kuitenkaan ole pakko olla näin. *käsi*-grammin käyttö partitiivisubjektisissa lauseissa voi selittyä sillä, että nimenomaan se vähäinen osa, joka *häämöttää* tai *pilkistää*, hahmotetaan kontekstissa kokonaisuudeksi. Juuri tällä hetkellä näkyvä osa on se, ja huomio kohdistuu siihen. Ilmiötä voidaan käsitellä myös metonymiaksi.

Yhteenvetoa

Yksi *käsi*-grammin tarkastelukohteista oli sen esiintyminen aistihavaintoverbien kanssa. Erottelin aistimukset kuulo-, näkö-, haju-, tunto- ja makuaistimuksiin. Ilmiö on monikasvoinen. Hyvin produktiivista on *käsi*-grammin liittyminen näkö- ja kuuloaistiverbien kanssa, mutta vaihtelevuus ilmenee myös aistiryhmän sisällä. Eräät kuuloaistimusilmaukset liittyvät *käsi*-grammin kanssa helpommin, toisten kohdalla ilmiötä ei esiinny lainkaan. Loput kolme aistihavaintoverbiryhmää muodostavat *käsi*-grammin kanssa yhdistelmiä huomattavasti harvemmin. Seuraava kaavio kuvaa *käsi*-grammin esiintymistiheyttä siihen nähden, miten mahdollisena koehenkilöt *käsi*-grammin esiintymistä kunkin aistihavaintoverbiryhmän kanssa pitivät. Kaikista aistihavaintoverbeistä yleisin oli näköaistiverbien ja *käsi*-grammin yhdistelmä, ja kaikkein vähiten muodostettiin yhdistelmiä tunteverbien kanssa.

Kaavio 1. Aistihavaintoverbiryhmien esiintyminen *käsi*-grammin kanssa virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

käsi-grammin esiintymistiheyden jaottelua aistihavaintoverbiryhmien sisällä luonnehtivat kaaviot on esitetty seuraavassa, jokaisen verbiryhmän yleiskuvauksen lopussa.

Näköverbien kohdalla ilmenee, että havaittavat eroavat verbeittäin selvästi. Havaittava on yksinkertaisimmin määriteltävissä verbin *paistma* tapauksessa: verbi esiintyy lauseissa, jossa näkyvissä on konkreettinen objekti. *kätte näitama*-yhdistelmän lauseissa havaittavia voi olla erilaisia: toisessa se voi olla hyvin abstraktinen, toisessa konkreettinen. Konkreettisen havaittavan kohdalla juuri sen sijainti on siinä keskeinen. Abstraktinen havaittava viittaa usein johonkin työhön tai toimintaan, johon odotetaan ryhtyvän. Adverbin ja paikan tarkka määrittelemine oli yleisintä *kätte paistma-*

lauseissa.

Produktiivisin *käsi*-grammiin yhdistyvä näköaistiverbi oli *näitama*, jota käsitettiin kielelle täysin luonteenomaiseksi. Vaikka vähemmässä määrin, *paistma*-verbin kanssa *kätte*-sanaa pidettiin myös mahdollisena, mutta *nägema*-verbin kanssa sen esiintymismahdollisuus nähtiin aika epäluontevana. *kätte vaatama*-yhdistelmää ei pidetty ollenkaan mahdollisena, vaikka ‘hakemisen’ ja ‘etsimisen’ merkityksessä se olisi kirjoittajan kielitajun mukainen ja kielenomainen.

Kaavio 2. Näköaistimusverbien esiintyminen *käsi*-grammin kanssa virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

Kuuloaistimuksia kuvaavista verbeistä *käsi*-grammin käyttö on yleisintä *kostma*-verbin kanssa, vähemmän niitä käytetään *kuulma*-verbin yhteydessä. *kuulama* verbin kanssa *kätte*-grammin käyttöä ei pidetty kielenomaisena ollenkaan.

Kaavio 3. Kuuloaistimusverbien esiintyminen *käsi*-grammin kanssa virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

Sitä, miksi *käsi*-grammin leviäminen haju-, tunto- ja makuaistia kuvaavien verbien kentälle on jäänyt vähälle, on vaikea sanoa. Niiden yhteydessä kielenkäyttäjälle nousee esille pikemmin *käsi* ruumiinosannimenä eikä grammina kuten on tapahtunut näkö- ja kuuloaisteille. Haju-, tunto- ja makuaistimuverbien yhteydessä *käsi*-grammi voisi ilmaista samalla tapaa kuten esimerkiksi *kuulla*-verbikin aistimuksen parempaa esille nousemista, korosteisuutta ja selvyyttä.

Kaavio 4. Hajuaistimusverbien esiintyminen *käsi*-grammin kanssa virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

Kaavio 5. Tuntoaistimusverbien esiintyminen *käsi*-grammin kanssa virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

käsi-grammin tehtävänä on nostaa esille korosteisuutta, täydellisyyttä, kokonaisuutta. Sillä on vahvistava merkitys. Toisin kuin tekstiyhteydet, joissa on pelkkä verbi, *käsi*-grammilliset viittaavat siihen, että kysymyksessä on juuri konkreettinen kiintopiste ja/ tai paikka.

käsi-grammi ei esiinny kaikkien aistihavaintoverbien kanssa. Osaan verbeistä voivat yhdistyä muut grammit. Esitin yhden tapauksen, jossa tarkastelin *välja*-grammin esiintymistä *vaatama*-verbin kanssa. Vaikka tähän aiheeseen aistihavaintoverbien kannalta en sen perusteellisemmin perehdy, näyttää siltä, että näiden verbien kohdalla, joiden kanssa *käsi*-grammi ei sovi, sen tilalla voisivat olla *välja* ja *ära*. Esimerkiksi *paistma* ja *näitama* verbien kanssa *käsi*-grammia voidaan vapaasti käyttää, mutta *nägema* ja *vaatama* kanssa *käsi* muodostaa vastaavia yhdistelmiä hyvin harvoin jos ollenkaan. Näin *ära nägema*- ja *välja vaatama*-yhdistelmien grammit toimivat samoissa tehtävissä kuin *käsi*-grammi verbien *paistma* ja *näitama* yhteydessä, eli täsmentävässä roolissa. Näissä tapauksissa virossa *ära* ja *välja* grammien käyttö olisi seuraavanlainen: *Nägime etenduse ära ja läksime koju* ('Katsoimme esityksen loppuun ja lähdimme sitten kotiin') ja *Vaatasime torni asukoha välja ja jätkasime teed selle suunas* ('Selvitimme tornin sijainnin ja jatkoimme matkaa siihen suuntaan').

Tosinaan, kuten huomautin, *kätte vaatama* tietyissä tapauksissa olisi mielestäni virossa mahdollinen. *Vaatasime torni asukoha kätte* vaikuttaa luontevalta, mutta voi riippua hyvin paljon käyttäjän kielitajusta.

Osa- ja totaalimuuttuja voi *käsi*-grammin sisältävässä lauseessa vaihdella. Yleistä on kuitenkin, että se ilmaisee totaalisubjektia, mutta jossain määrin osasubjekti on myös mahdollista. Silloin huomion kohteena on juuri se tietty osa subjektia, mitä havainnoidaan.

5.1.2. Suomi ja viro: aistihavaintoverbien eroavaisuuksia

***näyttää*-verbi.** Erikoisasemassa on suomessa *näyttää*-verbi, jolla on kaksi tehtävää. Se voi olla intransitiivinen ja kuvata vaikutelmaa, jonka aistihavainto synnyttää (*paita*

näyttää kalliilta). Toinen käyttötapaus on transitiivinen, ja sen merkitys on havainnoijalle aistittavaksi esitteleminen (*Pekka näytti minulle lomakuviaan*). (Huumo 2005a: 8). Muiden aistihavaintoverbien joukossa suomen kielessä vastaavaa ilmiötä ei esiinny. Virossa *näyttää*-verbin vastineena olevalta *näitama*-verbiltä tällainen kaksiluonteisuus puuttuu, se esiintyy vain jäljempänä mainitussa tehtävässä. Virossa siis *näitama*-verbillä ei ole intransitiivista käyttöä. Suomen *näyttää*-verbin intransitiivista käyttöä vastaa virossa yhdysverbi *välja nägema* tai verbiliitto, joka koostuu *näima*-verbistä ja *olema*-verbin *vat*-infiniitistä. Siis *paita näyttää kalliilta*-lausetta ilmaistaisiin virossa muodossa *Särk näeb kallis välja* tai *Särk näib kallis olevat*.

Muilta aistimusalueilta *näyttää*-tapainen kaksimerkityksinen verbi puuttuu. Esimerkiksi *kuulostaa* verbillä, mikä voi ensi silmäyksellä näyttää samanlaiselta, on pelkästään yksi, intransitiivinen merkitys (*Tarina kuulostaa uskottavalta*). Lähellä intransitiivista merkitystä on *maistattaa* ja *kuunteluttaa*, mutta ne ovat kuitenkin teetoverbejä eikä ole täysin samanlaisia intransitiivisen *näyttää*-verbin kanssa. (Huumo 2005a: 9).

Teetoverbit. Samalla tapaa kuten virosta puuttuu intransitiivinen *näyttää*, puuttuvat myös *maistattaa*- ja *kuunteluttaa*-tapaiset teetoverbit. Niiden ilmaisemiseen virossa voi normaalisti käyttää lisäverbiä *andma* ('antaa') ja toisessa tapauksessa *käskima* ('pakottaa'), riippuen merkityksestä:

Pekka maistatti minulle keittoa. Pekka kuuntelutti minulle musiikkia.

- a) *Pekka andis mulle suppi maitsta. Pekka andis mulle muusikat kuulata.*
- b) *Pekka käskis mul suppi maitsta. Pekka käskis mul muusikat kuulata.*

a-lauseiden merkitys on, että Pekka oli ollut ystävällinen ja tarjonnut keittoa maistettavaksi tai musiikkia kuunneltavaksi. Samat teetoverbit lauseissa b viittaavat Pekan antamaan käskyyn.

Fiktiivisen liikkeen suuntaisuus aistihavaintoverbilauseissa. Verbit *nähdä* ja *katsoa*

Suomen kielessä epäagentatiivisen *nähdä*-verbin yhteydessä havaitsijan sijaintia voidaan kuvata sekä ero- että tulosijalla (*Näen paraatin parvekkeelta ~ parvekkeelle*) (Huumo 2005a: 15). Informanttien antamien vastausten mukaan tulosijainen *rõdule* on virossa huomattavasti vieraampi. Suomalaista *Näen paraatin parvekkeelta* lausetta vastaisi *Näen paraadi rõdult*, mikä on viron kielelle täysin luonteva mutta jälkimmäistä *Näen paraadi rõdule* piti virossa mahdottomana jopa yli puolet vastanneista. Tarkoituksena oli selvittää, voisiko tulosijainen muoto olla kuitenkin virossakin mahdollinen, jos siihen lisättäisi grammi. Grammillaahan monikin tilanne mahdollistuu, kun ilman sitä se ei anna täyttä kuvaa tilanteesta. Grammi tulee virossa usein ilmaisemaan totaalisuutta, samalla kun suomessa tämä merkitys tavoitetaan genetiivisellä totaalisubjektilla. Kokeilin, miten tulosijaisen muodon saisi sopimaan tässä tapauksessa, kun siihen liitettäisi *kätte*-grammi. Tulokset osoittivat, että lausetta *Näen paraadi rõdule kätte* lauseessa ei *käsi*-grammikaan tee luonnolliseksi. Vain 2 vastannutta hyväksyisi tämän muodon. Näin ollen jopa lause ilman grammia oli luonnollisempaa, koska sitä käytti 10 vastannutta.

Toisena vaihtoehtona testasin, pystyisikö *ära* grammi mahdollistamaan sellaista lausetta, jossa havaitsijan paikka olisi tulosijaisena. Lause olisi silloin muotoa *Näen paraadi rõdule ära*. Tällekin ei löytynyt kannatusta, sillä vain mitätön osa vastaajia piti sitä parempana vaihtoehtona kuin pelkkää *Näen paraadi rõdule* -lausetta, josta grammi puuttuu kokonaan.

Päätävästi voi sanoa, että havaitsijan kuvaaminen tulosijaisella muodolla *nägema* verbin kanssa on virossa, toisin kuin suomessa, aika vierasta ja muuttuu jopa oudommaksi silloin, kun siihen liitetään grammi. Havaitsijan paikkaa on kuitenkin totuttu ilmaisemaan erosijalla.

Agentiivinen *katsoa*-verbi sallii ainoastaan erosijan: *Katson paraatia parvekkeelta* (Huumo 2005a: 19). Viron kieli toimii saman tapaan: *Vaatan paraadi rõdult*. Tulosijaiset *parvekkeelle* suomessa sekä *rõdule* virossa olisivat kielenvastaisia

kummassakin kielessä. Tulosijaisen muodon kanssa luonnollisempaa olisi *paistma*-verbin käyttö, joka sekin vaatisi mukanaan *ära* tai *kätte* tai molemmat: *Paraad paistab rōdule ära ~ kätte ~ kätte ära*. Yhtä sopiva olisi passiivinen *on näha*: *Paraad on rōdule näha*, jossa näkijää ei ilmaista ollenkaan.

5.1.3. Suomen vastineet viron aistihavaintoverbien kanssa esiintyville *käsi*-grammeille

Tässä jaksossa on tarkoituksena verrata viron ja suomen kielen aistihavaintoverbien vastineita rinnakkain. Analysoitavat lauseet olen poiminut Internetistä. Valikoimaan olen ottanut sellaisia, jotka olisivat monipuolisia ja nostaisivat esille mahdollisimman erilaisia tilanteita, joista on odotettavissa erilaisia käänösvastineita. Olen pyytänyt kääntämään niitä aistihavaintoverbejä, jotka *kätte*-grammin kanssa esiintyessään ovat virossa ilmenneet olevan produktiivisia. Tapauksia, jotka informanttien mukaan ei ollut luontevia, en ottanut mukaan. Sen takia käänösvastineet koskevat ensi sijassa näkö- ja kuuloaistiverbejä. Käänösvastineet perustuvat vastanneiden kielitajuun, joten en väitä, että esitetyt ovat ainoat oikeat mahdolliset.

käsi-grammi + näköaistiverbi vastineita *näitama*

kätte näitama-ilmausta on mahdollista käyttää sekä silloin, kun objektina ilmaistu havainnon kohde on konkreettinen, että silloinkin, kun kyseessä se on abstrakti. Konkreettisen havainnon kohteen tapauksessa *kätte näitama* käytetään osoittamaan objektin sijaintia. *kätte*-grammilla on viron kielessä täsmentävä rooli, se määrittää tarkoitteen sijainnin erittäin selvästi ja tarkasti.

Selvästi yleisin vastine vironkieliselle *kätte näitama*-yhdistelmälle on suomessa *näyttää*. Tätä verbiä voi käyttää sekä konkreettisista että abstraktisista havaittavista puhuttaessa. Joskus vastineita esitettiin useita, mutta *näyttää*-verbi oli aina mainittuna. Myös *osoittaa*-verbi oli lähes yhtä suosittu, ja sitä pidettiin yleensä juuri konkreettisten havaittavien kohdalla synonyymisenä *näyttää*-verbin kanssa. Esimerkkien 55 ja 56 tapauksessa oli käytetty molempia.

(55) *Mees näitas kätte paadi uppumispaiga.*
Mies näytti/ osoitti veneen uppoamispaikan.

(56) *Naine näitas kätte parima põgenemistee.*
Nainen näytti/ osoitti parhaan pakenemisreitin.

kätte viittaa selvään pisteeseen, osoitettu paikka ei voi jäädä epämääräiseksi vaan sen sijainti tulee kokonaan selväksi. *näyttää-* ja *osoittaa-*verbejä käytetään silloin, kun objektin sijaintia voidaan konkreettisesti sormella osoittaa. Abstraktisia havaittavia sisältävien lauseiden *kätte näitama*-yhdistelmän käännöksinä on verbivalinnassa huomattavasti enemmän vaihtelevuutta. *kätte näitama* viittaa silloin jonkin syyn, tuloksen, ominaisuuden tms. selvittämiseen. Mahdolliset ovat verbit ***paljastaa, saada selville, tuoda esiin/ esille, esittää, määrittää, ilmaista, näyttää, osoittaa***. Niitä käsiteltiin synonyymisinä, ja mahdollisuus käyttää vastineina erilaisia verbejä näkyy seuraavien lauseiden kääntämisessä:

(57) *M.A. näitab kätte nõksu, kuidas sööta konksu otsa kinnitada.*
(<http://arhiiv2.postimees.ee:8080/leht/98/11/07e/elu.htm>) 20.5.2009

M.A. näyttää/ esittelee/ esittää/ niksini, miten syötti kiinnitetään koukkuun.

(58) *Keha energeetika mõõtmise näitab kätte organismi nõrgad kohad.*
(<http://www.parnupostimees.ee/260108/tarbija/10081853.php>) 20.5.2009

Kehon energian mittaaminen osoittaa/ ilmaisee/ paljastaa/ näyttää organismin heikot kohdat.

(59) *Romaani väärtuse näitab kätte tema väljaandmisel saadav tulu.*
(<https://www.epl.ee/arvamus/437105&kommentaariid=0>) 20.5.2009

Romaanin arvon osoittaa/ näyttää/ määrittää sen julkaisemisesta saatava tulo.

Mainittakoon, että mikään vastine ei ollut toisia huomattavasti yleisempi, vaan ne olivat suhteellisesti yhtä yleisiä. Vaikka näyttää siltä, että nämä verbit voidaan käsittää synonyymisiksi, *näyttää* ja *osoittaa* sekä *paljastaa* voivat muista merkityksiltään hieman erota. Nimittäin *näyttää ja osoittaa*, joita konkreettisten havaittavien kohdalla käytettiin hyvin laajasti, esiintyvät abstraktisissa tilanteissa huomattavasti harvemmin.

Kaikkein abstrakteimpia tilanteita esittää yleensä parhaiten *paljastaa*-verbi. Tämän verbin esiintyminen konkreettisesta oliosta puhuttaessa liittyy vain esimerkiksi patsaan paljastamista kuvaavaan tilanteeseen. Jos nämä verbit sijoitettaisiin abstraktisuusjatkumolle, sen toisessa päässä olisivat *näyttää* ja *osoittaa* ja toisessa *paljastaa*. Näiden välille sijoittuisivat muut mainitut verbit.

(60) *Vereanalüüs näitab kätte haigused.*

Verikoe paljastaa/ näyttää/ verikokeesta saa selville sairaudet.

Vaikka *sairaudet* ei kyllä ole konkreettinen fyysisessä maailmassa olemassa oleva esine, mitä voisi käsillä koskettaa, se ei kuitenkaan ole täysin abstraktikaan. Täten se sijoittuu välimaastoon, jossa useampien verbien käyttö käsitettiin mahdolliseksi.

(61) *Tants kui füüsiline tegevus näitab kätte tema ürgse mina.*

Tanssi ruumiillisena toimintana tuo esiin/ esille/ paljastaa hänen alkukantaisen minänsä.

Lauseen verbinä olisi vastanneiden mielestä ollut vaikeaa käyttää *näyttää*- tai *osoittaa*-verbiä, koska entiteetti on ehdottomasti abstrakti.

paistma

kätte paistma -ilmauksen vastineena oli kaikissa tapauksissa verbi *näkyä*. Kuten osoitin jo edellä, *kätte paistma*-lauseissa entiteettinä on aina konkreettinen objekti. Mitään kokonaisuuden tai täydellisyyden merkitystä kantavaa grammia suomesta näistä vastineista ei löytynyt.

(62) *Kuksina mäelt paistab kätte Haanja kõrgustik.*

Kuksinan mäeltä näkyy Haanjan ylänkö.

Vaikka *kätte paistma* sinänsä viittaa siihen, että objekti on kokonaan näkyvissä, *paistma*-verbiin liitetään virossa kuitenkin usein vahvistuksena jokin adverbi.

Normaalisti siihen sopivat adverbit (*ilm*)*selgelt* ‘((ihmeellisen) selvästi’), *tervenisti* (‘kokonaan’), *täielikult* (‘täydellisesti’) ja suomessakin niiden käyttö on samanlainen.

(63) *Kodumaa paistis lennukiaknast täielikult kätte.*

Kotimaa näkyi lentokoneen ikkunasta kokonaan/ täydellisesti/
täyteläisesti.

Viron lauseessa on tässä tapauksessa jopa kaksinkertainen korostus: *kätte* sinänsä viittaa siihen, että havaittava on kokonaan näkyvissä, minkä lisäksi adverbi *ilmselgesti* vahvistaa tilannetta vieläkin. Suomessa saman työn tekevät nominaalisubjektin sija ja korostava adverbi, mutta grammeja ei esiinny.

***käsi-grammi + kuuloaistiverbi vastineita
kostma ja kuulma***

Virossa *käsi*-grammin kanssa yhdistyviä kuuloaistiverbejä ovat *kostma* ja vähäisin määrin *kuulma*. Tavallisin keino on suomessa käyttää niiden vastineena *kuulua*-verbiä.

(64) *Kui Edgar oli kohal, oli kindel, et I tenor kostab kätte.*

(<http://www.laulumehed.ee/?l=we7rw5e24re25re>) 20.5.2009

Kun Edgar oli läsnä, oli varma, että I tenori kuuluu.

Näköaistimusten tapaan kuuloaistiverbinkin voi saada vahvennetuksi liittämällä siihen adverbien. Huolimatta siitä, että merkitys on jo muutenkin selvä, adverbien esiintyminen *kätte kostma*-lauseissa näyttää olevan erittäin yleistä.

(65) *Kukelaul kostis kenasti kätte.*

Kukon kieunta kuului selvästi.

Verbitarkastelun ohessa pistää silmiin, että *kätte kostma*-yhdistelmää vastaamaan sopii suomessa käyttää ruumiinosaa *korva*.

(66) *Teda polnud näha, aga vee vulin kostis selgesti kätte.*

Sitä ei näkynyt, mutta veden solina kuului selvästi korviin.

(67) *Kukelaul kostis kenasti kätte.*

Kukonlaulu kantautui mukavasti korviin.

Samantapainen *kõrv*-sanan käyttö olisi mahdollinen virossakin: *Teda polnud näha, aga vee vulin kostis selgesti kõrvu; Kukelaul kostis kenasti kõrvu*, mutta se ei ole kieliopillistunut muoto. Korvahan on se osa ruumista, jossa sijaitsevat ääniaaltoja keräävät osat ja niinpä sanan *kõrv* merkitys fyysisenä ruumiinosannimityksenä on luonnollinen. Näin ollen suomenkielistä *kuulua/ kantautua korviin* ei voida käsittää kieliopillistuneeksi.

Verrattuna näköaistiverbeihin on mielenkiintoista, että kuuloaistien yhteydessä viron *kätte*-grammin voi suomessa korvata usein *saakka* tai *asti*. *saakka* ja *asti* ovat synonyymisiä sanoja, jotka esiintyvät ilmauksissa, jossa merkitsevät suuntaa, sijaintia, (olo)tilaa tai ajankohtaa sijoittaen puheena olevan asian osaksi asteikkoa, jonka ääripäästä on kyse (ISK: § 712).

Näköaistiverbien kohdalla mahdollisuus käyttää havaitsemistilanteessa havaittavan yhteydessä *saakka*- tai *asti*-sanaa on hyvin harvinainen. Ainakaan poimimiani vironkielisiä lauseita suomen kielelle kääntäessään kukaan informanteista ei käyttänyt tätä keinoa. Internetistä löytyi muutama sellainen esimerkki, mitkä ovat esitetty lauseissa 68 ja 69.

(68) *Vaaleanpunainen kaniini on niin suuri, että se näkyy avaruuteen asti.*
(http://www.iltalehti.fi/ulkomaat/200810170113554_ul.shtml) 28.4.2009.

(69) *Suomen osaaminen näkyy Japaniin asti.*
(http://www.ek.fi/prima/2006/4_huhtikuu_06/santen_oy.php) 28.4.2009.

Toisaalta, ajateltaessa toiseen suuntaan, millaisia olisivat lauseiden 68 ja 69 vastineet virossa, *kätte*-grammi vaikuttaisi mielestäni aika epäluontevalta. *Roosa jänes on nii suur, et paistab kosmosesse kätte* ja *Soome oskused paistavad Jaapanisse kätte* tuntuvat mahdottomilta ensi sijassa siitä syystä, että etäisyys on liian iso. Vaikka useissa kohdissa kappaleen 5.1.1. alaluvuissa mainitsinkin, että *kätte*-grammin käyttö edeltää havaitsijan ja havaittavan välille etäisyyttä, etäisyys ei voi kuitenkaan olla niin iso vaan sen pitää pysyä realistisena. Syy voi olla myös siinä, että avaruudessaanhan ei ole ketään, ja se on rajoiltaan epämääräinen.

Äänen leviämisen ilmauksessa tämä keino on enemmän käytössä. Ainakin suomessa kuulo- ja hajuhavainnon ilmaus usein edellyttää *asti*-sanaa (Huumo 2005a: 15). *asti/saakka* ei ole pakollinen, mutta sitä esiintyy *kuulua*-verbin kanssa runsaasti:

(70) *Veekohin kostab tuppa kätte.*

(<http://www.sakala.ajaleht.ee/090108/esileht/5030939.php>) 20.5.2009

Veden kohina kuuluu huoneeseen/ huoneeseen asti.

(71) *Nende laul kostab siiani kätte.*

Heidän laulunsa kuuluu tähän asti.

käsi*-grammi + hajuaistiverbi vastineita** ***haistma ja nuusutama

Hajuaistiverbin ja *käsi*-grammin yhdistelmää oli informanttiaineistossa melko vähän. Varsinkin verrattuna kuulo- ja näköaistimusilmauksiin sen esiintyminen jää alhaiseksi. Jossain määrin kuitenkin käytettiin *kätte haistma* ja oikeiin vähän *nuusutama*. Suomen kielen vastineina tuli esille luonnollisesti *haistaa*, joka täsmälleen vastaa viron *haistma*-verbiä esimerkkilauseessa 72a. Tämä verbi on neutraali, mutta verbillä voi myös erottaa hyvän ja huonon tuoksun, kuten näkyy käännöksissä 72b ja 72c. Korostavaa adverbia ei käytetty kovin usein hajuaistiverbien yhteydessä virossa, ja myös suomessa sellainen on harvinainen.

(72) *Seda lõhna on siiagi kätte haista.*

(a) Sen hajun voi haistaa tänne asti.

(b) Se haju leijailee/ tuoksuu tänne asti.

(c) Se haju tunkeutuu nenäämme.

Mielenkiintoinen on suomen kielen verbi *vainuta*, jota informantit käyttivät lähes joka käännöksessä, kun havaitsijana oli jokin eläin. Tämä näkyi aineiston esimerkissä 51. Toisinaan silloin, kun lauseessa oli *meile*, eli lauseessa merkittiin myös kiintopiste, *haistaa*-verbiä ei pidetty riittävänä, vaan siihen lisättiin vielä *osoittaa*-verbi. Tämä esiintyi jo aikaisemmin käsitellyssä lauseessa 46.

Kuten osoitin luvussa 5.1.1., *tundma*-verbin käyttö haju- ja makuaistimuksia kuvaavina on virossa ja suomessa yleinen ja käyttö samanlainen. Suomessa sitä vastaa *tuntua*-verbi.

(73) *Seda lõhna on siiagi kätte haista.*
Haju tunduu nenään tänne asti.

asti ja *saakka* sanojen käyttö oli *käsi*-sanan ja hajuaistiverbin yhdistelmä suomen kielelle käännettäessä erittäin yleinen. Ne sopivat hyvin virossa *käsi*-grammin tehtävään korostavan funktionsa vuoksi. Sitä kuvaavat esimerkit 72a, 72b ja 46.

Yhteenvetoa

On selvä, että suomessa *kätte*-grammille ei ole suoraa vastinetta. Muuttujan sijalla pystytään aika pitkällekin ilmaisemaan tilannetta, johon virossa tarvitaan *käsi*-grammia. Vahvistavien adverbien käyttö virossa vastineina suomen kielessä (*kokonaan/ täydellisesti/ täyteläisesti/ ihmeellisen selvästi*) on yleistä. Virossa adverbilla täydennetty lause saa moninkertaisen korostuksen.

Kaikkein eniten vaihtelevuutta ja monipuolisuutta oli suomen kielessä virossa *kätte näitama* yhdistelmän kohdalla. Näissä lauseissa oli esitetty monta mahdollisuutta. Mainittiin verbejä *paljastaa, saada selville, tuoda esiin/ esille, esittää, määrittää, ilmaista, näyttää, osoittaa*. Vaikka verbit vaikuttavat synonyymisiltä, jotkin käyttöerot ovat kuitenkin huomattavissa. *näyttää* ja *osoittaa* näyttävät sopivan parhaiten silloin, kun havaittavan luonne on konkreettinen; abstraktimman havaitsemista kuvaa *paljastaa*-verbi. Loput verbit ovat suosiossa abstraktin havaittavan sisältävässä lauseessa. *kätte paistma* -lauseiden käänkösvastineina oli aina *näyttää*-verbi, siinä vallitsi yksimielisyys.

Kuulo- ja hajuaistihavaintoverbien kääntämisen ominaispiirteinä oli, että näissä *käsi*-grammia voi korvata *asti*- tai *saakka*-partikkelilla. Sen voi jättää pois, mutta se korostaa tilannetta juuri saman tapaan kuin virossa *käsi*.

Hajuaistiverbien ja *käsi*-grammin yhdistelmä on virossa harvinainen. Suomen vastineista mielenkiintoisin on *vainuta*-verbin käyttö, joka näyttää olevan

produktiivinen juuri silloin, kun havainnoitsijana on eläin. Hajuaistiverbiä sisältävistä lauseista oli huomattavissa, että niissä korostavan adverbien käyttö on paljon vähäisempi kuin näkö- ja kuuloaistiverbien tapauksissa.

5.2. *käsi*-sana ja liikeverbit

Liikeverbeistä yleisesti. Liikeverbien asteikko on monitasoinen. Anneli Pajusen mukaan voi erottaa spesifioinniltaan matalat ja korkeat verbit. Semanttiselta spesifioinnilta matalat verbit eivät määrää tarkasti, mitä ja miten tekijä ja/ tai kohde tekevät aiheuttaakseen muutoksen. (Pajunen 2001: 187–188). Esimerkiksi sopii verbi *liikkua*. Asteikossa korkeampana olevilla spesifisemmillä verbeillä on kaikki ylempänä olevan ominaisuudet ja niiden lisäksi vielä tietyt piirteet. Näin *liikkua* verbiä spesifisempiä ovat esimerkiksi *mennä* ja *tulla*. Semanttiselta spesifioinnilta vielä korkeampia ovat esimerkiksi *juosta*, *lentää*, *luisua*. Ne verbit hahmottavat myös tavan, miten kyseinen prosessi tapahtuu.

Viron kielessä *käsi*-grammit ovat leksikaalisen diffuusion ansiosta levinneet konkreettisten verbien piiristä myös abstraktisten, kuten puhe- ja mentaaliverbien yhteyteen. Suomessa yleisempää on *käsi*-grammin esiintyminen hankkimis- ja liikeverbien ja *olla*-verbin yhteydessä. Puheakti- ja mentaaliverbien yhteydessä sitä ei esiinny, poikkeusta *uskoa jonkun käsiin* lukuun ottamatta. (Ojutkangas 2001: 104–105).

Tarkastelen *käsi*-grammin esiintymistä eräiden liike- ja saamis- ja hankkimisverbien yhteydessä. Kysymyksessä on abstraktinen sijainnin muutos. Virossa tulosijainen *kätte* esiintyy liikeverbien yhteydessä ‘haltuun joutumista’ merkitsevissä lauseissa, kun taas erosijainen *käest* viittaa ‘hallinnan menettämisen’ merkitykseen. Haltuun joutuva tai hallusta poistuva esine voi olla sekä abstraktinen että konkreettinen. Tavallisempia verbejä tässä merkityksessä ovat *tulema* (‘tulla’), *minema* (‘mennä’), *saama* (‘saada’), *andma* (‘antaa’), *viima* (‘viedä’), *võtma* (‘ottaa’). Niitä voi pitää yleisinä ja neutraaleina siinä mielessä, etteivät ne hahmota tilannetta tarkemmin, vaan pelkästään viittaavat

‘haltuun joutumiseen’ tai ‘hallusta poistumiseen’, eli eivät ole spesifioinniltaan kovin korkeita.

Suomessa ei ole sellaisia hallinnasta poistumista ilmaisevia liikeverbi + *käest-* yhdistelmiä kuten virossa. Käyttöön on tullut ilmaisu *karata käsistä*, mikä sopii ilmaisemaan minkä tahansa tilanteen hallinnan menettämistä. Kyseessä on uudehko ilmaisu, esimerkiksi Nykysuomen sanakirjasta *karata*-verbille ei löydy sellaista kontekstia. Verbiä on Nykysuomen sanakirjassa selitetty seuraavien verbien ja yhdyserbien avulla: *paeta, poistua luvatta, lähteä karkuun, karkota; juosta, juosten rynnätä, rientää, kiittää*. Nämä verbit antavat selvän lähtökohdan ja selityksen *karata käsistä*-yhdistelmälle, merkityksen motivoituminen näkyy selvästi.

Nykysuomesta löytyy ilmaisu *mopo karkaa käsistä*, mikä on kiteytynyt idiomi, joka samalla kuvaa tilanteen hallinnan menettämistä. Se on laajentunut ilmaisemaan hyvinkin erilaisia tilanteita.

5.2.1. Spesifioinniltaan matalat verbit

Possessiivisuutta ilmaisevat *käsi*-grammin kanssa esiintyvät liikeverbit voi yksinkertaistetusti jakaa ilmaistavan suunnan mukaan kahteen ryhmään. Toisen ryhmän verbit viittaavat liikkeeseen, jossa suunta on kiintopisteestä pois päin. Niitä verbejä on *minema, viima* ja *võtma*. Kiintopisteestä nähden se menettää jotain, lauseet ilmaisevat yleensä epämiellyttävän tilanteen alkamista. *käsi*-sana esiintyy niiden verbien kanssa elatiivisijaisena.

Verbit *tulema, saama, tooma* ilmaisevat liikettä kohti kiintopistettä. Näihin liittyy saamisen merkitys, kiintopiste saa jotain haltuunsa. Haltuun saatua esinettä tai tilannetta on tavoitettu ja odotettu. Näiden verbien kanssa *käsi* esiintyy illatiivimuotoisena. Esimerkiksi *andma*-verbi voi ilmaista joko kiintopistettä kohti tai siitä pois päin suuntautuvaa liikettä. Merkityksen määrittää *käsi*-sanan sija, sillä erosijainen *käest* viittaa menettämiseen, tulosijainen *kätte* haltuun saamiseen. Samalla *käsi*-sanan sija ja lauseen subjektin suhde vaihtelee.

Tämä ajatus verbien suuntaisuudesta näyttää sopivaan juuri tilanteisiin, joissa on kyse possessiivisuuden metaforasta, koska omistettava esine on useammin kokemus tai abstrakti asia kun konkreettinen esine.

Seuraavassa esitän lauseita, jotka sisältävät mainitun verbin. Tarkastelen

suuntaisuuden periaatetta. Suomen vastineet eivät ole tarkoitettuja sanatarkoiksi, vaan osoittamaan merkitystä. Viron kielen lauseet on informanttien esittämiä (ks. Liitteet, Tehtävä 2C) tai poimittu erilaisista Internetin lähteistä, jos jokin haetuista piirteistä nousee esille paremmin. Edellisiä havaintoja luonnehtivat seuraavat esimerkkiparit. Jokaisen parin ensimmäinen lause viittaa ‘haltuun saamiseen’, joten siihen liittyvä *käsi*-grammi on tulosijaisena. Toisen lauseen merkitys on ‘hallusta poistuminen, hallinnan menettäminen’, ja siinä *käsi*-grammi on erosijaisena.

tulema* ja *minema

(74a) *Tänavu tuleb kätte päris korralik kasum*
‘Tänä vuonna saavutetaan varsin sievoinen voitto’

(74b) *Päris korralik kasum läks käest*
‘Varsin sievoinen voitto karkasi käsistä’

tooma* ja *viima

(75a) *Elu tõi mulle selle võimaluse kandikul kätte*
‘Elämä tarjosi minulle tämän mahdollisuuden eteeni tarjottimella’

(75b) *Karm kliima viis käest viimsegi lootuse terveda*
‘Ankara ilmasto vei viimeisenkin mahdollisuuden tervehtymisestä’

andma* ja *võtma

andma on verbi, jonka merkitys riippuu *käsi*-grammin sijasta. Tulosijaisen grammin kanssa se viittaa ‘haltuun saamiseen’ kuten seuraavassa esimerkissä, jossa kiintopisteelle annettavana entiteettinä on *mahdollisuus*

(76a) *Poola kaotus turniiri viimasel päeval andis Eestile kätte võimaluse üritada koguni valikgrupi võitu.*
(<http://yx.yx.ee/tehnikafoorum/viewtopic.php?f=35&t=1559>) 20.5.2009

‘Puolan tappio turnauksen viimeisenä päivänä antoi Virolle mahdollisuuden yrittää jopa valioliigan voittoa’

Tällaisessa tapauksessa, jossa *andma* viittaa haltuun saamiseen, sen vastakohtana on *võtma*, mikä merkitsee hallusta poistumista. Seuraavassa esimerkissä kiintopiste menettää hänellä olleen ‘mahdollisuuden’:

(76b) *Konkurendi edukas esinemine võttis meie mehelt kõik võimalused käest*
‘Kilpailijan menestys vei mieheltämme kaikki mahdollisuudet’

saama* ja *andma

saama ei voi merkitä muuta kun ainoastaan omistukseen joutumista.

(77a) *Sain eile palga kätte.*
‘Sain eilen palkan’.

andma verbin merkitys riippui, kuten jo mainittu, grammin sijamuodosta, ja erosijaisen grammin kanssa *andma* merkitse menettämistä.

(77b) *Andsin käest viimase raha, mis mul oli.*
‘Annoin pois viimeisen rahan, mikä minulla oli’.

Kuvio 1. Liikeverbien suuntaisuus virossa kiintopisteen nähden

***aeg on käes*-tyyppi**

aeg on käes-tyyppiseksi nimitän sellaista lausetta, jolla ilmaistaan kokijasta riippumattoman tilan saapumista. Lause on geneerinen, kokijaa ei ole pantu ilmi, eli se voi olla kuka tahansa. Lauseen muoto sinänsä on staattinen, mutta sen ilmaisema suhde osoittaa muutokseen. (Ojutkangas 2001: 147). Tällaisissa *aeg on käes*-tyyppisissä lauseissa tilanne voi olla sekä odotuksenmukainen (78a) että ei toivottu (78b), joten tämäntyyppinen lause ei noudata yllämainittua ajatusta muutoksen positiivisuudesta/negatiivisuudesta. Esimerkiksi *tulema*-verbin aikaansaama muutos, jonka muualla voi kuvata positiiviseksi ja odotuksenmukaiseksi, voi *aeg on käes*-tyyppisessä lauseessa olla myös negatiivinen.

(78a) *Lõpuks tuli kätte kauaoodatud suvi.*
'Vihdoinkin saapui pitkään odotettu kesä'.

Lause on kyllä selvästi positiivinen. Siihen viittaavat adverbi *lõpuks* ja adjektiivi *kauaoodatud*. Mutta *tulema* voi olla myös negatiivisessa merkityksessä:

(78b) *Hundil tuli juba nälg kätte.*
'Sudelle tuli jo nälkä'.

5.2.2. *käsi*-grammin sijan, verbin suunnan ja kiintopisteen sijan ristiriitaisuus

Olisi odotuksenmukaista, että *käsi*-grammin tulosijainen muoto *kätte* ilmaisisi kontrollin saavuttamista ja tilanteen kuriin saamista. Nykyvirossa se esiintyy päinvastaisissakin eli kontrollin menettämistä ilmaisevissa tilanteissa. Tällaisissa lauseissa *käsi*-grammin sija ja liikkeen suuntaisuus ovat ristiriitaisia, kun samassa lauseessa esiintyvät esimerkiksi tulosijainen *käsi*-grammi ja sellainen verbi, jonka semanttinen merkitys osoittaa poispäin liikkumisen. Kuvaan tällaista tilannetta verbien *tulema* ja *minema* avulla.

minema

minema-verbi kuten monet muutkin väistymistä, poistumista kuvaavat verbit osoittaa, että liikkeen suunta on kiintopisteestä poispäin, kun taas tulosijainen *kätte* viittaa kiintopistettä päin suuntautuvaan liikkeeseen. Nämä ilmiöt voivat olla yhdessä lauseessa:

(79) *Teed lähevad meil siin hulluks kätte ära.*
'Tiet menevät huonoksi'.

Analysoitaessa lauseen erilaisia elementtejä ilmenee, että ne eivät ole toistensa kanssa sopusoinnussa. Tulosijaisen *kätte*-grammin olisi odotettavissa viittaamaan haltuun saamiseen tai kontrollin saavuttamiseen, verbin *minema* suunta osoittautuu kiintopisteestä pois päin. Tämä on mahdollista silloin, kun lauseessa on predikaatiiviadverbiaali (tässä tapauksessa *hulluks*). Tarkemmin käsittelin

predikatiiviadverbiaalia luvussa 4.2. Lauseen semanttinen merkitys on kontrollin alta poistumista, ja tätä merkitystä tukee myös adjektiivi *huono*. Suomen vastineessa elementit ovat sovussa: *mennä*-verbin liike suuntautuu kiintopisteestä poispäin. Adjektiivi *huonoksi* osoittaa, että kyseessä on kontrollin menettäminen. Grammia suomen vastineessa ei ole, mutta lauseen muut elementit sopivat kyllä yhteen.

Virosta löytyy toki lauseita, joissa kaikki elementit ilmaisevat samaan suuntaan liikkumista ja sopivat näin hyvin yhteen:

(80) *Konkurendi edukas esinemine viis meie mehelt kõik võimalused käest.*
'Kilpailijan menestys vei mieheltämme kaikki mahdollisuudet'.

Tässä tarkasteltavia elementtejä on useampia. Sekä poistumista ilmaiseva verbi *viiedä* että erosijainen argumentti *mehelt* ja grammi *käest* viittaavat samansuuntaiseen liikkeeseen, joka suuntautuu kiintopisteestä poispäin. Vastaavassa suomenkielisessä lauseessa vallitsee edellisen esimerkin tapaan elementtien yhteensopivuus. Kaikki ne ilmaisevat liikettä samaan suuntaan, sekä verbi *viiedä* että erosijainen argumentti *mieheltä* ovat osoittavat kiintopisteen nähden pois päin liikkumiseen. Lauseessa voisi mahdollisesti olla sana *pois*, jolla voitaisiin olettaa olevan sama tehtävä kuin virossa *käsi*-grammilla. Sekin merkitsisi liikkeen suunnaksi väistymisen kiintopisteestä poispäin.

Luvussa 3.4. esitin, että ablatiiviargumentin tilalle on virossa vahvasti nousemassa adessiivi. *Konkurendi edukas esinemine viis meie mehelt kõik võimalused käest* edustaisi juuri tällaista, jossa lauseen elementit eivät taas enää olisi yhteensopivia. Näin siis *minema*-verbi voi esiintyä yhdessä sen kanssa suuntaisuudeltaan yhtenevän erosijaisen, mutta myös epäluontevamman tulosijaisen *käsi*-grammin kanssa. Jälkimmäinen on mahdollinen sillä ehdolla, että lauseessa on predikatiiviadverbiaali.

tulema

tulema-verbi sallii ainoastaan *käsi*-grammin tulosijaisen muodon *kätte*. Vironkielisten informanttien esittämien tulosten mukaan erosijainen *käest* on *tulema*-verbin kanssa mahdollinen vain tilanteissa, jossa se ei viittaa samaan kiintopisteeseen vaan ulkopuoliseen kokijaan. Vaikka hyötyjä on geneerinen, se voi olla kuka tahansa,

on aivan selvä, että lauseessa ei viitata samaan henkilöön, jota kuvataan ajatuksen keksijänä.

(81) *Tema käest tuleb häid ideid.*
'Häneltä tulee hyviä ajatuksia'.

Toki *minema*-verbinkin kanssa erosijainen *käsi*-grammi voi viitata kokijaan jopa skemaattisesti, mutta kokija on todennäköisesti sama, jota nähdään käsien ”omistajana” ja tilanteen kokijana:

(82) *Olukord läks käest ära.*
'Tilanne karkasi käsistä'.

Muuten *tulema*-verbin suunta kohdistuu aina kiintopistettä päin, *käsi* esiintyy tulosijaisena ja merkityksenäkin on entiteetin tai tilanteen haltuun saaminen tai tiettyyn tilaan joutuminen.

(83) *Meil tulid kätte rasked ajad.*
'Meille saapuivat vaikeat ajat'.
'Meillä tulivat eteen vaikeat ajat'.

tulema-verbi ja tulosijainen *käsi*-grammi hahmottavat liikkeen suunnan, se on kiintopistettä päin. Sitä täydentäisi vielä se, kun agentin sijana olisi allatiivi, mutta käytännössä agentti esiintyy pikemminkin adessiivissa. Silloin on tavallista, että se voi merkitä myös paikkaa, varsinkin kun argumentti on monikon 3. persoonassa (ks. luku 3.4.)

Suomessa *tulema*-verbillä ilmaistut tilanteetkin osoittavat yleensä samaan suuntaan. Esimerkissä 83 *saapua* ja allatiivinen *meille* viittaavat liikkeen samanlaisuuteen. Toinen, puhekielisempi mahdollisuus esittää, että *tulla* ja *eteen* ovat samansuuntaisia, mutta adessiivinen *meillä* ei ilmaise liikettä lainkaan.

5.2.3. Spesifisioinniltaan korkeat liikeverbit

käsi esiintyy virossa vielä muidenkin liikeverbien kanssa. Spesifisemmät liikeverbit kuten myös *jääma*-verbi muodostavat *käsi*-grammin kanssa yhdysverbejä. Niiden

tehtävänä ei ole korostaminen kuten esim. aistihavaintoverbien yhteydessä.

Kaikkein yleisin liikettä kuvaava verbi on luonnollisesti *liikuma* ('liikkua'). Verbi on neutraali. Verbit *minema* ('mennä') ja *tulema* ('tulla') ovat spesifisempiä, vaikka nekin suhteellisen neutraaleja. Löytyy sellaisia, mitkä tarkentavat tilanteen, antaen tarkemman kuvan tapahtuman luonteesta. Tällaisia ovat esimerkiksi *jooksma* ('juosta'), jolle on ominainen liikkeen nopeus sekä *lendama* ('lentää') ja *libisema* ('luisua'), jotka ilmaisevat sujuvaa liikettä. Verbit sijoittuvat siis spesifisyytensä mukaan eri tasoille. Erittäin spesifisten verbien yhdistyminen *käsi*-sanana kanssa ei ole mahdollista. Esimerkiksi juoksemista voi tarkemmin kuvata verbeillä *sörkima* ('hölkätä'), *tormama* ('rynnistää'), *vudima* ('piipertää') jne., mutta *käsi*-sanana kanssa ne eivät esiinny. Niiden käyttö on luonnollista kuvaamaan ihmisen tai eläimen konkreettista fyysistä liikkumista, mutta abstraktisen liikkeen ilmaisemiseen ne ovat liian spesifiset.

Monet liikeverbit, jotka kuvaavat ihmisen tai eläimen liikkumistapaa, esiintyvät myös fiktiivistä liikettä ilmaisevassa lauseessa. Esitetyt *jooksma* ja *lendama* ovat juuri tällaisia. Näitä verbejä ei voi luokitella edellä mainittuun tapaan kiintopistettä päin tai siitä pois päin suuntautuviksi, koska ne eivät itse kuvaa liikkeen suuntaa. Suuntautuko liike kiintopisteeseen päin tai siitä pois päin, käy ilmi vasta *käsi*-grammin sijamuodosta. Seuraavien lauseparien vertailun avulla pohdin, miten kukin liikettä ilmaiseva verbi voi ilmaista eri tilanteita. Käytän siihen koehenkilöiden vastauksia (ks. Liitteet, tehtävä 2C).

***jooksma*: käyttöä virossa**

jooksma-verbi voi esiintyä monessa merkityksessä ja *käsi*-grammin sija määrittää, mihin liike suuntautuu, osoittaen samalla lauseen merkityksen. *jooksma*-verbillä ilmaistu liike on nopeaa, sujuvaa ja esteetöntä. Liikkeen luonnetta on tukemassa useassa tapauksessa adverbi kuten esimerkeissä 84 *kiirelt* tai modaaliadverbi *lausa* lauseessa 85. Samoissa lauseissa näkyy yleisin *käsi*-grammin ja *jooksma*-verbin yhdistelmän käyttöyhteys, mikä on jonkun entiteetin, tilaisuuden tms. menettäminen. Jossain tilanteessa hallinnan menettäminen näkyy lauseesta 86.

(84) *Raha jookseb kiirelt käest.*

'Raha katoaa nopeasti käsistä'.

(85) *Elu lausa jookseb käest.*
'Elämä suorastaan valuu käsistä'.

(86) *Auto jooksis käest.*
'Auto karkasi käsistä'.

Kahden ensimmäisen lauseen merkitykset ovat läheisiä. Esimerkissä 84 merkitys on, että entiteetti *raha* kuluu huomaamattomasti. Toisessa lauseessa viitataan, että *elämä* etenee nopeasti. Merkitykset ovat läheisiä. Esimerkki 86 poikkeaa niistä, sillä siinä kyseessä on auton hallinnan menettäminen. Osoitetaan, että se liikkuu itsestään, riippumatta kuljettajan yrityksestä estää sitä. Mielenkiintoista on näin spesifisen verbin kuten *jooksma* käyttö tällaisessa yhteydessä, koska normaalisti tilanteen hallinnan menettämistä ilmaisee *minema* verbi: *Auto läks käest.* Auton liikkumistahan osoitetaan normaalisti verbillä *ajaa*, ja pyörillä liikkumista voisi kuvata verbillä *vieriä*. *libisema*-verbin käyttö samassa on luonnollisesti myös mahdollista, mutta se viittaa juuri tieolojen aiheuttamaan liukkauteen. *jooksma*-verbi tarkoittaa joka tapauksessa hallinnan menettämistä riippumatta siitä, onko syynä huono keli, auton kunto vai jokin muu. Vaikka *jooksma* onkin laajentunut ilmaisemaan joidenkin liikennevälineiden liikkumista ja näin ollen laajennut jo aika pitkälle – sen alkuperäinen merkityshän edellyttää ihmisen tai eläimen jaloilla liikkumista – verbi ei sovi kuitenkaan kaikista liikennevälineistä, vaan tien pinnalla liikennöivistä, kuten esim. bussista, moposta ja polkupyörästä puhuessa. Ilmassa tai vedessä liikennöivät välineet eivät tähän kontekstiin sovi.

Liike suuntautuu näissä kolmessa esimerkeissä kiintopisteestä pois päin, *käsi*-grammi on erosijaisena. Mutta *jooksma*-verbin sisältävässä lauseessa liike voi suuntautua kiintopistettä päinkin, kun *käsi*-grammi on tulosijaisena. Silloin se osoittaa, että puhuja saa haltuunsa jonkinlaisen tiedon, esimerkiksi 87, tai saavuttaa muuten jonkun asetetun tavoitteen kuten lauseessa 88.

(87) *Kogu info jookseb ilusti kätte.*
'Kaikki tieto virtaa hienosti perille'.

(88) *Tema kätte jooksis kogu kasum.*

‘Koko voitto tuli hänelle’.

Aineistossa esiintyi huomattavasti enemmän *käest jooksma*-tapausta, jolla ilmaistiin jonkin menettämistä tai hallinnan häviämistä. *kätte jooksma* esimerkkejä oli hyvin vähän ja nekin ilmaisivat pääosin konkreettista fyysistä liikettä kuten *jänes jooksis mulle otse kätte* (‘jänis juoksi suoraan käsiini’).

Vastineet suomessa

Suomen *juosta*-verbin alkuperäismerkitys on samanlainen. Nykysuomen sanakirjan (NS) mukaan *juosta* tarkoittaa kävelyä nopeampaa jatkuvaa liikkumista, jolle ovat ominaista vaiheet, jossa jalat ovat irti maasta. Mitä liikennevälineisiin tulee, *juosta*-verbiä voi kyllä käyttää ilmaisemaan nopeaa ja sujuvaa liikettä: *Suksi juoksee kevyesti; Kelkka juoksi aina avannon toiselle puolelle pitkän matkan* (NS). Internetistä löytyi esimerkki:

(89) *Linja-auto juoksi taas kovempaa kuin mie.*

(<http://www.fc mokoma.com/foorumi/viewtopic.php?t=491&postdays=0&postorder=asc&start=1080&sid=406d5e5b038a532cea6a1178aee94726>) 29.4.2009.

Niissä tarkoituksena on liikkeen sujuvuuden ilmaiseminen, ajoneuvon hallinnan poistumista *juosta*-verbillä ei ilmaista. Esimerkistä voi havaita tietynlaisen leikkimielisyyden sävyn. Tavoitteen toteutumista ja tiedon hallintaan saamisesta ei löytynyt *juosta*-verbin ja *käsi*-sanon yhdistelmällä esimerkkiä. *juosta käsistä* on suomessa varsin harvinainen: Internetistä hakiessa sitä löytyi vain yksittäisiä tapauksissa. Siinä entiteettinä on abstrakti asia, esimerkiksi

(90) *Aika juoksee käsistä, mitään ei ehdi tehdä.*

(<http://www.amoriini.com/amoriinibb/viewtopic.php?p=610926&sid=1764a65cec0d0e403fabbaa350c8ac6b>) 29.4.2009.

Entiteetteinä esiintyvätkin tämäntapaisissa lauseissa *ajan* lisäksi vain *elämä* ja *tunnit*, ja *juosta*-verbin merkitys sellaisessa kontekstissa on samanlainen kuin virossa, mitä kuvaa esimerkiksi lause 85. Suomen kielen ominaispiirteenä on, että sekä *juosta*-verbin että muidenkin käsittelemiäni verbien, *luisua*- ja *lentää*-verbien yhteydessä on suomessa

käsi aina monikollinen, kun virossa se on yksikkömuodossa.

***libisema*: käyttöä virossa**

libisema pystyy myös ilmaisemaan sekä haltuun joutumista että hallinnan menettämistä *käsi*-grammin sijasta riippuen. Verbiin liittyy hitaan, sujuvan liikkeen merkitys, se tapahtuu pikkuhiljaa ja etenee vähitellen. Lauseessa on usein adverbi kuten esimerkiksi *tõenäoliselt* ('todennäköisesti'), *ilmselt* ('ilmeisesti'), *arvatavasti* ('luultavasti'), joilla viitataan liikkeen mahdolliseen toteutumiseen, siitä ei olla täysin varma. Tällaista voi ilmaista myös modaaliverbi *võima* ('voida').

Hitaan ja sujuvan liikkeen merkitys näkyy esimerkiksi seuraavassa aineistossa esiintyneessä hallintaan saamista tarkoittavassa lauseessa:

(91) *Mulle libises võimalus kätte.*
'Sain hyvän mahdollisuuden'.

(92) *Kogu tulu libises tema kätte.*
'Koko voitto tuli hänelle'.

kätte libisema-lauseiden entiteetti on lauseen 91 tapaan muutenkin useammiten hyvin abstrakti. Kokonaisuuden, täydellisyyden merkitys korostuu täydennyksen *kogu* avulla lauseessa 92. Hidasta ja askel askeleelta tapahtuvaa etenemistä kuvaa kuitenkin parhaiten esimerkkilause 93.

(93) *Tallinna sadama juhtimine võib libiseda poliitikute kätte.*
(<http://www.postimees.ee/300605/esileht/majandus/170141.php>)
29.4.2009

'Tallinnan sataman johtaminen voi luisua poliitikkojen käsiin'.

Semanttinen merkitys on, että poliitikot ovat jo pitkään tavoitelleet sataman johtoa, ja nyt näyttää siltä, että ne vihdoinkin saavat sen. Se ei ole ollut helppo ja yksinkertainen prosessi, vaan hidas, ja on edennyt askel askeleelta. Juuri tästä syystä lauseessa on *libisema*-verbi. Liike suuntautuu lauseessa kiintopistettä päin, *käsi*-grammi on tulosijaisena ja osoittaa haltuun saamista.

Liike voi suuntautua kiintopisteestä pois päin, ja tällöin *käsi*-grammi on erosijaisena

ja osoittaa hallinnan menettämistä.

(94) *Võimalus libises käest.*
'Menetin mahdollisuuteni'.

On mainittavaa, että entiteettinä oli sekä 'saamista' että 'menettämistä' ilmaisevissa lauseissa useimmiten juuri *võimalus*, abstraktimmista voisi mainita vielä *lahendus* ('ratkaisu') ja *õnn* ('onni'). Konkreettisista tuli esille *raha*.

Verrattaessa *libisema*-verbin yhteydessä esiintyviä *käsi*-grammin tulo- ja erosijaisia muotoja, erosijaisia ja siis menetystä merkitseviä esiintyy huomattavasti enemmän.

Vastineet suomessa

Suomen *luisua*-verbiä on Nykysuomen sanakirjassa selitetty *liukua* (*paikoiltaan, irti jostakin*) ja *luistaa*-verbien avulla. *luisua* ja *käsi*-yhdistelmä on hyvin levinnyt. Vaikka *käsi*-sanaa esiintyy sekä ero- että tulosijaisena, kiintopisteen näkökulmasta katsoen kyse on joka tapauksessa menettämisestä.

(95) *Länsimaat ovat eniten huolissaan suunnitellun öljyputken kohtalosta, jos Georgia luisuu Venäjän käsiin.*
(<http://pnykanen.vuodatus.net/blog/category/Georgia>) 29.4.2009

(96) *Päivät luisuivat tyhjinä käsistä* (NS).

Suomen ja viron välillä ero onkin siinä, että suomessa *luisua* esiintyy aina negatiivisessa merkityksessä, se selviää kontekstista. Virossa asia ei ole näin. *käest libisema* ilmaisee kyllä negatiivista tilannetta, mutta *kätte libisema* voi olla positiivistakin, kuten oli lauseessa 91.

lendama: käyttöä virossa

lendama-verbin semantiikka palaa zoomorfiseen käsitteisysmalliin, sillä sen takana on nimenomaan viite linnun liikkumistapaan. Liike on sujuva, kevyt, mutta ei välttämättä kovin nopea.

Grammin kanssa verbi esiintyy tyypillisesti yhdessä erosijaisen *käest*-muodon kanssa. Verbin voi kuvallisesti ajatella esiintyvän tilanteessa, jossa minkä tahansa entiteetin päästyä lentoon sitä ei ole mahdollista saada takaisin, menettäminen on

lopullinen.

(97) *Aeg lausa lendab käest.*
'Aika karkaa käsistä'.

Erosijainen *käsi* viittaa hallusta poistumiseen ja lauseen semanttinen merkitys kertoo tilanteessa kontrollin menettämisestä.

Tulosijaisessa muodossa *käsi lendama*-verbin kanssa löytyi aineistosta käyttöyhteyksissä, jossa entiteettinä oli konkreettinen objekti kuten *pall* ('pallo') tai *putukas* ('hyönteinen'), eli siinä kysymys ei ollut kieliopillistumisesta, vaan konkreettisesti kädellä tavoittamisesta. Tavoitteen toteutumisen tai tiedon, taidon tms. haltuun saamisen merkityksessä se mainittiin aineistossa vain kerran. Muuttujana oli tällöin *lahendus* ('ratkaisu').

(98) *Lahendus lendas kätte.*
'Ratkaisu löytyi.

Vastineet suomessa

lentää-verbi kuvaa Nykysuomen sanakirjan mukaisesti 'siivillä ilman halki liikkumista', mutta myös 'tällaisen esineen itsenäistä liikkumista, jolla on lentämistä mahdollistava mekaaninen laite'. Verbiä voi käyttää abstraktisestakin liikkumisesta. Se luonnehtii lintujen, hyönteisten ym. siivellisten eläimien tai niiden tavoin ilmassa kulkevien tai kulkeviksi kuviteltujen olioiden liikkumistapaa. (NS).

Kontrollin menettämisen merkityksessä *käsi*-sanana ja *lentää*-verbin yhdistelmä voi esiintyä. Esimerkissä 99 tarkoitetaan kontrollin menettämistä syömiseen.

(99) *Syöminen lentää käsistä.*

Tulosijaisena, 'hallintaan saamisen' merkityksessä suomessa yhdistelmää ei esiintynyt.

Yhteenvetoa

Verbien *tulema* ja *minema* ja *käsi*-grammin sijavaihtelussa voi huomata seuraavia tendenssejä.

minema (ja monen muun menettämistä ilmaisevan) verbin kanssa *käsi*-grammi voi virossa olla sekä tulo- että erosijaisena. *minema*-verbin sisältävän lauseen elementit voivat viitata erilaisiin suuntiin. Esimerkiksi *minema* ja *käest* osoittavat pois päin liikkumiseen. Kiintopistekin voi olla erosijaisena, mutta myös olosijaisena: *meil* paikkaa ilmaisevana ei ilmaise liikettä ollenkaan. Suomesta grammi yleensä puuttuu, mutta muut lauseen elementit ovat suunnaltaan yhteensopivia. Grammin käyttö alkaa pikkuhiljaa tulla myös suomen kieleen, ja silloin se yhtenee verbin suunnan kanssa.

tulema-verbi voi virossa esiintyä ainoastaan tulosijaisen *kätte*-grammin kanssa. Erosijaisena se viittaa johonkuhun ulkopuoliseen kokijaan, ei enää kiintopisteeseen.

Seuraavat kuviot kertovat kiintopisteen sijan, lauseen verbin ja grammin sijan yhteensopivuudesta *minema* ja *tulema*-verbien perusteella.

Kuvio 2. Kiintopisteen sijan, lauseen verbin ja grammin sijan yhteensopivuudesta *minema* ja *tulema* verbien perusteella

Spesifioinniltaan matalien liikeverbien lisäksi käsittelin luvussa kolmea spesifisempää liikeverbiä *jooksma*, *libisema* ja *lendama*. Ne kuvaavat liikettä tarkemmin, koska niihin liittyvät jonkinlaiset ominaisuudet. *jooksma* luonnehtii liikkeen nopeana ja esteettömänä, *libisema* varovaisena ja hitaana, *lendama* sujuvana.

(100a) *Raha jookseb meile kätte*

(100b) *Raha libiseb meile kätte*

‘Rahaa suorastaan tulvii’

Näin ollen viron kielessä erilaiset verbit voivat saman olion liikettä kuvatessaan antaa tilanteesta hyvin erilaisen kuvan. Lauseesta 100a voi päätellä, että entiteetti *raha* saadaan haltuun aika helposti näkemättä paljon vaivaa. *libisema* esimerkissä 100b antaa vaikutelman, että rahan saaminen ei ole helppoa ja nopeaa ja sisältää merkityksen sen tavoitteen täyttymisen eteen tehtävästä työstä. Suomalaisesta käännöksestä näkyy, että eroa ei tehdä. *libisema*-verbin suora vastine *luisua* ei olisi tässä mahdollinen, koska se osoittaa vain tilanteen menettämistä.

lendama-verbiä esiintyy virossa aineiston perusteella harvinaisimmin, varsinkin tulosijaisen *kätte* sanan kanssa. Erosijaisen *käest* muodon kanssa, jossa merkitys

päinvastaisesti on hallinnan menettäminen, yhdistyneiden tapausten löytäminen oli huomattavasti helpompaa. Tulosijaisten muotojen esiintymistä hakiessa tuli esille, että kielenkäyttäjät näkevät sitä mahdollisena ensi sijassa silloin, kun siinä on konkreettinen objekti ja verbillä tarkoitetaan kirjaimellisesti fyysistä liikettä, eli merkitys on vielä alkuperäinen ja konkreettinen. Menettämisen merkityksessä suurempi osa vastuksia viittasi nimenomaan hakemaani abstrahoituneeseen merkitykseen, jossa on jo etäisyys alkuperäisestä merkityksestä. Suomesta sellaista *lentää*-verbin ja *käsi*-sanan yhdistelmää, jossa kysymys ei olisi konkreettisesta entiteetistä ja fyysisestä liikkeestä, ei löytynyt.

Eroavaisuutena suomen ja viron välillä on *käsi*-sanank luku: virossa se on yksikkö, suomessa monikko.

5.3. *käsi*-sana ja *jääma*/*jäädä*-verbi

***jääma*/*jäädä*-verbistä yleisesti.** Käsittelen viron ja suomen *jääma*/*jäädä*-verbejä yhdessä. Verbeillä on virossa ja suomessa pitkälti samat funktiot ja tehtävät. Tukena on ISK:n selitykset *jäädä*-verbistä, joita voi käyttää viron *jääma*-verbinkin kuvaamiseen.

Verbit *tulla* ja *mennä* ovat luokiteltavissa selvästi dynaamisiksi. Konkreettisen fyysisen liikkeen lisäksi ne voivat kuvata myös muutoksen tapahtumista. *jäädä* on monikasvoisempi verrattuna tällaisiin liikeverbeihin. *jäädä*-verbin statiivisuuden puolesta puhuu se, että sen ilmaisemista tilanteista liikkuminen tai muuttuminen voi puuttua; toisaalta siinä voi olla liikkeen tai muutoksen implikaatio kuten esimerkiksi lauseessa *jään tänne*. (ISK § 1502). Koska tila on homogeeninen yhtäjaksoinen tilanne, johon ei liity mitään muutosta eikä liikettä, se ei voi saada päätepistettä. Siinä mielessä *jäädä* verbiä voisi kuvata tilaverbiksi. Tilassa viitataan tyypillisesti ominaisuuksiin, jotka jollakulla on, tai paikkaan, johon joku sisältyy tai kuuluu. Tällaisessa tapauksessa *jäädä*-verbi on lähellä *pysyä*-verbiä.

Ei-tilallisen luonteen puolesta puhuu se, että *jäädä* voi saada suuntasijaisen täydennyksen ja on siten muutosverbin tyyppinen (ISK § 1502.) Kyseessä ei kuitenkaan ole fyysinen liike ja siitä aiheutuva fyysinen paikanmuutos. *jäädä*-verbin ilmaisema muutos on fiktiivinen, eli se kuvaa tilannetta, jossa staattista tilaa ilmaistaan liikkeeseen

viittaavin verbein (Huumo 2005: 507). *jäädä*-verbin muutoksellisuutta voidaan selittää projisoidun, toteutumatta jääneen kehityskulun avulla: muutoksen muodostaakin nimenomaan se, mikä on lauseen vastakohtana ja mikä jää toteutumatta, siis silloinkin, kun kyseessä on tilanteen pysyminen entisenään. Esimerkiksi lause *Pekka jäi kotiin* kontrastoituu projisoituun muutokseen, jota ilmaiseva lause olisi kertonut Pekan poistumisesta kotoa. (Huumo 2005b: 507).

Perussanakirja antaa *jäädä*-verbin ensimmäiseksi merkitykseksi ‘olla lähtemättä, palaamatta, tulematta mukaan’ ja ‘pysyä jossakin’, eli kaikki ne merkitykset kuvaavat staattisuutta, ei-muutoksellisuutta. Näihin merkityksiin perustuukin indoeurooppalaisten kielten käsitteistys staattisesta tilanteesta (Huumo 2005b: 508–509). Olisihan odotuksenmukaisempaa *jäädä*-verbin käyttö yhdessä olosijan kanssa (jos lähtökohtana olisivat nimenomaan indoeurooppalaiset kielet). Suomessa ja virossa *jäädä*/ *jääma*-verbi esiintyy usein tulosijojen kanssa. Mitä tulee *käsi*-grammiin, virossa ja suomessa *jäädä*-verbi yhdistyy nimenomaan tulosijaisen muodon *kätte jääma/ jäädä käsiin* kanssa.

jäädä-verbin yhteydessä esiintyvää tulosijaa on fennistiikassa käsitelty mahdollisena kielihistoriallisena jäänteenä. Syy on siinä, että *jäädä*/ *jääma*-verbi on alkujaan saattanut ilmaista ‘tulemista’ (Hakulinen 1979: 527). Abstraktisilla merkitysalueilla *jäädä* voikin kuvata ‘olotilaan siirtymistä’. Olotilaan siirtyminen kertookin jonkinlaisen tilan alkamisesta, kuten esimerkiksi lause *Hän jäi leskeksi* viittaa leskeyden alkamiseen. (Huumo 2005b: 508)

***püsima*-verbistä *jääma*-verbin rinnalla.** *jääma*-verbillä voidaan virossa ilmaista tilanteen muuttumista eli uudenlaisen tilanteen alkamista. Tällaisessa tapauksessa virossa verbi ilmaisee enimmäkseen negatiivista muutosta, esim. *Ta jäi haigeks ~ nõrgaks ~ leseks* (‘hän tuli sairaaksi ~ heikoksi ~ jäi leskeksi’) (Pajusalu 1994). Toisaalta verbi voi ilmaista entisessä tilanteessa pysymistä. Voi olla vaikeaa päättää, kummasta kussakin lauseessa on kysymys. Sen voi tuoda esille eksplisiittisin keinoin:

(101) *Jäme ots jääb Riigikogu kätte, kus see on kogu aeg olnud.*
(<http://www.minut.ee/article.pl?sid=03/10/31/181200&mode=nested>)

29.4.2009

‘Eduskunta jää niskan päälle, kuten aina’.

Tässä lauseen toinen puoli *kus see on kogu aeg olnud* (‘kuten aina’) viittaa tilanteen jatkumiseen samanlaisena. Joissakin tapauksissa ei ole pantu aivan selvästi ilmi, onko kysymys uudesta tilanteesta tai entisen tilanteen jatkumisesta päättämiseksi tarvitaan jonkinlaisia edellyttäviä tietoja.

(102) *Spiikrihaamer jääb ilmselt Ergma kätte.*

(<http://www.postimees.ee/240308/esileht/siseuudised/319297.php?spiikrihaamer-jaab-ilmselt-ergma-katte>) 29.4.2009

‘Puhemiehen nuija pysyy Ergman käsissä’.

Tällaisessa lauseessa kysymys on tilanteen pysymisestä. Jos lukija tietää lauseen taustaa, että Ergma on toiminut puhemiehenä jo ennenkin, on selvä, että kysymys on pitkäjaksoisen tilanteen pysymisestä entisenään. Jos sitä ei tiedetä, voidaan kuvitella, että puhemiehen virkaa tavoitteli monta ehdokasta, joiden välillä on käyty kilpailu. Puhemiehen nuija metaforisena vallan ilmaisijana on ikään kuin ”käynyt toisen ehdokkaan kädestä toisen käteen” ja Ergma on se, joka on lopulta saanut nuijan haltuunsa eli tavoittanut haetun viran. Tässä tapauksessa kysymyksessä olisi tilanne, joka ei ole pysynyt pitkään, ja jota on edeltänyt muutoksellisuus.

Tilanteen muutoksellisuus tai pysyminen on aivan määrittämätön lauseessa, jossa ei ole mitään eksplisiittistä eikä implisiittistä ilmaisua jonka pohjalta siitä voisi päättää.

(103) *Lapsed jäid vihma kätte.*

‘Lapset jäivät sateeseen’.

Jos lauseen 103 merkitys käsitetään niin, että ”ennen paistoi aurinko ja jonkin ajan kuluttua alkoi sataa”, niin lause sisältää muutoksellisuuden. Jos kertoja sanoo olleensa ulkona sateessa lasten kanssa ja jonkin ajan kuluttua lähteneensä pois, samalla kun lapset eivät tulleet sisälle vaan jäivät ulos sateeseen, kysymyksessä on tilanteen pysyminen ennallaan.

kätte jääma lauseen automaattisuus. *kätte jääma*-ilmauksen sisältävässä lauseessa

ilmaistu muutos tapahtuu automaattisesti, muutoksen aiheuttajaa ei ole merkitty. Esimerkiksi *Kaup jääb kätte* ('Tavara jää käsiin') lauseessa *kaup* on subjektina, mutta tekijää, jonka toiminnasta tilanne johtuu, ei mainita. Sen voi kuitenkin hahmottaa tilanteesta geneerisenä: tavara ei tullut myytyä, koska *ihmiset/ ihmisryhmä/ asiakkaat* eivät ostaneet sitä. Sekä tekijä että syy on tiedossa, vaikka niitä ei suoraan mainita. Lause 102 *Spiikrihaamer jääb Ergma kätte* kertoo siitä, että Ergma luultavasti on tehnyt töitä kyseisen viran saamisen eteen, mutta tilanne ilmaistaan kuitenkin automaattisena – nuija itse pysyy Ergman käsissä.

5.3.1. Merkitys 'jäädä jäljelle'

Luvussa keskityn enimmäkseen merkityksen tarkasteluun. *kätte jääma* voi ilmaista erilaisia tilanteita. Selvittääkseni, minkälaisia tilanteita ja missä määrin esiintyy, pyysin koehenkilöitä antamaan esimerkkilause *kätte jääma*-yhdistelmällä, jos tällainen oli mielestänsä mahdollinen (ks. Liitteet, tehtävä 2B). En pyytänyt vastaajia selvittämään eroja, vaan tulkitsin ne vastauksista. Tuloksista ilmeni, että se esiintyi tällaisissa merkityksissä kuten esimerkiksi *jäädä jäljelle* ja *pysyä*. Niitä on usein vaikeaa erottaa, sillä ne voivat tarkoittaa samaa asiaa:

(104) *Saate lõpus jäi mängijale kätte vaid 1000 krooni.*
'Ohjelman päätyttyä pelaajalle jäi vain 1000 kruunua'.

Jos pelistä ja sen kulusta ei tarkemmin tiedetä, on vaikea päätellä, oliko pelaajalla 1000 kruunua jo pelin alussa ennen vai voittiko sen pelin edetessä.

Joskus niiden välinen ero on helpommin huomattavaa:

(105) *See summa jääb sinu kätte.*
'Tämä summa jää sinulle'.

Lause on selvästi pysymistä merkitsevä.

Käyttöä virossa

Suomen *jäädä*-verbi löytää käyttönsä tilanteissa, joissa osa tarkoitetta jatkaa tilassa

olemista, samalla kun osa sitä poistuu tilasta. Tällaisia ovat ns. jäljelle jäämistä ilmaisevat lauseet kuten *kattilaan jäi vielä puuroa*. Näihinkin voi kohdistaa käsitystä projisoidusta kehityskulusta. (Huumo 2005b: 507). Samaa voi sanoa viron *jääma-*verbistä.

(106) *Ilmselt jäävad kätte need kõige kallimad korterid.*

(http://www.tarbija24.ee/080307/esileht/olulised_teemad/tarbija24/kinnisvara/248608.php) 29.4.2009

‘Varmaan ne kaikkein kalleimmat asunnot jäävät käteen’.

Lauseesta voi hahmottaa, että myynnissä on ollut erihintaisia asuntoja. Edullisemmat, eli osa kokonaisuudesta on myyty, ja kaikkein kalleimmat asunnot, jotka muodostavat loput kokonaisuudesta, on vielä myymättä, eli jatkavat entisessä tilassa olemista. Toisaalta voi *kätte jääma-*ilmausta käyttää tällaisestakin tilanteesta, jossa tarkoitetta ei poistukaan tilasta:

(107) *Ostjaid on vähe ja kaup jääb kätte.*

‘Ostajia on vähän ja tavara jää käsiin’.

Ei ole selvä, jäävätkö kaikki tavarat myymättä vai myydäänkö jonkin verran ja jotain jää jäljelle. Lauseessa on siis yhtä hyvin mahdollinen se merkitys, että osaakaan tarkoitetta ei poistu tilasta, vaan koko tarkoite jatkaa tilassa olemista.

*kätte jääma-*ilmaisu on hyvin tavallinen lauseissa, jossa yhtenä subjektina on *raha*. Siitä puhutaan usein merkityksessä, jossa arvostetaan rahan määrää.

(108) *Kui maksud ära maksan, jääb kätte 5000 krooni.*

‘Kun kaikki laskut on maksettu, käteen jää 5000 kruunua’.

Käytettäväksi jäävän rahan määrä koetaan liian pieneksi. Tämä implisiittinen ajatus on melkein aina mukana rahasta kertovissa lauseissa, joissa *kätte jääma* sisältyy.

Yleisemmin *kätte jääma* yhdistelmään liittyykin myymisen merkitys. Joskus voi kyse olla myös ei-kaupallisesta tilanteesta, mutta tavoitteena on kuitenkin vapautua

jostain.

(109) *Kutsikad jäävad kätte.*

‘Pennut jäävät käsiin’.

Kyseessä voi olla pentujen myynti, mutta voi myös olla, että niille haetaan vain sopivaa omistajaa eikä niitä haluttukaan myydä. Joka tapauksessa tarkoituksena on ollut pennuista vapautuminen, mutta se ei onnistunut. Rahallinen tai kaupallinen merkitys on kuitenkin vahvasti *kätte jääma*-lauseissa yleisin. Jäljelle jäämisen lisäksi *kätte jääma*-lause voi pitää sisällä lisämerkityksiä. Lisäksi useissa lauseissa, varsinkin sellaisissa, joissa subjektin tarkoitteena on ruoka tms. käyttökelpoisuutensa tai tietyn ominaisuutensa menettävä aines, on mukana merkitys tuotteen pilaantumisesta.

(110) *Ilusad maasikad jäävad kätte.*

‘Komeat mansikat jäävät käsiin’.

Jäljelle jäämisen lisäksi tähän voi liittyä merkitys mansikoiden käyttökelpoisuuden menetyksestä, mätänemisestä, pehmenemisestä tms. Muutoksesta seuraavaa tilannetta ei ole odotettu eikä tavoitettu. Näin voidaan sanoa, että *kätte jääma*-yhdistelmän muutos kuvataan aina negatiivisena.

kätte jääma-ilmausten yhteydessä tuli aineistossani esille runsaasti tämäntapaisia lauseita, joissa viitattiin tavalla tai toisella hallussa olemiseen tai haltuun joutumiseen. Tällaisia olivat esimerkiksi *Su raamat jäi minu kätte* (‘kirjasi jäi minulle’) tai *Jäin vaenlase kätte vangi* (‘jouduin vihollisen kynsiin’). Haltuun ja omaisuuteen joutumista en tässä kuitenkaan sen enempää pohdi, siitä antaa perusteellisen kuvan Ojutkankaan (2001) väitöskirja.

Vastineet suomessa *jäädä käteen ja jäädä käsiin*

Virossa sekä rahan jäljelle jäämisen että jonkin ruoka-aineen käyttämättä jäämisen ilmaisemiseen käytetään samanmuotoista rakennetta *kätte jääma*. Suomessa tässä on eroavaisuus, joka ilmenee luvussa. *jäädä käteen ja jäädä käsiin* eivät esiinny aivan samanlaisissa yhteyksissä.

jäädü käteen

Yksiköllinen muoto esiintyy tilanteissa, joissa mitataan jotain saatua hyötyä. Yleinen konteksti on sellainen, jossa muuttujana on raha. Tätä esiintyy ylivoimaisesti eniten, kun tarkastelee esimerkiksi Internetin avulla saatuja tietoja. Näissä se kuuluu tyypillisesti sellaiseen käyttöyhteyteen, jossa on puhetta veroista, tuloista, palkasta, vuokramäärästä jne.

(111) *Mitä jää käteen jos tienaa 50000€ vuodessa?*

(<http://keskustelu.suomi24.fi/show.fcgi?category=5000000000000003&conference=4000000000000034&posting=22000000018325785>) 29.4.2009

Raha on muuttujana silloinkin, kun sitä ei lauseessa eksplisiittisesti ilmaista, vaan sitä mitataan jollain muulla tavalla, tässä tapauksessa prosenteissa.

(112) *Miten monta prosenttia yrittäjälle jää käteen?*

Ilmaisia *jäädü käteen* käytetään silloinkin, kun arvioidaan jostakin tilanteesta saatua muuta hyötyä, jota ei välttämättä ole mahdollista mitata rahassa. Nimeän tämän mentaaliseksi hyödyksi. Tällaisena voi olla kokemus, uusi osaaminen, tieto tms.

(113) *Mitä jää käteen rippikoulusta?*

(http://www.evl.fi/kkh/ktk/2006_10_12altorstaivieras.htm) 6.4.2009

Tässä ei voi kysymys olla rahasta eikä muuten mitattavasta konkreettisesta hyödystä, vaan nimenomaan mentaalista hyödystä. Esimerkki 113 on artikkelin otsikko, jota seuraa pohdinta siitä, miten rippikoulussa käynti vaikuttaa nuoren suhtautumiseen kirkkoon ja uskontoon. Siinä siis mietitään juuri mentaalisia vaikutuksia. Toinen mentaalisen hyödyn esimerkki on tyypillisesti jonkinlaisten yhteenvetojen tekeminen. On käyty läpi jokin prosessi, jonka päätyttyä pohditaan sen seurauksia ja siitä saatuja hyötyjä.

(114) *Vuosi 2008 paketissa, mitä jää käteen?*

(<http://barbarocker.com/?p=158>) 6.4.2009.

Tämäkin on otsikko, jota seuraavassa tekstissä kirjoittaja pohtii kuluneen vuoden tapahtumia. Kirjoittaja analysoi ja mietiskelee, minkälainen mennyt vuosi oli.

jäädä käsiin

Suomessa on olemassa *jäädä*-verbin kanssa esiintyvä monikollinen *käsiin*-muoto, mitä virossa vastaa yksiköllinen *kätte jääma*. Sitä käytetään tarkoitteesta vapautumisen toivomisen merkityksessä. Ilmauksissa on usein mukana kaupanteon merkitys.

(115) *Uudet asunnot jäävät myyjien käsiin.*

(<http://www.taloussanomat.fi/omatalous/2007/11/21/uudet-asunnot-jaavat-myyjien-kasiin/200729443/139>) 29.4.2009

(116) *Pennut jäävät käsiin.*

(<http://www.laikajarjesto.fi/smf/index.php?topic=3246.>) 29.4.2009

5.3.2. Merkitykset ‘joutua mielivaltaan’ ja ‘unohtua’

Mielivaltaan joutumisen ja unohtumisen merkityksessä käytettiin viron aineistossa *kätte jääma* yhdistelmää melko vähän. Sen takia käsittelen niitä yhtenäisesti samassa luvussa.

Käyttöä virossa

Aineistossa esiintyi seuraavia esimerkkejä, jossa tarkoitettiin jonkun mielivaltaan joutumista.

(117) *Rebane jäi karu kätte.*

‘Kettu joutui karhun kynsiin’.

(118) *Sattusin röövli kätte.*

‘Jouduin ryövärin kynsiin’.

Unohtumista tarkoitettiin seuraavissa lauseissa.

(119) *Su pinal jäi minu kätte.*
'Penaalisi jäi minulle'.

Tilanne on siinä siis aina negatiivinen.

Vastineet suomessa *kynsiin, kouriin*

Spatiaalinen käsitteistys voi perustua myös eläinten ruumiinrakenteeseen, jolloin käsitteistys perustuu zoomorfiseen käsitteisysmalliin (Ojutkangas 2001: 30). Osana kättä myös *kynsi* on otettu käyttöön haltuun joutumista merkitsemään.

(120) *Jäin vaenlase kätte.*
'Jäin vihamiehen kynsiin'.

Virossa *küüs*-sanaa olisi tässä kontekstissa yhtä mahdollinen: *jäin vaenlase küüsi*. Muutenkin uhkan aiheuttamasta tilanteesta suomessa käytetään *kynsi*-sanaa. Ero suomeen on kuitenkin siinä, että virossa koettavan uhkan aiheuttajana pitää olla elollinen tekijä, mutta suomessa se ei ole niin tärkeää.

Yhteenvetoa

Käsittelin viron kielen tapauksia, jossa tulosijaisen *käsi*-grammin esiintyminen *jääma*-verbin kanssa tapahtuu *käsi*-sanana ollessa yksikkömuodossa. Suomen kielessä samoilta merkitysalueilta löytyi erilaista käyttöä, sillä *käsi* voi tilanteesta riippuen olla lauseessa joko yksiköllisenä tai monikollisena. Yksiköllistä *jääda käteen*-ilmausta käytettiin rahasta puhuen, kun arvioitiin sen määrää. Tämä konteksti oli ominainen sekä suomelle että virolle. Eroavaisuutena nousi esille, että suomessa samaa ilmaisua voi käyttää myös sellaisella merkitysalueella, jota nimeän mentaaliseksi hyödyksi. Lisäksi molemmalle kielelle ominaisena piirteenä on viitata tapahtumaan, jossa ideana on vapautuminen jostain, mutta se ei onnistu. Kysymys on siis 'jäljelle', 'ylimääräiseksi jäämisestä'. Tällöin suomessa käytetäänkin monikollista muotoa *käsiin*.

kätte jääma voi virossa tarkoittaa myös 'unohtumista' tai 'mielivaltaan joutumista'. Niiden osuus koehenkilöiden esittämissä lauseissa oli kuitenkin aika pieni verrattuna 'jäljelle jäämisen' ja 'pysymisen' merkitykseen. Tuloksia kuvaa seuraava kaavio.

Kaavio 6. *kätte jääma* merkitykset virossa (vastausten absoluuttinen määrä)

5.4. Syytä ilmaisevat verbit ja grammin ja sisäpaikallissijan työnjako

Syytä ilmaisevistä verbeistä yleisesti. On olemassa joukko verbejä, jotka ilmaisevat jonkun tapahtuman syyn. Tällaisia voivat olla ‘johonkin tilanteeseen joutumista’ ilmaisevat verbit, esim. *surema* (‘kuolla’), *sattuma* (‘joutua’), *jääma* (‘jäädä’). Lauseille, joissa tällaiset dynaamisuutta ilmaisevat verbit esiintyvät, on ominaista suuntaisuus. Jossakin tilanteessa olemista ilmaisevat *piinlema*, *kannatama* (‘kärsiä’), *külmetama* (‘palella’) myös tässä esiintyy *jääma*-verbi. *jääma* ja *jäädä*-sanoista kertoi tarkemmin luku 5.3. Tässä luvussa tarkastelun kohteena on sisäpaikallissijojen ja *käsi*-grammin käyttö dynaamisen, syytä ilmaisevan verbin *kuolla/ surema* yhteydessä. Sen lisäksi kuvaan, miten voi ilmaista syytä silloin, kun kyseessä on tämän syyn aiheuttamassa tilassa pysyminen. Verbit, jonka avulla tilassa pysymistä tutkin, ovat *piinlema* ja *kannatama*.

Grammin ja sisäpaikallissijan rinnakkainelo. Grammit ja paikallissijat ovat virossa rinnakkain käytössä. Joissakin konteksteissa toinen keino on toista yleisempi, joissakin niitä käytetään täysin samassa ympäristössä vertaisesti. Grammin ja sisäpaikallissijan työnjakoa tarkastelen syytä ilmaisevien verbien avulla.

Syy on abstrakti käsite, jolla ei kirjaimellisesti voi olla käsiä. *käsi*-grammin käyttö pohjautuu ‘hallussa pitämisen merkitykseen’. Esimerkiksi jonkinlainen sairaus tai tunne voidaan käsitteistää syynä, joka vaikuttaa muuttujaan aiheuttamalla sille jonkinlaisen tilan tai muutoksen. Sairaudet ja tunteet, jotka ilmaisevat tiettyä olotilaa, voidaan käsitteistää muuntautumiskykyisinä samalla tavalla kuten luonnonilmiötkin. (Ojutkangas 2001: 146).

Sitä, että syyllä voidaan omistaa ”kädet”, tukee myös Talmyn huomautus siitä,

etteivät esimerkiksi tilakäsitteenkään riipu niiden koosta, muodosta tms. (Talmy 2000: 146–147). *sisä*-grammin käyttöä suomen kielessä käsittelevästä tutkimuksesta (Ojutkangas 2008) käy ilmi, että hyvin tavallista on kiintopisteen käsitteistäminen säiliönä. Siis *sisä*-grammia voi käyttää tällaisistakin tiloista, joiden ”sisälle“ on oikeasti mahdotonta laittaa mitään eli tapauksista, joissa todellisuudessa kiintopisteeltä sisäosa puuttuu. (Ojutkangas 2008: 386–387). Mainitussa artikkelissaan Ojutkangas tarkastelee suomen *sisä*-grammeja ja niiden käyttöä verrattuna sisäpaikallissijoihin. Tuloksista ilmenee, että valinnan tekemiseen vaikuttaa usein seikka, että grammi viittaa sijaintiin tarkemmin ja sijapäätte on siihen verrattuna skemaattisempi (emt. 394). Esimerkiksi lause *Hän on talon sisällä* viittaa muuttujan sijaintiin huomattavan tarkemmin kuin *Hän on talossa*. Grammilla ilmaistuna lauseella saadaan paikka vahvemmin korostetuksi. Samanlaista vaihtelua on syyn ilmaisemisessa, sillä joskus tilaan joutumisen syyn voi ilmaista sisäpaikallissijalla, joskus grammilla: *surema kopsupöletikku/ kopsupöletiku kätte* (‘kuolla keuhkokuumeeseen’).

Grammia voi käyttää sijapäätettä luontevammin silloin, kun halutaan ilmaista tilanteen erikoisuutta. Esimerkiksi *Hänellä on tupakka suussa* viittaa normaalisti siihen, että tupakan pää on suussa. Lauseella *Hänellä on tupakka suun sisällä* saadaan aikaan uusi merkitys. Tämä synnyttää vaikutelman, että ‘tupakka on kokonaan suussa’. Tämä on poikkeuksellinen tilanne, ja grammi tuo sen erikoisuuden näkyviin. (Ojutkangas 2008: 387). Verrattuna sijapäätteeseen *sisä*-grammille löytyy käyttöä usein myös silloin, kun sitä halutaan kontrastoida *ulko*-kantaiseen ilmaukseen. Silloin pystytään siirtämään huomio yhdestä akselin ääripäästä toiseen – sisäpuolen vastakohtana on ulkopuoli (emt. 391). Miten siis ovat selitettävissä sairautta ilmaisevat grammilla ilmaistu *kopsupöletiku käes* ja sisäpaikallissijalla ilmaistu *kopsupöletikus*? Pyrin vastaamaan tähän kysymykseen seuraavassa.

Syytä ilmaisevalla *käsi*-grammilla esitetty tilanne on abstraktimpi kuin edellä esitetyissä konkreettista paikkaa kuvaavan *sisä*-grammin tilanteissa. Niissä olivat olemassa konkreettinen kiintopiste, muuttuja ja paikka, johon tapahtuma sijoittui. Syyn ilmaiseminen on abstrakti suhde, joten tässä ei voi olla kysymys sisä- ja ulkopuolesta eikä *käsi*-ilmauksen vastakohtana olemisesta jollekin muulle ruumiinosalle.

käsi-grammin ja sisäpaikallissijan välinen valinta voi riippua tilanteen luonteesta,

esimerkiksi sen kestosta tai vakavuudesta. Syyn ilmaisemisen tapauksessa kyse voi olla konkreettisesta sairaudesta, johon liittyvät tietyt oireet, mutta myös ihmiselle ominaisista tunnetiloista ja affekteista.

Analysointia varten kokosin listan erilaisten sairauksien nimityksiä. Aineistona on koehenkilöiden antamat vastaukset (ks. Liitteet, tehtävä 5).

Täytyy erityisesti ottaa huomioon, että sisäpaikallissijaiset ja *käsi*-grammin avulla muodostetut lauseet ovat virossa hyvin usein rinnakkaisessa käytössä. Esitetyt tulokset perustuvat koehenkilöiden kielitajuun, mutta muita mahdollisuuksia ei voi sulkea pois. Lähtökohtana onkin, että sisäpaikallissijain ja *käsi*-grammin käytön välillä on hyvin pienet erot. Jotta keinojen esiintymisfrekvenssi olisi helpompi hahmottaa, esitän tutkimustuloksista muutamia lukumääriä. Kaiken kaikkiaan analysoitavien sairauksien, mentaalisten tilojen tms. mahdollisten syiden määrä oli 30. Vertailussa oli mukana mahdollisimman erilaisia syitä.

5.4.1. Tilaan joutuminen: verbit *surema* ja *kuolla*

Kieliopillisia keinoja kuoleamisen syyn ilmaisemiseen: suomi ja viro

kuolla on muutosverbi, jonka sisältävään lauseeseen liittyy dynaamisuus. Suomessa *kuolla*-verbiin liittyvää tapahtuman aiheuttajaa on tapana ilmaista illatiivilla, esim. *kuolla keuhkokuumeeseen/ vatsakipuun*. Virosta löytyy aivan sama keino, esimerkkinä illatiivimuotoisesta syyn ilmaisemisesta on *surema kopsupõletikku/ kõhuvalusse*.

Suomessa myös elatiivi on mahdollinen, mutta vain silloin, jos lauseke ei tarkoita sairautta, esim. *nuorukainen kuoli puukoniskusta* (ISK § 997). Virossakin elatiivi on mahdollinen ja samoin kuin suomessa, se sopii tilanteeseen silloin, kun lause ei tarkoita sairautta, esimerkiksi *surema hokilitri hoobist* (‘kuolla kiekon iskusta’). Elatiivi sopii virossa ilmaisemaan syytä esimerkiksi tapauksessa, jossa kyseessä ovat affektit tai tunnetilat, joita joskus kuvallisesti käytetään kuoleman syytä ilmaisemaan, ja joiden vastineissa suomessa on entiseen tapaan illatiivi: *Surema naerust/ kurvastusest/ raevust/ masendusest* (‘kuolla nauruun/ suruun/ raivoon/ masennukseen’).

Postpositioilmaukset *vuoksi, takia, seurauksena* ovat mahdollisia lauseissa, joista ei ilmene, mikä vai kuka on tapahtuman varsinainen aiheuttaja, esim. *Kotirintamalla kuoli*

sodan vuoksi pari tuhatta ihmistä (ISK § 997). Virostakin mainittakoon vielä postpositiot *tõttu, pärast, tagajärjel* ('takia, vuoksi, seurauksena'), esim. *surema raskete vigastuste tagajärjel* ('kuolla vakavien vammojen vuoksi'). Mainitut postpositiot eivät sovi silloin, kun kyseessä ovat affektit ja tunnetilat:

**surema naeru/ kurvastuse/ raevu tõttu/ pärast/ tagajärjel*

‘*kuolla naurun/ surun/ raivon takia/ vuoksi/ seurauksena’

Vaikka kaikki nämä keinot ovat olemassa kummassakin kielessä, niiden käyttöyhteydet eroavat. En tarkastele niitä eroavaisuuksia kaikkien keinojen kannalta, vaan keskityn illatiiviin ja jätän elatiivit ja postpositiot sivuun. Illatiivin rinnalle on virossa tullut grammikäyttöinen ilmaisukeino, joka suomesta puuttuu. Grammeista kuvaa syyn aiheuttamaan tilanteeseen joutumista *käsi*-grammi, mutta samassa tehtävässä voi olla muitakin grammeja kuten *all*.

Sijapaikallissijat ja grammi voivat olla käytössä yhtä aikaa ja täysin vertaisina: *surema kopsupõletikku/ kopsupõletiku kätte*. Dynaamisuus on kummassakin vaihtoehdossa olemassa, sitä ilmaisee illatiivi. Toisessa lauseessa illatiivissa on sairauden nimitys itse, toisessa grammi, jonka edessä oleva määrite on genetiivissä.

Yritän saada selville, minkälainen rooli on *käsi*-grammilla mainituissa käyttöyhteyksissä verrattuna sisäpaikallissijaisiin ja mihin valinta kummankin käytöstä perustuu. Selvitän sijapäätteen ja grammin työnjakoa ensiksi viron *surema*-verbin yhteydessä. Viron *surema* vastaa samoja ehtoja kuin ISK:n mukaan suomen *kuolla*, joka on muutosta kuvaava pääpisteeseen johtava verbi. Verbille on ominaista resultatiivisuus ja rajallisuus – tilanne loppuu muutoksen jälkeen (ISK § 1511).

Tulokset osoittivat, että sisäpaikallissija on yleisempi kuin grammi. Vastaajat olivat ehdottaneet myös postpositioita *tõttu, pärast* ja *tagajärjel*. Alla olevassa kaaviossa olen tehnyt seuraavanlaisen erottelun: postpositiot *tõttu, pärast* ja *tagajärjel* on laskettu yhteen, sillä niiden kokonaismäärä jäi huomattavasti kahta muuta keinoa alhaisemmaksi. Vaikka *käsi*-grammi on myös postpositio ja muutkin postpositiot voi käsitellä grammeiksi, *käsi*-grammia esiintyi huomattavasti enemmän kuin sanoja *tõttu, pärast* ja *tagajärjel*. Ollenkaan ei esiintynyt elatiivista muotoa, vaikka onkin viron

kielessä olemassa. Kaiken kaikkiaan 30 sairauden ilmaisemisessa annettiin 197 vastausta. Kaavio kuvaa sisäpaikallissijojen, *käsi*-grammien ja postpositioiden *tõttu*, *pärast* ja *tagajärjel* absoluuttista esiintymismäärää niistä 197 vastauksen joukosta.

Kaavio 7. Sisäpaikallissijan, *käsi*-grammin ja postpositiorakenteen esiintyminen *surema*-verbin yhteydessä (vastausten absoluuttinen määrä)

Syyn luonne

Analysoidut syyt erosivat toisistaan. Ne voivat olla oikeita sairauksia kuten esimerkiksi keuhkokuume, tulehdus, kipu tms., mutta myös erilaiset mentaalitilat, tunteet ja affektit kuten nauru, suru, raivo tms. voivat esiintyä syynä. Kolmantena voi olla jonkinlaisen puutteen esiintyminen syynä. Tarkoituksena oli selvittää, riippuuko ilmaisukeinon valinta syyn luonteesta.

Syynä sairaus

Yksi ero sisäpaikallissijan ja grammin välillä on se, onko kuolemissyynä ns. oikea sairaus vai ihmisen sisällä oleva, tajunnasta johtuva tunnetila tai puute. Kun kuoleman syynä on oikea sairaus, grammin tai sijapäätteen valinta voi määräytyä sen mukaan, minkälaiset ominaisuudet tällä syyllä on. Yksi ominaisuus, johon valinta voi perustua, on kesto. Paikallissijainen käyttö on yleisempää juuri silloin, kun syy on kestoaltaan hyvin lyhyt:

(121) *surema infarkti, insulti*
(infarkti, aivohalvaus)

Näistä kahdesta lyhytaikaista syytä ilmaisevasta sairaudennimityksestä puhuttaessa *kätte*-grammin käyttö oli hyvin harvinainen. Pyysin ottamaan kantaa myös seuraaviin sairauksiin, jotka eivät kyllä ole kestoaltaan yhtä lyhyitä, mutta jotka voi siitä huolimatta luokitella suhteellisen lyhytaikaisiksi. Niistä käytettiin samalla tavalla huomattavasti enemmän sisäpaikallissijaista muotoa kuin *käsi*-grammia:

(122) *surema grippi, toidumürgitusse, haavadesse*

(flunssa, ruokamyrkytys, haavat)

Näin aiheutuu kysymys, olisiko vastakohtana lyhytaikaisille pitkään kestävien sairauksien tapauksessa *käsi*-grammi sisäpaikallissijaa yleisempi. Tällainen oletus ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Pitkään kestävien ja jatkuvien syiden ilmauksissa *käsi*-grammia ei voi pitää sijapäätettä yleisempänä, molempia vaihtoehtoja käytetään. Sisäpaikallissijaista tapaa käyttää ylivoimaisesti suurempi osa vastaajia:

(123) *Surema tuulerõugetesse, vähki, suhkruhaigusesse*
(vesirokko, syöpä, sokeritauti)

Toinen piirre, jonka avulla voisi yrittää selvittää kummankin keinon käyttöä, oli sairauden vakavuus ja siihen kuoleminen todennäköisyys. Vakavuus on tietysti hyvin subjektiivinen käsite, mutta tarkoitan tässä sairauksia, joihin kuoleminen on tavallisempaa kuin toisiin. Näyttää siltä, että sijapäätteen ja grammin väliltä valitseminen voi tämän kriteerin avulla selittyä aika hyvin. *käsi*-grammi esiintyy *surema*-verbin yhteydessä seuraavien sairauksien yhteydessä:

(124) *Surema angiini, krampide, migreeni, peavalu, depressiooni, pohmelli, astma kätte*
(angiina, kouristukset, migreeni, päänsärky, depressio, krapula, astma)

Todellisuudessa nämä mainitut sairaudet voivat kestää pitkään, mutta olisivat kuitenkin aika poikkeuksellisia kuoleman aiheuttajia. Vastaavasti sisäpaikallissijan käyttö on tavallisempaa juuri puhuttaessa tällaisista sairauksista, jotka ovat luonteeltaan vakavia ja todennäköisiä kuoleman aiheuttajia:

(125) *surema insultti, infarkti, südamehaigusesse, gangreeni, suhkruhaigusesse*
(aivohalvaus, infarkti, sydäntauti, kuolio, sokeritauti)

Tästä havainnosta on muutama poikkeamia, nimittäin sisäpaikallissija oli yleisempi eräiden sellaistenkin sairauksien ilmauksissa, jotka eivät yleensä johda kuolemaan:

(126) *surema kopsupõletikku, grippi*
(keuhkokuume, flunssa)

Syynä mentaaliset tilat, tunteet ja affektit

Myös tunnetilat voi kokea niin voimakkaina, että ne esitetään kuoleman syyksi. Käyttö on kuitenkin kuvaannollinen, sillä tuskin kuolemissen syynä voi olla nauru, onni, suru, pelko tms. Sijapäänteen ja grammin käyttö on tässäkin tapauksessa hyvin vaihtelevaa. Kun sairauksien kohdalla pyrin selittämään kumpaakin käyttötappaa keskittyen merkityksellisiin seikkoihin, tunnetilojen ja affektien tapauksessa selitys voi piillä lauseenjäsenien morfologiassa.

Useat tunnetiloja ja affekteja ilmaisevat sanat ovat hyvin lyhyitä. Valinnan tekeminen sisäpaikallissijan ja *käsi*-grammin välillä riippuu siitä, minkälainen on sanan illatiivimuoto. Virossa on olemassa kaksi illatiivityyppiä, pitkä ja lyhyt. Pitkän, *sse*-loppuisen illatiivin muodostaminen on mahdollista kaikista sanoista. Joissakin sanatyypeissä voi pitkän illatiivin lisäksi olla olemassa myös lyhyt illatiivi. Sanamuodot, joiden lyhyt illatiivi lankeaa yhteen partitiivin kanssa, sanotaan 0-illatiiviksi. (EKK: 187). Ero *käsi*-grammillisen ja sisäpaikallissisen välisen muodon väliltä lieneekin siinä, minkä muodoista illatiivia sanasta käytetään. Sanat, joista voi muodostaa ainoastaan pitkän illatiivin, eivät tarvitse *käsi*-grammia, sillä *sse*-loppuinen sijapäätte on vain illatiivin tunnus. Se pystyy ilmaisemaan tilanteen itsenäisestikin tarvitsematta grammia, vaikka grammillinenkin keino on olemassa ja käytössä. Näin voi muodostaa sekä sisäpaikallissijalla *surema kurvastusse/ masendusse* että *käsi*-grammilla *surema kurvastuse kätte/ masenduse kätte* ('suru, masennus'). Lyhyt illatiivi vaatii *käsi*-grammin mukanaan, koska sanoissa, joista sen voi tehdä, se lankeaa yhteen partitiivin muodon kanssa eikä ole siis eroteltava. Näin 0-illatiivi ilman *käsi*-grammia ei voi ilmaista tilannetta riittävän selvästi, vaan grammi on siinä tarpeen: *surema naeru kätte, hirmu kätte, õnne kätte, rõõmu kätte* (nauru, pelko, onni, ilo). Niistä pelkkiä sisäpaikallissijaisia muotoja ilman *käsi*-grammia ei käytetä. Tämä ajatus näyttää pitävän paikkansa tunnetilojen kohdalla. Ns. oikeisiin sairauksiin ja puutteisiin se ei ole laajennut, sillä aineisto osoitti, että voidaan löytää sisäpaikallissijaisiakin esimerkkejä:

(127) *surema vähki, nälga*
(syöpä, nälkä)

Syynä puute

Kuoleman syynä ei aina ole sairaus eikä kuvallisesti tunnetila, vaan se voi olla myös

jostain puutteesta aiheutuva tilanne kuten jano ja nälkä.

(128) *surema nälga, janusse, vaesusesse*
(nälkä, jano, köyhyys)

Sanan *nälga* ja *janu* sisäpaikallissijasta käyttöä kannattivat kaikki 11 informanttia, sanan *vaesus* tapauksessa ehdotettiin vain kerran postpositiota *pärast*. Grammia ei siis tässä aineistossa esiintynyt. Toisaalta sen olemassa oloa ei voi kiistää, sillä esimerkiksi Googlestä vastaavia yhteyksiä kyllä löytyy.

Sairauksia kuoleman syynä käsitellessäni osoitin, että mitä todennäköisempi mainittu syy kuolemaan johtavana on, sitä yleisempää on sisäpaikallissijainen käyttö. Samaa ajatusta voidaan soveltaa tässäkin tapauksessa: vaikka kyseessä ei olekaan lääketieteellinen sairaus, nälän, janon ja köyhyyden takia menehtyminen on mahdollista.

verbit *surema* ja *kuolla* tilaverbinä

Vaikka *surema*-verbi käsitetään dynaamisena ja sen pitäisi johtaa päätepisteeseen, aineisto osoitti, että sekin voi viitata tilassa pysymiseen. Se käyttäytyy *kannatama*-verbin tapaan kuvatessaan prosessia ja syyn nimitys on tällöin inessiivimuodossa.

(129) *surema krampides, külmas*
(kouristukset, kylmä)

Ainakin *külmas*-tapauksessa voi olla kahdenlaista selitystä. Jos *külm* hahmottaa olosuhteita, jossa kuoleminen hetkellä ollaan (esim. *kylmä huone, kylmä sää*), ja kuoleman aiheuttaa jokin muu syy, esim. *kirjanik suri külmas toas kopsupõletikku* ('kirjailija kuoli kylmässä huoneessa keuhkokuumeeseen'), niin *surema* on siinä muutosverbi. Jos *külm* käsitetään kuoleman aiheuttajaksi, *surema*-verbi käyttäytyy aivan *piinlema* tai *kannatama*-tyyppisen tilaverbin tapaan. Tällainen käyttö tuntuu puhekielessä koko ajan laajentuvan. Internet-sivustoista löytyy esimerkiksi seuraavia lauseita:

(130) *Suren naerukrampide käes.*
(<http://www.rate.ee/comments.php?user=663201>) 9.4.2009

('kuolen naurukouristuksiin')

(131) *Eile sis esivanemate pidu ex.kus ma igavuse käes surin.*
(http://silmarwen.blogspot.com/2004_01_01_archive.html) 9.4.2009
(‘kuolin tylistykseen’)

Suomessa tämä käyttö on yhtä harvinainen, mutta sitä kuitenkin löytyy. Internetistä löytyivät esimerkit:

(132) *Jos lopettaa sen takia päivänsä ettei halua kuolla kivuissa niin se on hyväksyttävää.*
(<http://www.apinat.fi/forum/16/2726>) 8.4.2009

(133) *Ei ihmisillä ole oikeutta kuolla kivuissa ja tuskissa.*
(http://keskustelu.suomi24.fi/terveys_show.fcgi?category=97&conference=150000000000101&posting=2200000000741867) 8.4.2009.

5.4.2. Tilassa oleminen: verbit *kannatamal piinlema* ja *kärsiä*

Kieliopillisia keinoja tilassa olemisen ilmaisemiseen: suomi ja viro

Suomen *kärsiä* ja viron *kannatamal piinlema*-verbien määritteen sijakäytössä on kahden vertailukohteenä olevan kielen välillä paljon enemmän eroavaisuuksia kuin suomen *kuolla* ja viron *surema*-verbien käytössä. Suomessa *kärsiä*-verbin yhteydessä mainitun syyn sija on elatiivi (ISK: § 487). Vaikka verbillä ilmaistaan jatkuvaa tilassa olemista, syytä ilmaistaan erosijalla: *kärsiä kuumeesta*. On löydettävissä kuitenkin esimerkkejä *kärsiä*-verbin poikkeuksista esiintymistä, jossa se on viron tapaan inessiivimuodossa:

(134) *Uutta tavaraa on kuitenkin luvassa jo ensi tiistaina, joten kauaa ei tarvitse helteessä kärsiä ilman pokerijuttuja.*
(<http://nettipokeri.info/home>) 9.4.2009.

(135) *Ilmaston puolesta mä oon kyllä ihan väärässä maassa, kärsin kuumuudessa ja tykkään kunnan talvesta ja lumesta.*
(<http://kaksplus.fi/keskustelu/t826830,225>) 9.4.2009.

Tällöin olosuhteen kuvaus on ehkä jopa vahvempi kuin syyn, mutta kuitenkin juuri

olosuhde tulkitaan syyksi.

Viron kielessä *kannatama* ja *piinlema*-verbejä käytetään tilassa olemisesta, ja syy ilmaistaan inessiivillä: *kannatama/ piinlema nohus, kopsupõletikus* tms. Toisena mahdollisuutena on *käsi*-grammin käyttö, joka sekin on samassa sijassa: *kannatama/ piinlema nohu käes*. Monissa tapauksissa sisäpaikallissija ja grammi voivat esiintyä samoissa käyttöyhteyksissä.

käsi ei ole kuitenkaan ainoa grammi, jota *kannatama/ piinlema* kanssa voi käyttää. Aineistosta ilmeni, että myös *all* on siinä kontekstissa mahdollinen. *all*-sanan kieliopillistuminen on luontevaa ja perustuu spatiaalisuuteen. Tilasuhteita ilmaisevat grammit ovat mahdollisesti lähteneet liikkeelle maantieteellisistä ja ympäristöllisistä ilmiöistä, mitä Krista Ojutkangas nimittää ympäristökiintopisteiden malliksi (”[environmental] landmark model”), ja ”päällä” ja ”alla” olemista ilmaisevat yksiköt ovat mahdollisesti kehittyneet ‘taivasta’ ja ‘maata’ merkitsevistä sanoista. Samalla tapaa ‘tietä’ merkitsevän sanan voi olettaa motivoineen ‘kautta, läpi’ ja ‘kohti’ kulkemista merkitsevän yksikön ja ‘polkua, jälkeä’ merkitsevän sanan ‘takana’ olemisen osoituksen. (Ojutkangas 2001: 29). Esimerkkinä ”päällä” ja ”alla” olemisesta voidaan kuvitella kamppailutilanteen, jossa vahvempi jää heikomman päälle, heikompi vahvemman alle. Merkitys on laajentunut valtasuhteisiin. Virossa on olemassa termit *ülemus* (*üleval* – ‘ylhäällä’) ja *alluv*, mitkä viittaavat valtasuhteisiin työpaikkahierarkiassa. Suomessa on olemassa sanat *päällikkö* ja *alhainen*, joita ei kyllä voi asettaa vastakohdiksi samalla tavalla kuin viron *ülemus* ja *alluv*, mutta jotka esittelevät kuitenkin sijaintia hierarkkisessa asteikossa.

Analysointia varten käytin samaa listaa erilaisten sairauksien nimityksineen, jota *surema*-verbin analysoinnissa. Tässäkin pyysin koehenkilöitä arvioimaan, mikä keino olisi kunkin syyn tapauksessa sopivin. Edellytin, että *piinlema* ja *kannatama* verbit voisivat olla tässä käyttöyhteydessä synonyymisiä. Jotkut vastaajat kuitenkin näkivät niiden välillä olevan eron, ja silloin koettiin syyn ilmaisemisen keinokin verbeittäin erilaisena. Niiden tapausten määrä oli kuitenkin mitätön.

Tarkoituksena oli vertailla sisäpaikallissijan ja grammin esiintymistä. Myös postpositioita *tõttu*, *pärast* ja *tagajärjel* ehdotettiin. Analysoitavia syitä oli 30. Erottelin siinä edellisen ryhmän tapaan sisäpaikallissijaiset, *käsi*-grammit ja muut postpositiot.

Niiden lisäksi laskin *all*-grammilla muodostetut. Työn aiheesta johtuen nämäkin on otettava huomioon, vaikka niiden osuus on pienehkö. On mielenkiintoista, että verrattuna *surema*-verbiin, joita käsitellessä vastauksia tuli 197, *piinlema/ kannatama* verbien analysoinnissa annettiin merkittävästi enemmän vaihtoehtoja, joten kaikkien vastausten kokonaisääräksi tuli lopulta 303.

Analysointi osoittaa tilanteen eroavan suuntaisesti *surema*-verbistä huomattavasti. Kaavio kuvaa esitettyjen keinojen absoluuttista määrää 303 vastauksesta.

Kaavio 8. Sisäpaikallissija, käsi-grammi, postposition rakenne ja *all*-grammi viron verbien *kannatama/ piinlema* yhteydessä (vastausen absoluuttinen määrä)

Erottelu aivan samojen periaatteiden mukaisesti *surema*-verbin kanssa ei onnistu, yhtenäisiä piirteitä, jonka pohjalle voisi luokittelun perustaa, on hyvin vähän. Tuon tässä esille vain muutaman seikan, joihin eroavaisuus voi pohjautua.

Syyn luonne

Syynä ns. oikea sairaus

Ns. oikeiden sairauksien välille voi tehdä eron sen mukaan, miten pitkään ne kestävät. Kaikkein lyhytaikaisempia listassa olivat varmasti *infarkt* ja *insult*. On luontevaa, että juuri (ja ainoastaan) niiden kahden sairauden yhteydessä jotkut vastaajat totesivat, että *piinlema/ kannatama*-verbien käyttö ei ole lainkaan mahdollinen. Niiden aiheuttamassa tilassa ei voi pysyä kauan vaan ne johtavat nopeasti päätepisteeseen. Tilanne on toisenlainen silloin, kun puhutaan sairauskohtauksen toistumisesta, koska silloin kyseessä ei enää ole lyhytaikainen, päätepisteeseen johtava taudinnimitys. Tällaisessa tapauksessa sitä voi käyttää kestoja ilmaisevien tilaverbien kanssa.

(136) *Piinlema/ kannatama pidevate/ korduvate/ jätkuvate südameatakkide käes*
(pysyvät/ toistuvat/ jatkuvat sydänkohtaukset)

Yllättävää oli kuitenkin, että ilmauksia *piinlema infarkti käes* ja *insuldi käes* pitivät

monet kuitenkin mahdollisina silloinkin, kun niitä ei käsitetty toistuviksi, vaan kerran tapahtuneeksi tapauksiksi. Näin vastanneiden määrä ei ollut kovin pieni, kummankin sairauden osalta sitä piti mahdollisena jopa hieman yli puolet. Sisäpaikallissijaista käyttöä taas ei ollut.

Voi kyllä todeta, että grammi oli yleisempi juuri vakavien sairauksien tilassa olemisessa:

(137) *Piinlema/ kannatama südamehaiguse, gangreeni, suhkruhaiguse, radikuliidi, vähi käes*
(sydäntauti, kuolio, sokeritauti, hermojuuritulehdus, syöpä)

Toisaalta aika lyhytaikaisiakin esiintyi:

(138) *Piinlema/ kannatama kõhukinnisuse, kõrvetiste käes*
(ummetus, närästys)

Ylivoimainen oli mielipide, että grammirakenteet *peavalu käes* ('pänsärky') ja *migreeni käes* ('migreeni') ovat ainoat mahdolliset keinot (poikkeuksena yksi tapaus *migreeni all*).

Syynä muut tilat

Kuten tulokset osoittivat, grammirakenne oli paljon yleisempi kuin sisäpaikallissija. Joukossa oli vain muutama tapaus, jossa sisäpaikallissijaa esiintyi enemmän kuin grammia: *piinlema/ kannatama krampides, vaesuses, näljas* (kouristukset, köyhyys, nälkä). Kaksi viimeistä voi kyllä käsitellä puutteen ilmaisemiseksi, mutta suurin piirtein yhtä vertaisesti sisäpaikallissijaa ja *käsi*-grammia käytettiin ilmiöistä *pohmell, depressioon, haavad, tuulerõuged* ja *nohu* (krapula, depressio, haavat, vesirokko, nuha), joille on vaikeaa hahmottaa jonkinlaista yhteistä piirrettä, sekä semanttista että muuta.

5.4.3. *kätte surema* ja *käes kannatama/ piinlema* yhteensopivuudesta

Muutoksellisen *surema*-verbin kanssa esiintyi sisäpaikallissijaa enemmän kuin grammia. Tilaverbien *kannatama/ piinlema* kanssa grammi oli päinvastaisesti sisäpaikallissijaa yleisempi. Jos grammi on yleinen tietyssä tilassa olemisesta

kannatama/ piinlema verbien yhteydessä, samaan tilaan joutumista *surema*-verbin yhteydessä voidaan ilmaista sisäpaikallissijalla ja päinvastoin.

Sairauksien, tunnetilojen ja puutteiden nimityksien joukossa oli niitä, joista sekä *surema* että *piinlema/ kannatama* verbien kanssa käytettiin *käsi*-grammillista keinoa lähes sataprosenttisesti, eli ne vastasivat täsmälleen toisiaan.

<i>piinlema/ kannatama</i>	<i>surema</i>
<i>peavalu käes</i> →	<i>peavalu kätte</i>
<i>migreeni käes</i> →	<i>migreeni kätte</i>
<i>astma käes</i> →	<i>astma kätte</i>
<i>külma käes</i> →	<i>külma kätte</i>

Taulukko 7. Tila- ja muutosverbien yhteensopivuus *käsi*-grammilla ilmaistavissa sairauden nimityksissä

Esimerkkejä, jossa *surema* ja *kannatama/ piinlema*-verbien kanssa lähes yksimielisesti olisi käytetty sisäpaikallissijaista muotoa (lukuun ottamatta yhtä poikkeusta), oli vain yksi, puutetta ilmaiseva *vaesus*:

piinlema/ kannatama vaesuses → *surema vaesusesse*

Merkittävin epäsymmetria *käsi*-grammillisen ja sisäpaikallissijaisen käytön välillä ilmeni juuri näin päin, että *kannatama/ piinlema*-verbien kanssa oli käytetty enemmän *käsi*-grammia ja *surema*-verbin kanssa sisäpaikallissijaa. Tarkoitin sellaisia tapauksia, joissa taulukossa esitetty oli kaikkien tai lähes kaikkien vastanneiden kielitajun mukaisesti suositumpi vaihtoehto.

<i>piinlema/ kannatama</i>	<i>surema</i>
<i>südamehaiguse käes</i> →	<i>südamehaigusesse</i>
<i>infarkti käes</i> →	<i>infarkti</i>
<i>insuldi käes</i> →	<i>insulti</i>
<i>gangreeni käes</i> →	<i>gangreeni</i>

<i>nälja käes</i> →	<i>nälga</i>
<i>toidumürgituse käes</i> →	<i>toidumürgitusse</i>

Taulukko 8. Tilaverbin *käsi*-grammillinen ja muutosverbin sisäpaikallissijainen käyttö sairauksien nimityksissä

Yhteenvetoa

surema-verbin tapauksessa on selvä, että ns. oikeiden, lääketieteellisten sairauksien tapauksessa sairauden kesto määrää syyn ilmaisemisen keinon aivan yksiselitteisesti vain silloin, kun se on hyvin lyhytaikainen. Silloin käytetään sisäpaikallissijamuotoa, *käsi*-grammin käyttö on siinä harvinaista. Muiden sairauksien osalta on, jos otetaan kriteeriksi niiden kesto, hyvin vaikeaa löytää yhteistä linjaa.

Eronteon voi perustaa myös siihen, miten todennäköinen jokin sairaus kuoleman aiheuttajana on. Voi luokitella, että lievempien sairauksien kohdalla, jotka todellisuudessa eivät johda kuolemaan, yleisempää on *käsi*-grammin käyttö. Vakavampien sairauksien nimitykset näyttävät esiintyvän pikemmin itsenäisenä sisäpaikallissijaisena kuin *käsi*-grammin kanssa.

Erilaisista affekteistakin voi puhua kuoleamisen syynä. Tällöin ei kuitenkaan ole merkityksenä, että tunnetila oikeasti johtaa kuolemaan, vaan että tunne aiheuttaa mentaalisesti voimakkaan kokemuksen. Näistä puhuttaessa tavallisempaa näyttää olevan grammin käyttö. Tässä on roolinsa morfologialla. *käsi*-grammin käyttö on tarpeellista silloin, kun illatiivimuoto on samanlainen partitiivin kanssa. Näin grammi tekee tilanteesta selvemmän.

surema-verbin käytössä voi erottaa vielä kolmannen syyn, joka on puute. Puutteesta puhuttaessa on mahdollinen *käsi*-grammin ja sisäpaikallissijan rinnakkainen esiintyminen. Koehenkilöiden vastaukset näyttivät kuitenkin, että sisäpaikallissijaisen muodon käyttöä pidetään luonnollisempana. Sitä voi perustella niin, että mainitut puutteet ovat oikeiden sairauksien kanssa samanlaisia, koska voivat oikeasti johtaa kuolemaan.

Tilaverbien *piinlema/ kannatama* käytöstä on vaikea tehdä johtopäätöksiä grammin tai sisäpaikallissijaiseen valintaan johtavista seikoista. Näyttää siltä, että mainitut verbit esiintyvät *käsi*-grammin kanssa ainakin silloin, kun kyseessä on hyvin pitkäaikainen ja vaikea sairaus. Muulloin siinä näyttää olevan aika vähän perusteita. Käyttö perustuu

ehkä enimmäkseen tiettyjen muotojen kivettyneisyyteen kielessä.

Voisi päätellä, että jos *käsi*-grammi on yleisempi tilaverbin seuralaisena tietyn syyn ilmaisemisessa, se on seuralaisena myös muutosverbin kanssa esiintyessään, kun siinä puhutaan samasta syystä. Mutta tämä pätee vain muutamassa tapauksessa. Tarkasteltaessa, minkälaisen syiden kohdalla niin on, käy ilmi, että syillä on kovin vähän yhteistä. Päinvastaista tapausta, jossa sisäpaikallissija olisi yleisempi kummankin, tila- ja muutosverbin kohdalla, oli aineistossa vain yksi. Kokoavasti voi sanoa, että *käsi*-grammin ja sisäpaikallissijan esiintymistapaukset tila- ja muutosverbien yhteydessä eivät noudata mitään kovin selvää sääntöä ja niiden esiintymisyhteydet ovat pikemmin satunnaisia. Keinojen yhteensopivuudesta tila- ja muutosverbien välistä suhdetta tarkastellessa ei siis ole syytä puhua.

Lopuksi

Tässä tutkielmassa käsittelin viron ja suomen kielen sanan *käsi* kieliopillistumista. Kieliopillistuneita elementtejä nimitettiin grammeiksi. Työn aiheen ovat siis *käsi*-grammit.

Hyvän perustan tutkielman kirjoittamiseen loi jo aiemmin samasta grammista kirjoitettu väitöskirja (Ojutkangas 2001). Tavoitteena oli hakea työhön sellaisia näkökulmia, mitä kyseisessä väitöskirjassa ei vielä ollut käsitelty. Tutkin erilaisia yhdistelmiä, jossa *käsi*-grammi suomessa ja virossa esiintyy. On selvä, että virossa tämän grammin esiintymistä on enemmän. Herätti kiinnostusta, miten suomessa saman keinon puuttuessa jotain asiaa ilmaistaan. Sitä kuvaavat työssä luvut, jossa käsittelen suomen kielen käänkösvastineita. Suorien vastineiden hakeminen jokaisen käyttöympäristön tarkastelussa ei olekaan ollut tavoitteena, jos on ilmennyt, että tulokset eivät osoita mitään erityispiirteitä.

Työssä lähestyn erilaisia lauseenjäseniä mm. siitä näkökulmasta, miten fiktiivistä liikettä ilmaisevissa lauseissa ne esittävät liikkeen suuntaisuutta. Lauseen sisäinen elementtien suuntaisuus näyttää virossa olevan paikoittain huomattavan ristiriitainen. Suomessa tilanne on yhtenäisempi.

käsi-grammin synty perustuu inhimilliseen käsitteistysmalliin. Vaikka lauseen elementti on kieliopillistunut, sen takana on edelleen ihmisen ruumis. Siitä syystä voi yrittää palauttaa ilmausta ruumiinrakenteen merkityskenttään ja kokeilla määrittellä, kenelle mainitut kädet kuuluvat. Siinäkin on suomen ja viron välillä eroja, sillä virossa käsien ”omistajana” voivat olla hyvin erilaiset kiintopisteet, suomessa esitetään tiukempia vaatimuksia. Huomio on kiinnitettävä myös tähän, että usein on hankalaa ylipäänsä määrätä, kenen ruumiinosana kättä kussakin kontekstissa nähdään. ”Omistaja” voi olla myös pelkästään geneerisesti ilmaistu, jolloin sen tarkempi määrittäminen on kielen käyttäjän tehtävä.

Käsittelin myös joitakin verbin ja *käsi*-sanon yhdistelmiä. Liikeverbit ovat mukana siitä syystä, että niistä tulee esille jo mainittu lauseen elementtien ristiriitaisuus. Suuntaisuutta käsittelin ensiksi merkitykseltään hyvin yleisten liikeverbin näkökulmasta, mutta niiden tullessa käsittelyyn otin mukaan myös muutamia

spesifisempiä liikkumista ilmaisevia liikeverbejä. Selvisi, että käsi-grammi esiintyy pikemmin sellaisten verbien kanssa, jotka eivät ole spesifioinniltaan kovin korkeita.

Liikkeen suuntaisuutta kuvatessani käsittelin lauseen argumentin sijavalintaa. Virossa sijojen ennen esittämä oppositio alkaa häipyä. Argumenttisijan tehtäviin on virossa yleistymässä adessiivi, ja se laajentuu muiden ulkopaikallissijojen tilalle. Suomessa sellainen kehitys ei ole vielä niin pitkällä, mutta voi kiistämättä väittää, että tiettyjä enteitä siitä jo löytyy.

Aika selvän paikallissijasysteemin vuoksi sekä suomessa että virossa grammien tutkiminen on jäänyt vähemmälle. Hahmotin niiden välistä työnjakoa viron kielen valossa. Onkin aika monimutkaista päätellä, mihin grammin ja sijapäätteen väliltä valitseminen perustuu. Siinä näkyy hyvin vähän sellaisia piirteitä, jotka sopisivat johtopäätösten tekoon.

Tutkimuksessa ei ole ollenkaan mukana diakronista näkökulmaa. Siinä on ehkä aihetta tutkimuksen jatkoon. Aiheeseen voisi perehtyä syvemmin tarkastellessa esim. erilaisissa murteissa esiintyviä yhdistelmiä.

LÄHTEET

EKK = Eesti keele käsiraamat. Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. Eesti Keele Sihtasutus. Tallinn 2000

NS = Nykysuomen sanakirja 1–6. 1951–1962. Porvoo – Helsinki.

PS = Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990 – 1994.

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toim. Tiiu Erelt. Koost. Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

ERELT, MATI, TIUU ERELT 1995: Eesti-soome keeleteaduse sõnastik. Teine, täiendatud trükk. Tartu ülikooli eesti keele õppetooli toimetised

HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu painos. Helsinki: Otava

HEINE ym. = HEINE, BERND, ULRIKE CLAUDI, FRIEDERIKE HÜNNEMEYER 1991: Grammaticalization: a Conceptual Framework. Chicago: University of Chicago Press.

HEINE, BERND 1997: Possession: cognitive sources, forces, and grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press

HEINE, BERND, TANJA KUTEVA 2002: World Lexicon of Grammaticalisation. Cambridge: Cambridge University Press

HOPPER, PAUL J., ELIZABETH CLOSS TRAUGOTT 1993: Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

HUUMO, TUOMAS 2005a: Kognition kieli: Miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon. Sananjalka 47, s.7-42

HUUMO, TUOMAS 2005b: Onko *jääda*-verbin paikallissijamäärityksen tulostuloksella semanttista motivaatiota? Virittäjä 4/2005, s. 506–524

HUUMO, TUOMAS 2007: Joko lingvistin nojatuoli joutaisi kaatopaikalle? Introspektiolingvistiikan asemasta kognitiivisessa kielitieteessä. The Estonian Mother Tongue Society Year Book (Emakeele seltsi aastaraamat) issue 53, s. 163–180.

LANGACKER, RONALD W. 1987: Foundations of Cognitive Grammar, Volume I. Theoretical Prerequisites. Stanford, California: Stanford University Press.

LEINO, PENTTI 1993: Polysemia – kielen moniselitteisyys. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

LINDSTRÖM, LIINA, ILONA TRAGEL 2007: Eesti keele impersonaali ja seisundipassiivi vahekorra adessiivargumendi kasutamise põhjal. Keel ja Kirjandus 7/2007, s. 532–553

MATSUMOTO, YO 1999: Constraints on the development of adpositions from verbs: Japanese perspectives. Esitelmä ICLC'99: n teemaworkshopissa *Prepositions, postpositions, and other grams* Tukholmassa 11.7.1999

METSLANG, HELLE 2002: Grammatikalisatsiooniteooriast eesti keele taustal. Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

OJUTKANGAS, KRISTA 2001: Ruumiinosanimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Mihin suomessa tarvitaan *sisä*-grammeja? Virittäjä 3/2008. Helsinki: Kotikielen Seura.

PAJUNEN, ANNELI 2001: Argumenttirakenne: asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä. SKS. Paino: Gummerus kirjapaino Oy. Helsinki

PAJUSALU, RENATE 1994: Muutumisverbid eesti keeles ja nende vasted soome keeles. – Helena Sulkala & Heli Laanekask (toim.), Lähivertailuja 8: Suomalaisvirolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.–9.5.1994 s. 83–97. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40. Oulu: Oulun yliopisto.

PANTHER, KLAUS-UWE, LINDA THORNBURG 2003: The effect for cause metonymy in English grammar. – Metaphor and Metonymy in the Crossroads: A Cognitive Perspective. Ed. by Antonio Barcelona. Berlin: Mouton de Gruyter.

RÄTSEP, HUNO 1979: Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Tartu Riiklik Ülikool.

SVOROU, SOTERIA 1993: The Grammar of Space. Typological Studies in Language 25. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

TALMY, LEONARD 2000: Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems. The MIT Press. London, England

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös käsitlen eesti ja soome keele sõna *käsi* grammatiseerumist. Grammatiseerunud elemente nimetan grammideks. Töö teemaks on seega *käsi*-grammid.

Teema valikut mõjutas varasem samast grammist kirjutatud doktoriväitekiri (Ojutkangas 2001). Oma uurimistöös püüdsin leida lisa selliseid vaatenurki, mida eelpool mainitud töös polnud käsitletud. Uurisin erinevaid ühendeid, milles *käsi*-gramm eesti ja soome keeles esineb. On ilmne, et eesti keeles esineb ühendit sagedamini, mis tekitas huvi selle vastu, milliseid keelelisi vahendeid sama olukorra kirjeldamiseks soome keeles kaustatakse. Vastuseid analüüsisin soomekeelsete tõlkevastete abil. Siiski ei olnud tõlkevastete esitamine eesmärgiks töö kõikides peatükkides, vaid pigem selliste teemade puhul, kus tõlkevastete analüüs andis mingil moel uudseid ja huvitavaid tulemusi.

Abstraktset liikumist väljendavates lausetes uurisin liikumise suunda, mida lause elemendid väljendavad. Ilmnes, et eesti keeles on elementide liikumise suunad tihti peale omavahel vastukäivad, soome keeles sobivad aga märgatavalt paremini kokku.

Kuna *käsi* on kehaosa, mis on inimesele väga oluline – kasutatakse seda ju muuhulgas instrumendina erinevate praktiliste toimetuste juures – on selle grammatiseerumine tegelikult väga loomulik. Inimesele on loomumane iseloomustada erinevaid suhteid, asetades suhete keskpunktiks iseenda ja oma keha. Seetõttu uurisin, kas ja kuidas on võimalik, viies ühend tagasi kehalisele tähendusväljale, määrata, kelle kehaosana kätt teatud kontekstis nähakse. Ka selles osas leidis soome ja eesti keele vahel erinevusi. Eesti keeles saab sellist *käsi*-grammi kujutada nii inimese kui ka teatud olukordades looma või elutu olendi kehaosana, soome keeles aga esinevad siinkohal kindlamad reeglid – lauses esinev *käsi* “kuulub” üldjuhul vaid inimesele või inimestest koosnevale rühmale. Tähelepanu vääriv oli ka asjaolu, et käe “omanikku” on sageli keeruline üldse määrata. Samuti võib see olla vaid geneerselt väljendatud ja täpsem määramine jääb keelekasutaja enda ülesandeks.

Käsitlesin ka mõningaid verbi ja *käsi*-sõna ühendeid. Liikumisverbe vaatlesin seetõttu, et neid sisaldavaist lauseist tuleb hästi esile juba eelpool mainitud vastuolulisus

eesti keeles – lauseelementide väljendavate liikumiste suundades. Suunda käsitlesin kõigepealt liikumist üldisemalt väljendavate liikumisverbide abil, kuid lisaks sellele seoses mõningate spetsiifilisemate liikumisverbidega. Selgus ka, et *käsi*-gramm esineb pigem koos selliste verbidega, mis väljendavad liikumist üldisemalt ega pole kuigi spetsiifilised.

Seoses liikumise suunaga kirjeldasin lause argumendi käändevalikut. Argumendikäändena on eesti keeles üldistumas adessiiv, mis on laienemas muude väliskohakäänete asemele. Soome keeles pole selline areng veel kuigi üldine, kuigi tuleb möönda, et teatud märke sellisest muudatusest on juba olemas.

Kuna nii soome kui eesti keeles on suhteliselt selge kohakäänete süsteem, on grammide uurimine jäänud varju. Iseloomustasin nende vahelist tööjaotust eesti keeles. Nad väljendavad sageli sama suhet, kuid on keeruline selgelt põhjendada, millele valiku tegemisel tuginetakse.

Uurimistöös lähenesin teemale vaid sünkrooniliselt, diakroonilist poolt käsitlemata. Selles osas leiduks lisa uuritavat materjali. Teemasse võiks süveneda veelgi põhjalikumalt, uurides näiteks *käsi*-sõna grammatiseerumist erinevates murretes.

LIITTEET

Koehenkilõille annetut tehtävät

Tehtäviin 1-4 vastasi 21 koehenkilõõ, tehtävään 5 vastanneiden määrã oli 11. Vastausten määrã ei ole aina sama vastanneiden määrãn kanssa, joskus joku vastaaja oli jollekin kysymykseen saattanut antaa monta vastausta, jossain muualla taas jãttãnyt kokonaan vastaamatta.

Tehtävä 1

Millist järgmistest lausetest (1a või 1b, 2a või 2b jne) Sina kasutaksid? Tee rist vastava lause taha.

(Mitã seuraavista lauseista (1a vai 1b, 2a vai 2b jne) kãyttãisit? Tee rasti vastaavaan sarakkeeseen.)

A: Argumenttien sijavertailua

1a.	<i>Meilt võeti maja käest ära.</i>	
1b.	<i>Meil võeti maja käest ära.</i>	
2a.	<i>Meile tuli maja müügist suur summa kätte.</i>	
2b.	<i>Meil tuli maja müügist suur summa kätte.</i>	
3a.	<i>Tal sündis poeg.</i>	
3b.	<i>Talle sündis poeg.</i>	
4a.	<i>Meil tulid kätte rasked ajad.</i>	
4b.	<i>Meile tulid kätte rasked ajad.</i>	
5a.	<i>Teed lähevad meil siin hulluks kätte ära.</i>	
5b.	<i>Teed lähevad meilt siin hulluks kätte ära.</i>	
6a.	<i>Konkurendi edukas esinemine viis meie mehel kõik võimalused käest.</i>	

6b.	Konkurendi edukas esinimine viis meie mehelt kõik võimalused käest.	
-----	--	--

B: Yksi- ja kaksiosaisten grammien vertailua

7a.	Olukord läks käest.	
7b.	Olukord läks käest ära.	
8a.	Olukord läks hulluks ära.	
8b.	Olukord läks hulluks kätte.	
8c.	Olukord läks hulluks kätte ära.	
9a.	Teed lähevad juba käest.	
9b.	Teed lähevad juba käest ära.	
9a.	Teed lähevad juba libedaks ära.	
9b.	Teed lähevad juba libedaks kätte.	
9c.	Teed lähevad juba libedaks kätte ära.	

Tehtävä 2

Moodusta antud ühenditega lause. Kui Sinu meelest pole sellist ühendit võimalik kasutada, tee rist viimasesse lahtrisse.

(Muodosta annetual yhdistelmällä esimerkkilause. Jos kyseisen yhdistelmän käyttö ei mielestäsi ole mahdollinen, tee rasti viimeiseen sarakkeeseen.)

A: Aistihavaintoverbit

Ühend	näitelause	ei ole võimalik kasutada
Kätte vaatama		
Kätte paistma		
Kätte nägema		
Kätte näitama		
Välja vaatama		
Kätte kostma		
Kätte kuulama		
Kätte kuulma		
Kätte lõhnama		

<i>Kätte nuusutama</i>		
<i>Kätte haistma</i>		
<i>Kätte tundma</i>		
<i>Kätte tunduma</i>		
<i>Kätte maitsuma</i>		
<i>Kätte maitsema</i>		

B: jääma-verbi

<i>Kätte jääma</i>		
--------------------	--	--

C: Liikeverbi

<i>Kätte jooksuma</i>		
<i>Käest jooksuma</i>		
<i>Kätte lendama</i>		
<i>Käest lendama</i>		
<i>Kätte libisema</i>		
<i>Käest libisema</i>		
<i>Kätte tulema</i>		
<i>Käest tulema</i>		
<i>Kätte minema</i>		
<i>Käest minema</i>		

Tehtävä 3

Kas järgmiste lausepaaride vahel on Sinu meelest tähenduse erinevus? Milline?

(Onko seuraavien lauseparien väällä mielestäsi merkitysero? Minkälainen?)

Laused	Erinevus
<i>Kõrge torn paistab. Kõrge torn paistab kätte.</i>	
<i>Tugev heli kostab. Tugev heli kostab kätte.</i>	

Tehtävä 4

Kas Sinu meelest on järgmised laused eesti keeles võimalikud? Otsusta vastavalt sellele, kas ise kasutaksid neid. Vasta JAH/ EI!

(Ovatko seuraavat lauseet mielestäsi virossa mahdolliset? Päätä sen mukaan, käyttäisitkö tällaisia itse. Vastaa KYLLÄ/ EI)

lause	JAH	EI
<i>Kõrgustik vilksatab/ kumab kätte.</i>		
<i>Mäelt paistab kätte natuke kõrgustikku.</i>		

Tehtävä 5

Kumba varianti (a või b) kasutaksid ühendis koos ülalmainitud verbiga? Võid pakkuda ka muid variante!

(Kumpaa vaihtoehtoa (a vai b) käyttäisit yhdistelmässä yllämainitun verbin kanssa? Saat ehdottaa muitakin vaihtoehtoja.)

<i>Piinlema</i> <i>Kannatama</i>	<i>Surema</i>
a. Südamehaiguse käes b. Südamehaiguses c.	a. Südamehaiguse kätte b. Südamehaigusesse c.
a. Insuldi käes b. Insuldis c.	a. Insuldi kätte b. Insulti c.
a. Infarkti käes b. Infarktis c.	a. Infarkti kätte b. Infarkti c.
a. Veenilaiendite käes b. Veenilaiendites c.	a. Veenilaiendite kätte b. Veenilaienditesse c.
a. Gangreeni käes b. Gangreenis c.	a. Gangreeni kätte b. Gangreeni c.
a. Peavalu käes b. Peavalus c.	a. Peavalu kätte b. Peavalusse c.
a. Migreeni käes b. Migreenis c.	a. Migreeni kätte b. Migreeni c.
a. Nohu käes	a. Nohu kätte

b. Nohus c.	b. Nohusse c.
a. Kopsupõletiku käes b. Kopsupõletikus c.	a. Kopsupõletiku kätte b. Kopsupõletikku c.
a. Gripi käes b. Gripis c.	a. Gripi kätte b. Grippi c.
a. Astma käes b. Astmas c.	a. Astma kätte b. Astmasse c.
a. Angiini käes b. Angiinis c.	a. Angiini kätte b. Angiini c.
a. Tuulerõugete käes b. Tuulerõugetes c.	a. Tuulerõugete kätte b. Tuulerõugetesse c.
a. Akne käes b. Aknes c.	a. Akne kätte b. Aknesse c.
a. Haavade käes b. Haavades c.	a. Haavade kätte b. Haavadesse c.
a. Peapõrutuse käes b. Peapõru c. tuses	a. Peapõrutuse kätte b. Peapõrutusse c.
a. Lampjalgsuse käes b. Lampjalgsuses c.	
a. Krampide käes b. Krampides c.	a. Krampide kätte b. Krampidesse c.
a. Radikuliidi käes b. Radikuliidis c.	a. Radikuliidi kätte b. Radikuliiti c.
a. Suhkruhaiguse käes b. Suhkruhaiguses c.	a. Suhkruhaiguse kätte b. Suhkruhaigusesse c.
a. Nälja käes	a. Nälja kätte

b. Näljas c.	b. Nälga c.
a. Vaesuse käes b. Vaesus c.	a. Vaseuse kätte b. Vaesusesse c.
a. Janu käes b. Janus c.	a. Janu kätte b. Janusse c.
d. Kõhukinnisuse käes e. Kõhukinnisuses f.	d. Kõhukinnisuse kätte e. Kõhukinnisusse f.
a. depressiooni käes b. depressioonis c.	a. Depressiooni kätte b. Depressiooni c.
a. Kõrvetiste käes b. Kõrvetistes c.	a. Kõrvetiste kätte b. Kõrvetistesse c.
a. Pohmelli käes b. Pohmellis c.	a. Pohmelli kätte b. Pohmelli c.
a. Külma käes b. Külmas c.	a. Külma kätte b. Külma c.
a. Vähi käes b. Vähis c.	a. Vähi kätte b. Vähki c.
a. Trombi käes b. Trombis c.	a. Trombi kätte b. Trombi c.
a. Toidumürgituse käes b. Toidumürgituses c.	a. Toidumürgituse kätte b. Toidumürgitusse c.